

nr **18/2020**

ISSN 2300-1690

władza sądzenia

*Procesy migracyjne:
praca – polityka – przemoc*

*pod redakcją
Katarzyny Waniek
i Jakuba Adamskiego*

MIGRATION

IS NOT A CRIME

redakcja

Redaktor naczelny: Konrad Kubala

Redaktorzy prowadzący: Karolina Messyasz, Marcin Kotras

Redaktorzy tematyczni: Danuta Walczak-Duraj, Iza Desperak,
Barbara Ober-Domagalska, Alicja Łaska-Formejster, Łukasz Kutuło

Redaktorzy graficzni: Tomasz Ferenc, Mariusz Libel

Redaktor językowy: Tamara Franiak-Krupińska

rada naukowa

Zbigniew Bokszański, Uniwersytet Łódzki

Janusz Mariański, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Yali Cong, Peking University, China

Kazimierz Kik, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Katarzyna Grzeszkiewicz-Radulska, Uniwersytet Łódzki

Andrew McKinnon, University of Aberdeen, UK

Tomasz Ferenc, Uniwersytet Łódzki

Krzysztof Konecki, Uniwersytet Łódzki

David Ost, Hobart and William Smith Colleges NY

Mikołaj Cześniak, ISP PAN

Anna Horolets, Uniwersytet Gdański

Adam Ostolski, Uniwersytet Warszawski

Krzysztof Kędziora, Uniwersytet Łódzki

Stanisław Kosmynka, Uniwersytet Łódzki

Krzysztof Nawrotek, University of Plymouth, UK

Guglielmo Meardi, University of Warwick, UK

Hasan Hüseyin Akkaş, Univeristy of Usak, Turkey

Volodymyr Satsyk, Kyiv National Economy University

Lista recenzentów umieszczona jest na stronie internetowej
www.wladzasadzenia.pl

kontakt

Władza Sądzenia

Katedra Socjologii Polityki i Moralności IS UŁ

ul. Rewolucji 1905 r. 41/43, 90-214 Łódź

e-mail: wladzasadzenia@gmail.com

tel.: +48 42 635 55 33

www.wladzasadzenia.pl

prawa autorskie

Artykuły zamieszczone w naszym czasopiśmie mogą zostać wykorzystane dla celów naukowych, edukacyjnych, poznawczych i niekomercyjnych z podaniem źródła. Pobieranie opłat za dostęp do informacji lub artykułów zawartych we „Władzy sąđenienia” lub ograniczanie do niego dostępu jest zabronione. Wykorzystywanie ogólnodostępnych zasobów zawartych we „Władzy sąđenienia” dla celów komercyjnych lub marketingowych wymaga uzyskania specjalnej zgody od wydawcy. Odpowiedzialność za uzyskanie zezwoleń na publikowanie materiałów, do których prawa autorskie są w posiadaniu osób trzecich ponosi autor nadestanej pracy. Logotyp, szata graficzna strony znajdują się w wyłącznym posiadaniu wydawcy. Wszystkie pozostałe obiekty graficzne, znaki handlowe, nazwy czy logotypy zamieszczone na tej stronie stanowią własności ich poszczególnych posiadaczy.

skład, projekt okładki

Piotr Świderek

zdjęcia

Maciej Andrzejewski, Marek Domański, Tomasz Ferenc, Karol Józwiak

finansowanie

Czasopismo finansowane ze środków Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego Uniwersytetu Łódzkiego.

Spis treści

Better Migrants, Worse Migrants: Young, Educated Poles Look at New Incomers to Poland 5

EWA NOWICKA, SŁAWOMIR ŁODZIŃSKI

Gościnność w czasie kryzysu migracyjnego. Przypadek wyspy Lesbos 21

TOMASZ FERENC

COVID-19 and its impacts on migration – the politics-work-violence nexus 41

JAKUB KRZYSZTOF ADAMSKI

Pandemia COVID-19 jako papierak lakmusowy sytuacji migrantów ekonomicznych z krajów trzecich na polskim rynku pracy 63

IZABELA FLORCZAK

Intersectionality of Symbolic Violence against Highly-Qualified Female Migrants in Poland 79

ANNA DOLIŃSKA

Rola tematyki imigracyjnej we francuskiej kampanii prezydenckiej w 2017 roku 95

KAROLINA PODGÓRSKA

Why do settled immigrants commit terrorist acts against countries that have accepted them? Preliminary remarks 111

MARÍA PAULA MALINOWSKI RUBIO

Better Migrants, Worse Migrants: Young, Educated Poles Look at New Incomers to Poland¹

EWA NOWICKA, COLLEGIUM CIVITAS

SŁAWOMIR ŁODZIŃSKI, UNIVERSITY OF WARSAW

Abstract:

This article concerns select aspects of social perceptions and categorizations of foreigners settling in Poland. The core of this work is an analysis of a series of qualitative interviews conducted with young, educated residents of Warsaw. Herein the authors draw attention to a significant change in the consciousness of Polish society: a recognition of the permanent presence of migrants in Poland as well as discernment of the sociocultural problems associated with that presence. In the eyes of our interlocutors, the past two decades have been a time in which the attitude of Poles towards incoming aliens has shifted. Influencing opinions have been personal or familial experiences of emigration, particularly after the 2004 accession of Poland into the European Union. Also affecting attitudes have been an immigration wave from Ukraine as well as the tangible consequences of the 2015 migrant crisis. On the one hand, all these factors together have caused Poland to be seen today as not only an emigration, but also an immigration country. On the other hand, these have also provoked a conscious classification of various categories of migrants with regards to their geographic and cultural background along with the roles they might possibly fill in this country.

Keywords:

Poland, migrant, refugee, migrant integration, perception of foreigners.

¹ This article was written under the auspices of the OPUS 12 research project, entitled "Polacy i inni" trzydzieści lat później ("Poles and others" thirty years on). Agreement UMO-2016/23/B/HS6/03874 was enacted on 4 August 2017, signed by Collegium Civitas with the National Science Centre of Poland. Members of the research team include Ewa Nowicka (Principle Investigator), Sławomir Łodziński, and Maciej Witkowski.

1. Introduction – The Research Problem and Methodology

The paper at hand focuses on specific aspects of social perceptions and categorizations in Poland regarding migrants. This is an issue that has become more socially visible and politically significant since the European migrant crisis began in 2015 with its subsequent repercussions (Crawley and Skleparis, 2017, pp. 3–5). Here we would like to draw attention to a key shift in awareness in Polish society: recognition of the permanent presence of migrants in Poland and the perception of sociocultural problems associated with that phenomenon. It is clear that the experiencing of two recent migratory waves in Poland has born important comparisons with other European nations, evoking analytical consequences in the cognitive sphere. The first wave was the post-EU accession emigration of Polish citizens, primarily to Great Britain and Ireland. The second has been influenced by an envisaging (rather than real observing) of the 2015 immigration wave into Europe as well as by the ongoing immigration within Europe, from Ukraine into Poland. On the one hand, the homeland is seen as not only emigratory (as it has been historically), but also immigratory. On the other hand, a conscious definition and classification of various categories of migrants has emerged with respect to their presence in Poland (Jaskułowski, 2019, pp. 101–112).

The primary dataset under analysis comprises 21 semi-structured interviews, conducted at the cusp of 2018 and 2019, among young (22–30 years of age), educated inhabitants of Warsaw. For referencing purposes, interviews will be identified herein by the letter W followed by succeeding numbers. All of our respondents possessed life experiences associated with university studies as well as employment; occasionally, they had also had personal migratory experiences for educational or

economic reasons. Likely a further influence on their thoughts about immigrants in Poland could be the fact that, among their family members or friends, there were persons who were migrating or living in various Western European countries or the USA. Our interlocutors were reflective; their responses were complex and diverse.

This demographic category was explicitly chosen under the assumption that it would be especially significant in the longer run. This cohort encompasses younger persons in large cities who have completed or are completing their tertiary education) persons. In time it is expected that they will have greater opportunities to hold decisive positions at the local and national levels. Anticipated, too, is that they will shape public opinion. Moreover, this group is seen – in both general assessments and research survey results – as the most tolerant and inclusive with reference to immigrants and other representatives of foreign nations; more frequently than other categories of society these young people meet foreigners on a daily basis at work and at play (CBOS, 2020a, p. 4; CBOS, 2020b, p. 10).

The queries posed of our interviewees pertained to opinions about the following aspects: 1. How do they themselves define migrants and refugees? What do they sense as the difference between these two categories? 2. How do Poles generally perceive and treat immigrants? Which immigrants do Poles like and appreciate and which are unwanted in Poland? 3. How do they imagine Poland's future with respect to attitudes towards migration? Analysis of the responses to these three lines of inquiry structure our presentation.

2. Migrants, refugees, and perceptions of foreigners in Poland

In public discourse as well as casual conversations certain concepts have surfaced

(sometimes under different labels) which are well-defined from the perspective of legal documentation (Pachocka and Misiuna 2015, pp. 294–300). Among the terms which have lately become operative social categories are those associated with migrations and migrants. More to the point, this affects understanding of the contradistinction between “refugee” and “migrant.” Further impinging upon conception of these words is the national or cultural origin of the immigrants. Also entering the picture is a sense of safety and security vis-à-vis the presence of migrants in one's close environment (Konieczna-Salamatin, 2019, pp. 71–73).

Most of the respondents whom we interviewed used “migrants,” “immigrants” or “refugees” rather loosely in their replies. Evident in such applications of the terminology was a way of perceiving strangers that accented an intense or even permanent mobility (Trąbka, 2016, pp. 87–89). Their migration was seen as a broad social process acted out before the interviewee's very eyes – a phenomenon still temporary in nature, not yet signifying a permanent presence in Poland. Nonetheless, our interviewees were aware of the diverse statuses of migrating aliens and one of the most frequently summoned dividing lines was that between migrants and refugees (explicitly evoked, after all, in one of our questions).

In the interviews, migrants were described by their own decisions to freely leave for another land – usually undertaken for economic (employment) or educational reasons (achieving higher qualifications or fluency in another language). The immigrants were often assessed positively by our interlocutors; the latter recognized and appreciated the former's efforts to better their own and their family's standard of living. Serving as an illustrative example is the following response in which the interviewee assumed that we were speaking of people (...) *who are coming*

for a better life or better options as the first point, and the second point is that it's a rather positive matter, a situation full of hope and all that [W1]. Another person added that (...) *it's migration for economic-cultural, educational-cultural, economic reasons [W11].* Nearly identical were responses by other interviewees [e.g., W19].

Also appearing in the context of economic migration was the category of those employed by and earning high salaries in international corporations. Such individuals most frequently come from Western European countries and their situation is unique. In Poland, they tend to function in impenetrable professional enclaves, rather isolating themselves from closer contact with Polish society and culture [W10].

As submitted earlier, the terms migrant or immigrant were most frequently confronted with and often contraposed to the term “refugee.” The latter was defined as a foreigner who, for reasons other than his own, has been forced to leave his homeland (Kowalczyk, 2014, pp. 105–106). An example of such a definition is found in the following response:

(...) An immigrant is a person who somewhat consciously made a decision to change his country of residence, who perhaps somewhat independently decided to change his place of residence in order to, for instance, improve material circumstances. A person who maybe did not find his own place in that fatherland. Or it could be a person who got, for instance, some better job proposal, some job offer in another country because he is a good specialist. In turn, a refugee is a person who was forced to change his place of residence due to some political or economic factors – well, for example, there was a war or crisis [W6].

Another view expressly underscored the involuntary nature of the decision to leave one's homeland since a refugee is someone

who (...) is absolutely escaping from war, from something... well, he has no choice, in other words [W19]. Nearly the same were responses by others interviewees [see W20, W1, W10].

Although refugees were generally seen as people who had a series of difficult experiences and traumatic events behind them, some of the young, educated Varsovians still differentiated between persons geographically and culturally closer and those more distant in this regard. As one of the interviewed accentuated,

(...) In first order, let's help our neighbor – those Ukrainians. They understand our culture the best because they are simply close by. We don't have to save the whole world because there are people around us who need help. And that is precisely a refugee, a person who is escaping some threat. When bombs are flying overhead, or even grenades and you are really unable to exist in that society – you can't even speak of some minimum existence because there is nothing like that at all. Because if there is shelling, then that [situation] is simply below human dignity [W10].

This lengthier statement is validated by the results of public opinion research in which support for acceptance of Ukrainian refugees was rather high (approximately 50–56%), and clearly higher than admission of refugees from other war-torn regions (approximately 34%) (CBOS, 2018, pp. 2, 7). Both the results of the survey and our interviews testify to an awareness of the geopolitical placement of Poland and to a sense of responsibility for the societies of neighboring countries. This is an effect of ever more common, personal contacts with foreigners from Ukraine as well as a sense of benefitting from the cultural proximity. Testifying to this are the findings of the earlier cited CBOS survey from the end of 2019: nearly all the respondents (93%) pointed to citizens of Ukraine as the most numerous

group of immigrants settling in Poland (CBOS, 2020a, p. 1).

A few of our respondents did stress the possibility of individuals abusing or taking advantage of refugee status. Among other things, our Varsovians pointed to the economic and social benefits of this type of migration – particularly social welfare from the admitting state. In this context they also feared the emergence of cultural tensions and conflicts. A sample of such an attitude is this quote:

(...) A portion of the people who are called refugees, aren't refugees at all. They're the most ordinary of immigrants – lazy, if you ask me. They come to Europe simply to get money because we are a wealthy continent. And they know that here they can simply get money just because they're coming from a country engulfed by war – it doesn't even have to be their region. So, it is important to differentiate these people and call them what they are: are you really a refugee or are you just an ordinary idler, are you an immigrant who is simply looking for a better life? [W10].

As yet another interviewee added, the primary motive for a refugee's actions is (...) *an escape from his country, to never return there again. But, well... he wants to settle permanently in a different land, draw benefits, not always accepting the customs and habits of the country in which he will be staying [W5].*

Additionally, discernable in the statements made by these educated Varsovians is a distinction between migrants and refugees made on the basis of an expected willingness or unwillingness to adapt to Polish society and culture. Unsurprisingly, individuals associated with a disinclination to acculturate were most often from African or Middle Eastern countries. Serving one interviewee as evidence are the comparative experiences of other states. In the eyes of this young Pole,

(...) Immigrants can be divided into two groups, different groups. The first, which actually does need help (they've left their home due to a bad situation in a country with war, famine, etc.) and is capable of adapting to the rules reigning in a given country while the second group are people from the margins of society who do not want to learn how to live in the new country. Looking at other countries which have acted on a desire to assist immigrants, we see that [those states] lose control over what is happening in their country [W18].

Another interviewee declared that succor and support should depend upon a migrant's joining in and contributing to Polish economic life: (...) *We can help you at the beginning – yes, foster... take care, [provide] a home, shelter... But, so to say, also prove something on your part. And also, so to say, work for it... [Getting something] for free – well, no one will respect that, so to say [W19].*

Quite predictably, our interlocutors did call various events to mind while discussing refugees – especially mass media images illustrating the 2015 migrant crisis in Europe. The young people frequently criticized the biased presentations of refugees in media communiques; they renounced the negative opinions found therein, most often providing examples from their own lives or referring to the experiences of family or friends. Further, these Varsovians raised a few other points: the issue of security when dealing with persons in exile and changes in the very definition of the concept of “refugee.” With regards to this term, “refugee” could be understood as someone leaving his homeland in order to save his life or elude persecution (i.e., a victim) or as someone who is potentially or actually dangerous to us (i.e., a suspect). This divide was augmented by the one between familiar and better versus unfamiliar and worse refugees – chiefly meaning persons from distant, Arab nations in

which Islam dominates (see Hall and Mikulska-Jolles 2016, pp. 62–76).

In discussing various categories of aliens as well as personal attitudes towards migrants, our respondents most often referred to real-life examples drawn from experiences of family, friends, or their own. Some of these young people had had job experiences in Great Britain; now they commented on the negative consequences of Brexit. Others of these Varsovians had a number of family members in the USA (e.g., Chicago); others had family in Australia or the United Kingdom or parents working in Germany. These diverse, but intense experiences, rich in emotional weight, could act as a keystone in the drawing of lines between refuge and migration. As one of the interlocutors – whose father had legally worked and paid taxes in the UK for over a dozen years – claimed, refugees there were individuals (...) *sitting on social welfare packages [W10].*

Apart from the already noted refugee-migrant divide, the interviewees spontaneously mentioned other types of newcomers to Poland. Brought up especially were foreign persons who have lived and worked in Poland for quite some time, accepting the legal and social order as well as taking financial and educational advantage of their migration. Among these were students on exchange (e.g., the EU's Erasmus program), contacts with whom were described as positive and friendly. Also surfacing in conversation were close connections with international visitors who had come for the 2016 World Youth Day (held in Kraków) during which Roman Catholic families took young people from around the world into their own homes. Migrants were continually partitioned into those whose arrival is valued negatively (e.g., seen as coming just in search of a more leisurely life) versus those valued more positively (typically citizens of Ukraine, other post-USSR states, or

India) who come to Poland in order to work and earn a living.

Within this framework categorizing foreigners who end up in Poland, it is clear, firstly, that there is a fixed perception of both the presence of migrants and the phenomenon of migration. Secondly, attitudes towards migration to Poland are shifting. Above all, there is an acquiescence to incoming labor migrations. This is perceived as beneficial for the country and (albeit surprisingly in comparison with other European states) arouses no political tensions. The feelings of our respondents matched the results of surveys pertaining to the acceptance of foreign labor in Poland. Over the past three years or so, Poles have become much more sympathetic towards workers arriving from non-EU countries. Rising is the number of persons who recognize the advantages stemming from employment of laborers from countries outside the European Union. Moreover, Poles see real value added in the national economy, for the entire workforce, and in their own lives. Remarkably, dominating over other opinions is the conviction that foreigners should be allowed to perform any work in Poland (CBOS, 2020a, p. 9). In November of 2019, well over half of those tested (62%) was in favor of unhampered employment of immigrants, while less than a third (29%) felt that chances for a job should be limited. In the eyes of this latter group, it would be best if only specific types of jobs were open to immigrants, whereas barely 4% of the surveyed asserted that no foreigners should be allowed to work in Poland at all (CBOS, 2020a, p. 4). The semi-structured, in-depth interviews we conducted confirm these tendencies.

3. Who can we accept and why? Discerning attitudes about migrants in Polish society

A key component in the present day experiencing of migration in Poland is the opinions and attitudes of Polish citizens towards immigrants. Views on this are varied, ranging from the decidedly positive or even flattering to the decidedly negative. In this regard, Polish sentiments are greatly influenced by opinions stemming from other European countries. This is reflected in the words of one interlocutor:

(...) The stance taken by Poles is determined to a very high degree by the situation reigning, for example, in Germany and other countries grappling with problems with believers in the Islamic faith. I have a feeling that the skeptical mindset of Poles towards Muslims can only deepen. When it comes to other countries, such as Ukraine or Belarus, it seems to me that everyone is looking at the future with rather open arms [W8].

At the start of each in-depth interview, the young Varsovians would typically claim that migrants are treated normally in Poland. By this our respondents meant that Polish attitudes are devoid of stereotypes and prejudices on the subject – and thus more easily accepting of migrants. Straight away interviewees would add that they had not had any negative experiences in contact with migrants in Poland. Nonetheless, as the interview progressed, thoughts would surface that did contain elements of generalized social fears and prejudices linked to this matter. Time and again, such preconceptions were exhibited straightforward, but especially when the surfacing image of a migrant or refugee was labelled “Turk” or “Arab” (Andrejuk, 2019, pp. 210–212). A young, bearded male with dark hair would automatically be associated with

the image of a terrorist, arousing fear. In the eyes of one respondent, such a likeness,

(...) is associated with only one thing – with some Muslim, with a person from Africa who, it could be, wants to blow himself up or kill us. On the other hand, all in all, you don't hear about such things whatsoever... Well, but the immigrant... I don't know [but] we luckily don't take in those immigrants. Instead we take in a lot just now from the East or Ukrainians, or from Asia and the Near East as well. For now, this reminds me just of that kind [W19, see also W2].

Still, it should be noted that others among these Poles made more discreet statements, pushing for recognition of the fact that, (...) *We have to fight terrorism, but not call everyone a terrorist [W11]*, or completely rejecting stereotyping since, (...) *These are normal people who come to earn money [W7]*.

During the interviews, our educated interlocutors used their own, everyday observations from direct contacts with various kinds of immigrants in Poland. However, when questions were posed, directly asking for sources of knowledge about immigrants, it was usually the internet or various media that were named. These emblematic resources were critiqued, but still treated as a wellhead for colloquial knowledge on the subject. Judgmental words fell regarding the selectivity of mass and social media which often spot and then hype singular, negative events involving immigrants – thus provoking a media attack on migrants and refugees. Furthermore, the internet has become an anonymous means of communication, full of hate speech. Interviewees pointed out that these media manipulate Poles, so a hefty dose of independent thinking is necessary to maintain sober judgment. According to our respondents, the internet and media lead to a polarization of opinions

with regards to migrants and exaggerate phenomena associated with migration (Bielecka-Prus, 2018, pp. 28–29).

To a large extent, the pejorative portrait of refugees and migrants is, in the opinion of our interlocutors, created by the media. Imposed upon readers and viewers have been pictures of poverty and the undeveloped, underprivileged countries from which migrants come. Furthermore, the migrating individuals themselves are depicted as demanding, indolent, and orientated exclusively towards abuse of the social welfare systems in wealthier countries. As one interlocutor expressed it:

(...) They don't bother me as long as a balance is maintained. They work and do so on our conditions and are not a starting point for violence. So far, I think it has not gone that way. I'm talking here about people coming from Ukraine that – no, there isn't anything like that, that people are afraid of Ukrainians on the streets. Still, I know that in other, bigger, European cities, for instance, there are sometimes various immigrant neighborhoods where people are afraid to cross because they know that something bad can happen to them [W1].

Even if allegations are made that it is the mass and social media which kindle negative emotions against some countries, the educated Poles in our study felt that certain reports speak for themselves (Kropiński and Hansen, 2016, pp. 9–13). One young woman described the situation in France: (...) *Right now there is an excise bill, a tax being pushed through in France. As of now 1 person has died, 47 have been wounded. So, let's face it, but this does rather speak for itself. Indeed, there are a lot of people of Arab descent. There is a well-known saying about terrorists that not every Arab is a terrorist, but every terrorist is an Arab [W10]*.

Axiomatically, the deleterious statements made about immigrants never involved

a single person from Europe or North America. Quite the contrary, the migrating cohort from those continents was seen as an important labor resource in Poland. It was perceived as offering unique professional corollaries, beneficial to the development and competitiveness of the Polish economy, and, as a consequence, a positive influence on the rising prosperity of Polish society. With relevance to this, the woman just cited commented: (...) *I think that Poles are very open to migrants, but also to a certain group of migrants who are professional migrants. This means they come to Poland on employment contracts to large corporations and they put in all their intellectual power into developing a Polish company or a foreign company that has its branches in Poland* [W10].

As can be seen, assessment of the presence of foreigners in Poland focuses on two spheres: work with industriousness as well as respect for the local social order. One of our interviewees remarked, (...) *Migrants leave because they are forced to do so by war, for instance, and are seeking – I really don't know what. But there are other religions – they destroy everything, so no one here likes them. So here there is a difference: immigrants come here for work, and those people come to do nothing and only get money from the government* [W7]. Another person added, (...) *China, Vietnam or other countries – those are people very respected in Poland. They pay taxes, have their popular shops, their markets with stalls – they work very honestly* [W10].

Evident is that the respondents in our study speak openly about the fact that migrants can be treated differently in Poland depending upon their country of origin. In fact, some of the young Varsovians bluntly declared that individuals of a European appearance are treated better than individuals who physically differ from Poles:

(...) *The origin of a given immigrant has the greatest influence on how he is treated in Polish society. It seems to me that citizens of darker complexion – India or Nigeria – are often treated like people of an inferior type in comparison with citizens of France or Italy due to the reigning stereotypes among Poles about, for example, thieves from Chechnya or Romania* [W8].

Also pointed out are physical dissimilarities, such as visibly different skin color. For some of our interlocutors this could stand as a barrier to contact with migrants: (...) *When these are Black people or Asians, it's conspicuous and such a person is, so it seems to me, treated differently* [W1]. This assessment is confirmed in other sociological research studies, especially among the Arab states diaspora in Poland (Switat, 2018).

Consequently, cultural similarities, especially linguistic ones, facilitate more unproblematic inclusion in Polish society. This is something underlined by a respondent who had worked abroad and who had close family still living in Belgium:

(...) *We gladly accept people of a religion like ours because Poland is, after all, still a bit that kind of country. It's changing now, but still more Catholic and patriotic. So, for sure, people from Ukraine or other countries where the religion is like ours we more easily accept than those from Islam who destroy everything, don't do anything. All of this is visible on television here, how they behave. Even in other countries, like in France or in Belgium – it's like that everywhere* [W7].

As an example of a language culturally closer, our interlocutors often mentioned Ukrainian which they could more or less understand. This element surfaced in all the interviews.

Looking from a different perspective, the attitude of foreigners to Poles depends to a great degree on the plans those aliens have with regards to their migration. Will Poland ultimately be the country of permanent settlement? If, however, Poland is treated as simply a transit country, then assessment by Poles is more often negative: the chain of circumstances means that temporary immigrants are less motivated to integrate and less eager to learn the Polish language. Those who intend to stay in Poland often (despite unpleasant or even hurtful experiences) do take notice of and appreciate the assistance they receive from "ordinary Poles" (Pachocka, Pędziwiatr, Sobczak-Szelc, Szałańska, 2020, p. 92).

4. Poland as an immigration country: tradition and modernity

The interviewees in our study were invariably convinced of a positive turn of events, leading to an acclimatization to "Otherness" and increased tolerance towards immigrants in Poland. In the view of one person, (...) *More and more often they move to other countries. However, coming to Poland are individuals who simply plan to live here. So, they simply want to move here permanently, maybe they want to somehow link their lives with Poland. And that's why this is maybe going in a good direction* [W6]. The young, educated respondents believed that the development of attitudes and opinions among Poles will move more in the direction of tolerance. Among the factors leading society this way is that the migrant might be, (...) *a person who works for Uber with a very strange name. And that's exactly the kind of thing, exactly that this slowly stops being exotic for us and just becomes something ordinary. And I think that, among other things, contact – whether it be in a Żabka [franchise convenience store] or something else – makes*

it so these reactions are simply not as strong against migrants [W1].

Nevertheless, Poland is described as a country which is still less attractive for migrants since, (...) *We don't have much to offer them, taking into consideration some kind of economic support* [W2]. Running through the responses is an underscoring that Poland continues to be more of a transitory country rather than one of permanent settlement (Okólski and Wach, 2020, p. 147). From the perspective of these Varsovians, (...) *They will run off to Germany anyway because it is too poor for them here* [W19]. Yet it seems that Poland remains attractive enough for citizens of neighboring Belarus and Ukraine since they are culturally and territorially closer. The interviewees emphasized that neighbors from the east already arrive with some knowledge about Poland and Poles. They do not have to learn the language from the start; they understand much about life in Poland so they feel fine and adapt easily. That said, several of our respondents indicated that Poland fulfills the role of a starting point (especially for Ukrainians) that will facilitate entrance into the Western European labor market.

The image of the migratory reality in today's Poland discloses realistic evaluations of motivations. The inhabitants of bordering Eastern European countries, Central and Eastern Asia, and others are seen in terms of a labor migration with the goal of higher earnings. Since Poland's unemployment has been fairly low in recent years and there are labor shortages in specific areas, there are jobs to be had in construction, transportation, gastronomy, etc. It is precisely this that is described as the positive effect of immigration: the inflow of valuable workhands, the economic development, and even the demographic increase. Additionally, there is the expansion of an accessible cuisine through eateries and bakeries: (...) *Delicious*

Georgian bread – that’s a very nice aspect, the mixing of cultures. They take something from us, we take something from them. And as simple as that, that’s how things develop in social worlds and that’s very cool [W10].

The positive side is not the only one detected by these educated Varsovians. The following citations from one interview illustrate deeper reflection about both sides of this coin: (...) *We found workhands.... It would have simply been very hard for some businesses if not for the people from Ukraine.... It’s also a cultural enrichment as well as something that improves our relationship with Ukraine – we see nice people and not followers of Stepan Bandera [radical Ukrainian ultranationalist].* Then again, he noted negative economic consequences in the form of lowered wages or job loss (...) *We already have ten Ukrainians that would take your place*). Delving further into undesirable features, this same respondent continued,

(...) *We have to also speak of those... the most obvious negative effects. Meaning that, if these people do not assimilate and are unable to accept our social norms (because, for instance, they never learned them), well then we have just such this type of negative effect as a lack of assimilation, the clustering of these people in ghettos. And so then obviously – when there’s no future, when they don’t know the language – well then it’s a natural thing that they will radicalize or move into some radical religion or move towards creating a criminal group. And that is what we observe in the West* [W20].

Our educated interlocutors also perceived the emergence of cultural conflicts in Polish society. Such apprehensions have been associated with fear of terrorist attacks, migrant ghettoization, and rising religious radicalism – meaning Islamic, meaning a sole focus on migrants from North Africa and the Near East.

One respondent pondered, (...) *It could evoke some internal conflicts in the country to which they come. This could cause the appearance of social tensions or some social conflicts based precisely on a cultural or religious background, or on a political or economic background* [W6]. Still other possible negative outcomes arose in the interviews such as the spread of illnesses, viruses, etc. nearly unknown in Poland heretofore. For instance,

(...) *Let’s not fool ourselves, but every country to some extent must regulate which people enter that country. We don’t want just anyone in Poland and this is not a symptom of some xenophobia for me – some racism, intolerance, or however you want to call it. This is just pure and simple control of the state over who comes in and stays in this country. If someone wants to come only in order to destroy the culture and introduce some chaos, then I don’t want that here. And this is not a symptom of my xenophobia, but only my patriotism* [W10].

Over the course of the interviews for this study, we did not meet with views that were unequivocally directed at absolute acceptance or rejection of immigration into Poland. Yet the opinion did arise that, considering the scale of the phenomenon today, there is a need to legally and consciously regulate relations with immigrants with regards to their integration: (...) *Like in London or say in Paris – they have to defend themselves against this so as to not allow [the immigrants] a gaining of control, so to say* [W1]. Generally speaking, opinions about the future and about the right direction to take with reference to migration vacillate from the very careful to the more open. One respondent discussed various points:

(...) *It’s not that when we lock the gates of our country completely that we’ll claim there is no migration. It will exist, it will mount up. It’ll be*

like, those gates will balloon because those persons will be knocking on our door all the time and increasingly harder. And we’ll just pretend that we are sweeping it under the rug, but that’s not a solution. A solution would be to learn to live in a world which is rooted in the fact that we migrate for various reasons and we will learn to respect fellow man [W11].

A young woman assigned a larger role in this issue to the mass and social media:

(...) *Unfortunately, due to some such intensive terrorism in the world, we are mostly afraid of people who have different political views, but also those who profess a different religion. On the one hand, we are afraid because we don’t know them, and, on the other hand, I am thinking that the media are also not exactly helping in acceptance of such people. However, I think that in such interpersonal contacts, if you meet someone personally, then a thread of sympathy is created. It doesn’t matter if it’s someone from Bangladesh or Ukraine or the United States* [W2].

5. Conclusions

This article has merely sketched a few of the issues associated with the perceptions of immigration into Poland of which the general population has become aware. An aim here has been to divulge the results of qualitative research into this matter. Certain cognitive frameworks operating among young, educated, and urban Poles are thus illustrated – the way they think and what they think about foreigners immigrating and settling in their homeland.

Analysis of the interviews conducted with this cohort of Warsaw residents leads to a few answers to the queries posed at the beginning of this article. The first of these pertains to the social definition of the categories of migrant and refugee and the respondents did

distinguish both these concepts. Accented, however, was that the former were persons who freely made a decision to leave for another country for economic or educational reasons – something that was evaluated positively. Moreover, this type of immigration was perceived as a tough endeavor undertaken by migrants in order to better their own and/or their family’s standard of living. Refugees, in contrast, were defined by their traumatic experiences in and escapes from their homeland. Moreover, interviewees additionally divided the refugees into those who are geographically and culturally closer (e.g., Ukrainians) and those who are geographically and culturally more distant (e.g., Arabs). Our interlocutors also noticed behavior evaluated negatively: the possibilities for abuse of refugee status and Poland’s social welfare system. A similar polarization of opinion has manifested itself in other European countries (Rea, Martiniello, Mazzola, Meuleman, 2019, pp. 14–16).

Overall, the responses provided indicate that immigration is not only accepted, but the presence of immigrants in Poland is generally considered a natural and affirmative trend. Crucial to such an encouraging attitude, however, is their employment and ability to acculturate. Specific traits of the incomers are seen as guaranteeing a lack of danger and thus a sense of security. Furthermore, such characteristics are viewed by our interlocutors as both an “instrument” and a social “resource”: aptly employed by the general population, these qualities could contribute to a deep and constructive economic transformation in Poland.

Regarding the direction that attitudes towards immigration will take in the future, our interlocutors underlined that, even if the majority continues to view Poland in terms of transit, this country is already sufficiently attractive for economic migrations from Eastern Europe and Central Asia. The inflow of immigrants

from these two regions is presented as something contributing to Polish fiscal development and growth. Such an openness towards migration and migrants is confirmed by the results of previous diagnoses of this issue in Warsaw (Dudkiewicz and Majewski, 2017) of research on the topic of multicultural contiguity (Górny, Toruńczyk-Ruiz, Winiarska, 2018).

The outcomes of our analysis document a positive and reflective stance taken by this young group of Varsovians, but it does permit expectations of similar tendencies within the whole of Polish society. According to our respondents, the last twenty years have been a period in which the attitude of Poles towards incoming foreigners has changed. Not only have immigrants been accepted, but (to a certain degree) also familiarized: aliens no longer arouse a sensation as their presence is considered something natural.

Perceptions of migration are anchored in acknowledgement of the now fixed presence of immigrants in Poland as well as in the discernment of the sociocultural challenges associated with this phenomenon. Affecting the opinions of our interviewees were the real-life experiences of family, friends and/or themselves. Other factors have been the migrations of Poles to other (mostly EU) countries, a continuing stream of immigrants from Ukraine, and the perceptible consequences of Europe's migrant crisis in 2015. All things considered, especially young, urban, and educated Poles no longer see their homeland in terms of historical emigrations for political and economic reasons. They see a country attracting a spectrum of immigrants among whom there are individuals who will contribute to the development of Poland. 🗨️

Ewa Nowicka jest antropologiem społecznym, profesorem w Collegium Civitas oraz wykładowcą w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. Autorka podręcznika antropologii

„Świat człowieka – świat kultury” oraz licznych książek i artykułów poświęconych problematyce etniczności, migracji i tożsamości. Zajmuje się kwestią swojskości i obcości, kontaktem kultur, kształtowaniem się nowoczesnych narodów wśród rdzennej ludności na Syberii (Buriaci, Jakuci) i na Bałkanach (Arumuni), sytuacją mniejszości polskiej na obszarach byłego ZSRR, procesami budowania narodu kazachskiego, grupami mniejszościowymi w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej (w tym przede wszystkim Romami).

Afiliacja:

Collegium Civitas, Warszawa
e-mail: ewanowickarusek@gmail.com

Sławomir Łodziński – socjolog, dr hab., profesor uczelniany Wydziału Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. Jego podstawowe zainteresowania badawcze to socjologia migracji i etniczności, a w szczególności zagadnienia wielokulturowości i polityki wobec mniejszości narodowych w Polsce. Jest autorem i współautorem publikacji na ten temat.

Afiliacja:

Uniwersytet Warszawski
Wydział Socjologii
e-mail: s.lodzinski@uw.edu.pl

References

- Andrejuk, K. (2019). Politicizing Muslim Immigration in Poland – Discursive and Regulatory Dimensions. In: K. Górak-Sosnowska, M. Pachocka, J. Misiuna (ed.), *Muslim Minorities and the Refugee Crisis in Europe* (pp. 205–221). Warsaw: Warsaw School of Economics SGH Publishing House.
- Bielecka-Prus J. (2018). Retoryka lęku przed obcym w polskim dyskursie prasowym, *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych – Kwartalnik*, 1/2018, 5–34.
- CBOS (2018). *Stosunek Polaków i Czechów do przyjmowania uchodźców: Komunikat z badań*, nr 87, July, Downloaded from: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_087_18.PDF.

- CBOS (2020a). *Praca obcokrajowców w Polsce: Komunikat z badań*, nr 5, January, Downloaded from: https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_005_20.PDF.
- CBOS (2020b). *Stosunek do innych narodów: Komunikat z badań*, nr 31, March, Downloaded from: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_031_20.PDF.
- Dudkiewicz M., Majewski, P. (ed.). (2017). *Cudzoziemcy w Warszawie, czyli jak się zmierzyć z nieuniknionym: Raport*, Warszawa: Uniwersytet SWPS, Fundacja Obserwatorium.
- Górny, A., Toruńczyk-Ruiz, S., Winiarska, A. (ed.). (2018). *Po sąsiedzku z różnorodnością: Interakcje w miejskich przestrzeniach lokalnych z perspektywy różnych grup mieszkańców*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Hall, D., Mikulska-Jolles, A. (2016). *Uprzedzenia, strach czy niewiedza? Młodzi Polacy o powodach niechęci do przyjmowania uchodźców*, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej.
- Jaskułowski, K. (2019). *The Everyday Politics of Migration Crisis in Poland: Between Nationalism, Fear and Empathy*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Kowalczyk, B. (2014). *Polski system azylowy*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski –E-Wydawnictwo, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.
- Kropiński, M., Hansen, K. (2016). *Jakie skojarzenia ze słowem „uchodźca” mają Polacy?* Warszawa: Centrum Badań nad Uprzedzeniami Uniwersytetu Warszawskiego, 1–15.
- Okólski, M., Wach, D. (2020). Immigration and integration policies in the absence of immigrants A case study of Poland. In: M. Duszczyc, M. Pachocka, D. Pszczółkowska (ed.), *Relations between Immigration and Integration Policies in Europe Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States* (pp. 146–172). London: Routledge.
- Pachocka, M., Misiuna, J. (2015). Migracje międzynarodowe – dylematy definicyjne i poznawcze. Przykłady z Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych. In: J. Osiński (ed.), *Współczesny*

- Matrix? Fikcja w życiu gospodarczym, politycznym i społecznym*. (pp. 293–312). Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Pachocka M., Pędziwiatr, K. Sobczak-Szelc, K., Szałańska, J. (2020). *Reception Policies, Practices and Responses: Poland. Country Report*, The Horizon 2020 project RESPOND-Multilevel Governance of Mass Migration in Europe and Beyond (770564), Downloaded from: https://www.academia.edu/42325455/Reception_Policies_Practices_and_Responses_Poland_Country_Report.
- Rea, A., Martiniello, M., Mazzola, A., Meuleman, B. (2019). The Refugee Reception Crisis in Europe Polarized Opinions and Mobilizations. In: A. Rea, M. Martiniello, A. Mazzola, B. Meuleman (ed.), *The Refugee Reception Crisis in Europe: Polarized Opinion and Mobilizations* (pp. 11–30). Bruxelles: Éditions de l'Université de Bruxelles.
- Switat, M. (2018). Rasizm i mechanizmy mu pokrewne w kontekście badań nad diasporą arabską w Polsce, *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 1/2018, 189–218, DOI: 10.4467/25444972SMPP.18.009.8918.
- Trąbka, A. (2016). Wybór, kontrola i refleksja: Kategoria sprawstwa w badaniach migracyjnych, *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 3/2016, 81–102.
- Žagar, I., Ž. (2018). Devolution of language in post-democracy: decaying discourse on refugees from the Bosnian to the Syrian War. In: I. Ž. Žagar, N. Kogovšek Šalamon, M. Lukšič Hacin (ed.), *The Disaster of European Refugee Policy: Perspectives from the “Balkan Route”* (pp. 103–132). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.

Lepsi i gorsi migranci. Młodzi wykształceni Polacy o nowych przybyszach do Polski

Abstrakt

Artykuł jest poświęcony wybranym aspektom społecznego postrzegania i kategoryzowania cudzoziemców przyjeżdżających do Polski. Został on oparty na analizie serii jakościowych wywiadów przeprowadzonych wśród młodych wykształconych mieszkańców Warszawy. Zwracamy w nim uwagę na dokonującą się ważną zmianę świadomościową w polskim społeczeństwie, która zasadza się na uznaniu trwałej obecności migrantów w Polsce oraz dostrzeganiu problemów społeczno-kulturowych z tym się wiążących. Ostatnie dwie dekady według naszych badanych były okresem, w którym zmienił się stosunek Polaków do przybywających do nas obcokrajowców. Na takie opinie badanych wpływ miały ich własne lub rodzinne doświadczenia z migracji poakcesyjnych po 2004 r., postrzeganie obecnej fali imigracji z Ukrainy, a także poznawcze skutki kryzysu migracyjnego z 2015 r. Spowodowały one razem, że postrzega się obecnie Polskę z jednej strony nie tylko jako emigracyjny, lecz także jako kraj imigracyjny, a z drugiej strony pojawia się świadome klasyfikowanie różnych kategorii migrantów z perspektywy ich pochodzenia geograficzno-kulturowego oraz możliwych ról pełnionych w naszym kraju

Słowa kluczowe: Polska, migrant, uchodźca, integracja migrantów, postrzeganie cudzoziemców.

Gościnność w czasie kryzysu migracyjnego. Przypadek wyspy Lesbos

TOMASZ FERENC
UNIwersytet Łódzki

Abstrakt

Tekst koncentruje się na fenomenie gościnności okazywanej emigrantom przez mieszkańców greckiej wyspy Lesbos w latach 2015–2016. Tłem analizowanego zjawiska jest „kryzys migracyjny”, który w regionie Morza Egejskiego miał szczególnie silne nateżenie. W artykule podjęto próbę przeanalizowania motywacji podejmowania działań na rzecz emigrantów w oparciu o zgromadzone w czasie badań terenowych wywiady i przeprowadzone obserwacje. Wskazano na trzy dominujące eksplikacje, określające źródła gościnności. Kolejno odwoływały się one do wciąż żywych na wyspie lewicowych tradycji, emigracyjnych doświadczeń wielu mieszkańców, w tym także do zakorzenienia w ważnej dla historii wyspy wymiany ludności między Grecją a Turcją oraz do ideologii i działań aktywnych tam środowisk anarchistycznych. W tekście wskazano także na obecność sił społecznych przeciwnych emigrantom oraz na związany z masowym pojawieniem się emigrantów konflikt.

Słowa kluczowe:

gościnność, uchodźcy/emigranci, anarchizm, solidarność, kryzys migracyjny.

Wprowadzenie

Zmiany geopolityczne, kryzysy ekonomiczne, przekształcenia demograficzne oraz katastrofy ekologiczne nieuchronnie prowadzą do wzmożenia procesów migracyjnych. Stephen Castles i Mark J. Miller (2011, s. 28–29), analizując czynniki, które w drugiej dekadzie XXI wieku kształtują trendy w przepływie ludności, wskazują m.in. na globalizację i przyspieszenie migracji, jej tranzytowość i feminizację oraz na narastające upolitycznienie tych procesów i ich różnorodność, skutkującą niemożnością wypracowania skutecznych międzynarodowych strategii kontroli. Perspektywa makro umożliwia analizowanie globalnych trendów i jest konieczna np. w kształtowaniu polityk migracyjnych, jednak równie ważna dla zrozumienia złożoności sytuacji wydaje się perspektywa mikro, która poprzez zastosowanie metod jakościowych oraz prowadzenie badań terenowych pozwala przyjrzeć się skutkom wzmożonej migracji w społecznościach bezpośrednio jej doświadczających. Możemy badać w tym przypadku migrantów/uchodźców, jak i „gospodarzy”, którzy, spotykając się, wchodzi z sobą w rozmaite interakcje. Jak słusznie zauważa Ryszard Kapuściński (2006, s. 25), (...) spotkanie z Innym nie jest niczym prostym i automatycznym, ale zakłada wolę i wysiłek, który nie wszyscy i nie zawsze gotowi są podjąć. Biorąc to pod uwagę, uzasadnione staje się podjęcie problematyki gościnności w kontekście migracji. Spotkanie z Obcym, bardzo często niechciany, wyzwała szereg reakcji, jest także realnym testem postaw i nastrojów. Poniższy artykuł oparty jest na materiale zgromadzonym przez autora w czasie badania terenowego przeprowadzonego na wyspie Lesbos. Stanowi próbę przyjrzenia się spotkaniom Obcych z „tubylcami” w kontekście różnych przejawów gościnności, obaw, czasami też otwartej wrogości. Aby miało to sens, konieczne jest krótkie przedstawienie społecznego kontekstu zdarzeń.

W 2015 roku tysiące ludzi, uciekających przed wojną i ekonomiczną niestabilnością na Bliskim Wschodzie, podjęło wielką wędrówkę w kierunku Europy. Zgodnie z danymi Biura Wysokiego Komisarza ds. Uchodźców (*Office of the United Nations High Commissioner for Refugees*, UNHCR) niemalże 50 procent migrantów stanowili Syryjczycy, którzy uciekali przed trwającą od 2011 roku wojną domową. Drugą pod względem liczebności grupę stanowili Afgańczycy, a po nich mniej liczni Irakijczycy (*Obecny kryzys migracyjny*). Tak zwany zachodniobałkański szlak ich wędrówki wiódł przez Turcję, Grecję, Macedonię, Serbię i Węgry. Ci, którzy zdecydowali się na przeprawę przez Morze Egejskie, lądowali na greckich wyspach Chios, Kos, Samos i przede wszystkim na Lesbos. Ten masowy exodus pochłonął życie tysięcy ludzi, którzy próbowali przedostać się przez morze, kierując się między innymi na greckie wyspy. Zanim Unia Europejska doprowadziła do podpisania w marcu 2016 roku umowy z Turcją, w wyniku której znacząco spadła liczba łodzi płynących w kierunku wyspy, mieszkańcy Lesbos przeżyli największy w historii napływ imigrantów (*Obecny kryzys...*). Według danych zgromadzonych przez UNHCR, 57 procent wszystkich migrantów docierających do Grecji przeszło właśnie przez Lesbos, co stanowiło w sumie 379 tysięcy osób (*Lesvos Island – Greece...*, 2015). Uchodźcy lądowali w różnych miejscach wyspy i z reguły kierowali się w stronę stolicy, Mityleny. Tysiące osób zmuszonych było do odbycia niebezpiecznej przeprawy, wiodącej przez górskie tereny.

Wiele dróg na wyspie zostało zablokowanych, dochodziło także do wypadków. niespotykana do tej pory skala zjawiska zrodziła wśród mieszkańców poczucie niepewności i lęku, które wynikało z braku informacji, nieprzygotowania do zarządzania sytuacją kryzysową, a przede wszystkim z dynamiki, z jaką rozwijał się kryzys migracyjny. Zgodnie

Skalę napływu migrantów odzwierciedlały różne ekwiwalenty wizualne. W pobliżu miasta Molivos powstało składowisko kapoków, pozostałości po pontonach oraz rozbitych łodzi, którymi na wyspę docierali uchodźcy. Fot. M. Domański, 2016

z raportami UNHCR w 2015 roku codziennie do wyspy docierało ponad 3 tysiące osób (*Lesvos Island – Greece...*, 2015). W rekordowym pod tym względem październiku ich liczba osiągnęła 10 tysięcy (*History of the Refugee Crisis in Lesvos*, 2015). W tym okresie społeczność mieszkańców Lesbos nie otrzymywała adekwatnej pomocy ani ze strony greckiej administracji państwowej, ani od Unii Europejskiej. Zanim w tym regionie pojawiły się międzynarodowe organizacje humanitarne, mieszkańcy wyspy musieli sami radzić sobie z zarządzaniem sytuacją kryzysową, wspomagani jedynie przez napływających z całego świata wolontariuszy. (...) *Aktorzy zaangażowani w pomoc humanitarną na wyspie Lesbos i poza nią bez wątplenia odegrali fundamentalną rolę w ratowaniu życia ludzkiego, stojąc na straży przyzwoitości i godności w Europie, niewłaściwie zarządzającej wydarzeniami, które obecnie określamy kryzysem uchodźczym* (Franck, 2018, s. 204). To wszystko wpłynęło na negatywną ocenę reakcji Unii na zaistniałą sytuację.

Opieszałość państw unijnych w organizowaniu wsparcia podkreślali niemal wszyscy uczestnicy badania: osoby pracujące dla organizacji humanitarnych, wolontariusze, niezaangażowani bezpośrednio w sytuację mieszkańcy Mityleny oraz przedstawiciele lokalnych władz. W zbiorowej pamięci tej społeczności utrwalił się wizerunek Unii Europejskiej działającej powoli, niezdecydowanie i początkowo mało skutecznie. Brak działań ze strony Wspólnoty, pomimo licznych sygnałów wysyłanych przez władze wyspy oraz intensywnego medialnego przekazu, był dla mieszkańców Lesbos trudny do zrozumienia. Oczekiwanie na pomoc pozostałych państw unijnych oraz głęboki kryzys ekonomiczny, w jakim znalazła się Grecja, na którą nałożono sankcje finansowe, doprowadziły do wzrostu niezadowolenia i rozczarowania Unią. Poza tym wspomnienia pierwszej fazy kryzysu łączą się z poczuciem lęku i powszechnym organizacyjnym chaosem. Przywoływane w wywiadach obrazy zbliżających się do brzegów wyspy łodzi,

miasta wypełnionego koczującymi w namiotach migrantami, tysiacy ludzi maszerujących górkami drogami w strone Mityleny odzwierciedlaja trudna i poczatkowo niekontrolowana sytuacja. Zanim doszlo do dyplomatycznej interwencji Wspolnoty, skutkujacej zatrzymaniem naplywu migrantow, mieszkancy wyspy rozpoczeli dzialania, ktore doprowadzily do opanowania kryzysu. Jednym z watkow, ktory ujawnilo badanie, okazala sie zaskakujaca gošcinnošci mieszkancow wyspy oraz ich zdolnošć do samoorganizacji w warunkach kryzysu migracyjnego 2015–2016.

Miejsce, przebieg, organizacja badania

Badania zostaly przeprowadzone na Lesbos, trzeciej pod wzgledem wielkošci greckiej wyspie, znajdujacej sie w pólnocno-wschodniej częšci Morza Egejskiego, w pobliżu wybrzeża tureckiego. Geograficznie jest ona usytuowana na azjatyckim szelfie kontynentalnym. Znaczne oddalenie od europejskiej częšci Grecji i bliskošć Azji od zawsze miały decydujacy wpływ na historię Lesbos. W starożytnošci mieszkancy wyspy aktywnie kolonizowali pobliskie wybrzeże Azji Mniejszej. Do dziś zachowaly sie tam ruiny budowanych przez nich miast, w tym znajdujacego sie jedynie 10 kilometrów od Mityleny Assos (dzisiaj turecka miejscowošć Behramkale). Ich morska i kolonizacyjna aktywnošć doprowadzila do konfliktów z Ateńczykami i Spartanami. Sami takze często ulegali imperialnym zakusom Persów, Egipcjan oraz Rzymian. Po podziale imperium rzymskiego Lesbos znalazla sie w obszarze Cesarstwa Bizantyjskiego. Wyspa byla systematycznie atakowana, najeżdżana i plądrowana między innymi przez Wenecjan, krzyżowców, Rosjan i Bułgarów. Najdłużej jednak, bo od 1462 do 1905 roku, trwała okupacja turecka. Wyspa została wyzwolona w 1912 roku, a ostatecznie przekazana Grecji na podstawie porozumienia

podpisanego w Lozannie w 1923 roku¹. Takze dziś lokalizacja wyspy, znajdujacej sie na dalekich rubieżach Unii Europejskiej, silnie na nią oddziałuje. Usytuowanie w korytarzu łączącym dwa kontynenty powoduje, że Lesbos staje sie kluczowym punktem w migracyjnych wędrówkach do Europy. (...) *Wyspa w procesach migracyjnych zawsze odgrywa szczególną rolę (...); byla zwykle pierwszym przystankiem w nowo obranym przez wychodźcę państwie, jednocześnie nie będąc dlań miejscem docelowym podróży* (Szarejko, 2019, s. 257). Niekontrolowany i intensywny napływ przybyszów na wyspę zmusil jej mieszkancow nie tylko do konfrontacji z „obcymi”, ale takze do podejmowania realnych dzialañ. W 2015 i 2016 roku na Lesbos dotarły dziesiątki tysiacy uchodźców, którzy przedostali sie z Turcji, pokonując wąski odcinek Morza Egejskiego. W odpowiedzi na sytuację kryzysową uaktywnily sie różne grupy wspierajace uchodźców oraz te, ktore pozostaly w stosunku do nich nieprzychylne. Z czasem na wyspie zaczęły dzialać rozmaite organizacje zajmujace sie niesieniem pomocy humanitarnej. Były to zarówno międzynarodowe, jaki i greckie organizacje pozarządowe (NGO), w tym takze liczne niesformalizowane grupy powolywane do życia przez mieszkancow wyspy.

Poczatek badañ terenowych prowadzonych na wyspie Lesbos przypadł na 15 lipca 2016 roku². Badania trwały dwa tygodnie i zakończyły sie zebraniem 17 wywiadów swobodnych oraz wizytacją kilku miejsc, w których grupowano uchodźców³. Większošć wywiadów nagrano

1 <https://www.lesvos.com/history.html> (dostęp 19.04.2018)

2 Był to dzieñ przeprowadzenia próby wojskowego zamachu stanu w Turcji. Wydarzenia, ktore zaszly w nocy z 15 na 16 lipca, wstrząsnęły całym krajem i silnym echem odbily sie w Grecji, w ktorej każde poruszenie na politycznej scenie Turcji budzi głęboką niepokój.

3 Kwestia tego, czy używac w tym przypadku określenia uchodźca czy emigrant, jest trudna do

w stolicy wyspy, Mitylenie, gdzie możliwe było spotkanie aktorów społecznych biorących udział w tych zdarzeniach. Główną stosowaną techniką badawczą był wywiad swobodny, skupiony wokół kilku kwestii, takich jak: fazy przebiegu kryzysu, relacje z przybyszami, reakcje mieszkancow na zaistniałą sytuację, ocena dzialañ podejmowanych przez organizacje pomocowe. Wywiady zostaly zarejestrowane, poddane pełnej transkrypcji, a następnie przeanalizowane. Dobór próby badawczej był celowy, skupiony przede wszystkim na poszukiwaniu osób zaangażowanych w organizowanie pomocy dla uchodźców. Uzyskane wywiady miały różną długošć, poczawszy od ponaddwugodzinnych na kilkunastominutowych kończąc. Poza nimi przeprowadzono takze wiele krótkich, nieregistrowanych rozmów. Wywiadów udzieliły osoby mieszkajace w Mitylenie (14 wywiadów) oraz trzy osoby przebywajace w tym okresie w okolicach miasta Molivos (dwie z nich znajdowały sie na wyspie okresowo, pracujac na rzecz fundacji Lighthouse Relief). Wśród osób udzielajacych wywiadów znaleźli sie wolontariusze oraz pracownicy organizacji humanitarnych, przedsiębiorcy, przedstawiciele grup anarchistycznych dzialajacych na Lesbos, reprezentanci lokalnej administracji. W grupie respondentów 13 osób pochodzilo z Lesbos lub od dłuższego czasu mieszkalo na wyspie i miało greckie pochodzenie. Poza nimi zarejestrowano cztery wywiady z przedstawicielami organizacji pomocowych, ktore pochodzily w krajów europejskich – 3 osoby oraz z USA – 1 osoba. Jedenastu wywiadów udzielili mężczyźni, sześciu kobiety. Najmłodsza uczestniczka badania miała 25 lat, najstarsza ponad 60. Wszyscy respondenci byli osobami

rozstrzygnięcia. Jednym z powodów jest to, że status migranta rozpatrywany jest dopiero po jego dotarciu na wyspę. W wywiadach przeprowadzonych po angielsku lub przy pomocy greckiego tłumacza najczęściej poslugiwano sie określeniem: *refugee*. Takie teź określenie będzie stosowane w tekście.

czynnymi zawodowo oraz, poza dwoma przypadkami, aktywnymi uczestnikami dzialañ na rzecz imigrantów. Wywiady przeprowadzono w języku angielskim; w przypadkach, gdy nie było to możliwe, korzystano z pomocy tłumacza (koniecznošć taka ujawnila sie dwukrotnie).

Eksplikacje przyczyn gošcinnošci mieszkancow wyspy

Zanim na Lesbos dotarła pomoc rządu greckiego, wolontariuszy i wreszcie wielkich, dzialajacych w globalnej skali organizacji humanitarnych (*International non-governmental organization*, INGO), lokalne władze oraz mieszkancy wyspy podjęli szereg oddolnych dzialañ. Były to zarówno planowane akcje majace zorganizowany charakter, jaki i spontaniczne akty niesienia pomocy imigrantom. Konieczne jest dodanie, że grupy pomagajace uchodźcom nie zaczęły dzialać dopiero w momencie eskalacji kryzysu 2015–2016. Na wiele lat przed omawianymi zdarzeniami powstała organizacja Sinipraksi. Coexistence and Communication in the Aegean, założona w 1998 roku, która takze aktywnie włączyła sie w prowadzoną na Lesbos akcję humanitarną. Istniały zatem lokalne grupy majace doświadczenie w dzialaniach na rzecz migrantów, których przygotowanie i wiedza okazały sie pomocne w czasie trwania ostatniego kryzysu. Reakcje mieszkancow miasta, opisywane w wywiadach, w zdecydowanej większości były przychylne lub neutralne w stosunku do uchodźców⁴. Wielu mieszkancow Mityleny

4 Wiele krótkich, często nieregistrowanych rozmów odbytych w czasie trwania badania terenowego potwierdzilo neutralny lub przychylny stosunek do migrantów oraz gotowošć niesienia pomocy. Za przykład może posłużyć fragment jednego z wywiadów: *Ja chciałem pomóc, przekazać jedzenie czy pieniądze i nie za bardzo wiedziałem, gdzie iść. Kiedy spotykałem znajomych, pytałem, czego potrzebują, dostawałem listę i szedłem na przykład do apteki, aby kupić te rzeczy* (wywiad 3).

oraz innych położonych wzdłuż wybrzeża miejscowości z wielkim poświęceniem i empatią starało się pomagać przybyszom.

(...) Lesbos jest nazywana wyspą solidarności, oczywiście nie wszyscy pomagali uchodźcom, ale przynajmniej lokalni ludzie wykazali się wielką cierpliwością, przyjmując te setki tysięcy ludzi i nie wydarzyły się żadne poważne incydenty. (...) Zajmując się tym od tylu lat, byliśmy zaskoczeni, ponieważ spodziewaliśmy się złych rzeczy; nic się stało. To pierwsza rzecz godna podziwu, jeśli chodzi o Lesbos. Druga – to, że dużo ludzi pomagało, nie wszyscy, ale dużo, ale przynajmniej nie robili niczego przeciw uchodźcom. Było bardzo wiele przykładów pomocy (...) (wywiad 11).

Relacje dotyczące życzliwego stosunku znacznej części Greków z Lesbos do migrantów pojawiały się często w zgromadzonych wywiadach. Zwracano w nich między innymi uwagę na działania podejmowane

w stolicy miasta oraz pełną zaangażowania postawę mieszkańców rybackiej wioski Skala Sykiemaes.

(...) Na wyspie jest bardzo dużo dobrych ludzi, kiedy w Mitylenie znajdowało się 29 tysięcy uchodźców, pojawił się wielki baner: Jesteśmy wszyscy razem. Niesamowite. Skala Sykiemaes może będzie nominowana do Pokojowej Nagrody Nobla. Ludzie stamtąd są niesamowici (wywiad 7).

Jak wyjaśnić tego rodzaju reakcje w czasie trwania trudnej i długotrwałej sytuacji kryzysowej? Dlaczego pośród mieszkańców wyspy ujawniła się gotowość do niesienia pomocy, czym uwarunkowana jest ta niezwykła ksenochodia? Analizując zgromadzony materiał, można wskazać na kilka rodzajów eksplikacji, które do pewnego stopnia pozwalają zrozumieć badane zjawisko.

Pierwsza kategoria argumentów odwołuje się do ważnej wśród mieszkańców wyspy

lewicowej tradycji, a nawet – określając to dobitniej – do wciąż obecnego tam lewicowego etosu. Nawiązania do takich wartości ujawniały się w zebranych wywiadach wielokrotnie. W wypowiedziach respondentów często przywoływano ideę wyspy solidarności, będącej miejscem otwartym i tolerancyjnym, którego mieszkańcy dobrze rozumieją trudną sytuację uchodźców. Lesbos nazywana bywa *czerveną wyspą* właśnie ze względu na długoletnie i silne tradycje socjalistyczne (Stefatos i Kovras, 2015, s. 167). Specyficzne usytuowanie wyspy na przecięciu szlaków łączących wschód z zachodem, bogate życie kulturalne oraz aktywna rola lokalnego centrum handlowego wykształciły w mieszkańcach otwartą i tolerancyjną postawę w stosunku do obcych. (...) *Przemieszczenie inteligencji, rzemieślników, kupców i rolników, unikalne warunki społeczno-polityczne umożliwiły wykształcenie się silnej, lewicowej tradycji* (Tamże). Należy wspomnieć o tym, że na Lesbos tradycja ta harmonijnie współistnieje z równie silną obecnością

i aktywnością ortodoksyjnego Kościoła prawosławnego, a znacząca część osób o lewicowych przekonaniach była i jest praktykującymi członkami wspólnoty religijnej. Ta koegzystencja ma tradycje ujawniające się już od czasów II wojny światowej. Przywódcą Narodowego Frontu Wyzwolenia w czasie niemieckiej okupacji został biskup Dionizios, który po wyzwoleniu w pierwszym przemówieniu powiedział: *chrześcijaństwo i komunizm są dwoma ruchami, które paralelnie walczą o pokój, o sprawiedliwość na świecie* (za: Stefatos i Kovras, 2015, s. 173). Wydaje się, że kilkadziesiąt lat po wojnie obie te tradycje wciąż są żywe, a współistnienie ich może wzajemnie wzmacniać poczucie odpowiedzialności za innych i gotowość niesienia pomocy. Dobrze wyraża to poniższy fragment wywiadu.

(...) Możliwe że z powodu lewicowej tradycji, która zawsze była silna na Lesbos, ujawniła się silna fala solidarności (wywiad 15).

Droga prowadząca do stolicy wyspy, Mityleny. Fot. T. Ferenc, 2016

Na Lesbos przeplatają się tradycje socjalistyczne oraz komunistyczne z silnym wpływem Kościoła prawosławnego, co uwidacznia się między innymi w formie prostych murali. Fot. T. Ferenc, 2016

Drugi argument opierał się na przywoływaniu emigracyjnych korzeni wielu mieszkańców wyspy, w tym także odległych wydarzeń z historii grecko-tureckich relacji, których pamięć jest silnie kulturowana. W 1923 roku podpisane zostało porozumienie o wymianie ludności, znane jako Traktat z Lozanny. Traktat zakończył wojnę między oboma państwami, a w jego wyniku doszło do masowego ruchu migracyjnego między Turcją i Grecją. Decyzja wynikała z przekonania o niemożności pokojowego współżycia między oboma etnicznymi społecznościami na terytorium jednego państwa. Czynnikiem decydującym o przesiedleniach, istotniejszym od narodowości, było wyznanie. Dlatego z Turcji masowo wysiedlano osoby prawosławne, z Grecji zaś muzułmanów, niezależnie od kryterium językowego czy narodowego. Ta przymusowa wymiana ludności, która objęła niemal półtora miliona ludzi, radykalnie odmieniała wszystkie aspekty życia w tym regionie Morza Egejskiego (Hirschon, 2008, s. 8). Była ona skutkiem formowania się, po upadku otomańskiego imperium, Turcji i Grecji jako państw narodowych. W tym konkretnym historycznym momencie rozwiązanie takie uznano za najwłaściwsze, ponieważ redukowało niebezpieczeństwo wybuchu etnicznych i religijnych konfliktów. Respondenci wielokrotnie przywoływali to odległe już zdarzenie, które także może tłumaczyć otwartość Greków, wynikającą z doświadczenia przymusowej emigracji, będącej elementem intensywnie kulturowanej historii wielu rodzin z Lesbos.

(...) My, Grecy sami często byliśmy uchodźcami, o czym pamięta wiele starszych osób, dlatego sporo ludzi stara się jakoś pomagać (wywiad 3).

Empatia Greków zgodnie z taką argumentacją wynikała z pamięci o historii, która zdaniem respondentów pozwala zrozumieć konieczność podjęcia niechcianej wędrówki

oraz wynikających z tego upokorzeń, trudów i niebezpieczeństw. Emigracyjne doświadczenia mieszkańców wyspy stanowią istotny element ich kolektywnej pamięci i kolektywnego doświadczenia. Dobrze ilustruje to poniższy fragment wywiadu:

(...) Także z powodu uchodźczych korzeni prawie połowa populacji wyspy wywodzi się od przodków, którzy przyłynęli z Azji Mniejszej. Każdy miał dziadka, który opowiadał mu historie o tym (wywiad 15).

Tradycje migracyjne związane z historią wyspy są bardzo silne również w kontekście emigracji powojennych. W latach 1950 i 1974 na skutek Greckiej Wojny Domowej (1946–1949) oraz rządów junty wojskowej (1967–1974) Grecję opuściło ponad milion jej obywateli (Kasimis i Kassimi, 2004). Fala odpływu zaczęła kończyć się na początku lat 70. XX wieku, a do roku 1985 trwał intensywny proces reemigracji. O tym procederze wspominała w wywiadzie jedna z respondentek.

(...) Po wojnie cywilnej 50 tysięcy ludzi, jedna trzecia lewicowo zorientowanych mieszkańców, z powodu prześladowań politycznych lub obawy przed nim opuściło wyspę. Wyjechali do Australii, Niemiec, USA, najmłodszy, najbardziej produktywni z powodu biedy oraz zachowania policji i rządu przeciwko nim. Inni wyjeżdżali na kontynent do Aten, Salonik, często aby studiować (wywiad 11).

Przechodząc do trzeciej eksplikacji, ujawnionej w wywiadach, należy przywołać interesujące zjawisko, jakim jest znacząca aktywność grup anarchistycznych na greckiej scenie politycznej. Można doszukiwać się w niej kolejnego źródła motywacji do przyjmowania postawy otwartości i gościnności względem uchodźców. Warto nadmienić, że greckie ugrupowania anarchistyczne są współcześnie

Symbole ugrupowań anarchistycznych często pojawiają się na Lesbos, szczególnie w stolicy. Fot. T. Ferenc, 2016

jednymi z najaktywniejszych tego rodzaju formacji na świecie (Dalakoglou i Vradis, 2009). Ruch ten w ostatnich latach był zaangażowany w działania antyglobalistyczne, ekologiczne, ale także w niesienie pomocy uchodźcom i emigrantom. Rozmowy przeprowadzone z greckimi anarchistami podczas trwania badań wskazały na wiele elementów tożsamyh z charakterystyką tego ruchu sporządzoną przez Daniela Grinberga. Po pierwsze świadomie i konsekwentnie wpisują się oni w logikę działania ruchu społecznego protestu. Po drugie ich motywacje nie są jedynie antysystemowe czy antypaństwowe, ale przede wszystkim są konsekwencją moralnego oburzenia, niezgody na wszelkie przejawy dyskryminacji rasowej, etnicznej czy klasowej. Działania anarchistyczne często przybierają charakter gwałtowny i konfrontacyjny, włączający elementy przemocy (*violent movement*), która przez pewne grupy tego nurtu uznawana jest za konieczną formę oporu i wywierania presji. Kolejnym wspólnie dzielonym przekonaniem anarchistów jest wiara w demokrację bezpośrednią oraz w autonomiczność samodzielnych grup sąsiedzkich, kolektywów czy też komun (Grinberg, 1998, s. 28–31). W swoich

działaniach często podejmują zadania doraźne, wymagające natychmiastowej reakcji po to, aby po ich zakończeniu ponownie ulec dezorganizacji i rozproszeniu. Anarchiści z wyspy Lesbos mówili wprost o etycznym imperatywie niesienia pomocy emigrantom.

Aby lepiej zrozumieć charakter podejmowanych przez tę formację działań, należy zwrócić uwagę na jej nieustający konflikt z pravicową, antyunijną i antyemigracyjną partią Złoty Świt, która wyrokiem sądu greckiego w dniu 7 października, po pięcioletnim procesie, została uznana za organizację przestępczą (Sięgień, 2020). Ugrupowanie to budowało popularność między innymi na narodowych sentymentach i na wzmacnianiu lęku przed emigrantami. Program partii opierał się na populistycznym hasle „Grecja dla Greków” oraz na obietnicy rozbudowania systemu opieki społecznej. W istocie pomysły przywódców partii były bardziej radykalne i nie wykluczały stosowania przemocy. Zaminowanie granic państwa i pozbycie się wszystkich nielegalnie przebywających w kraju osób miało być, według przywódców partii, receptą na rozwiązanie problemu migracyjnego kryzysu (Bielecki, 2012). Kwestia obecności na wyspie przedstawicieli Złotego Świt oraz

działań przez nich podejmowanych została poruszona w kilku wywiadach, także w kontekście kryzysu emigracyjnego. Dla wielu mieszkańców wyspy oczywiste było to, że eskalacja wojny w Syrii spowoduje wzmożony napływ emigrantów, co z kolei wywoła wzrost nastrojów antyemigracyjnych. Z tego powodu środowiska anarchistyczne od początku trwania tego exodusu monitorowały aktywność Złotego Świtu. Jednocześnie nie ograniczały się jedynie do słownych deklaracji, lecz podejmowały aktywne akcje, mające na celu ograniczenie zasięgu oddziaływania partii oraz jej obecności w przestrzeni publicznej. Postawę taką dobrze oddaje poniższy fragment wywiadu:

(...) Chcieliśmy wytłumaczyć tym ludziom, że jeśli będą chcieli wyciągać korzyści z tej sytuacji oraz manifestować swoje polityczne opinie, to będziemy starali się ich powstrzymać każdym koniecznym sposobem. Kiedy Złoty Świt otwierał tutaj swoje biuro, ich sztyl był natychmiast niszczone, do dziś go nie mają, bo wiedzą, że ponownie zostanie usunięty. (...) Nie pozwalamy im na żadną polityczną propagandę na wyspie (wywiad 12).

Stworzona z inicjatywy grup anarchistycznych struktura intensywnie podjęła działania pomocowe, włączając w nie także wiele osób niezwiązanych z ruchem. Miejsce nazwane Platanos stało się obozem, w którym przyjmowano emigrantów po ich lądowaniu na wyspie. Charakter realizowanych tam działań dobrze oddaje relacja jednego z zaangażowanych w jego organizację anarchistów:

(...) Na początku tego roku sformowaliśmy zgromadzenie ludzi, nie tylko anarchistów, którzy chcieli pomagać emigrantom. Zebraliśmy wiele osób o różnych przekonaniach politycznych. Dowiedzieliśmy się, że w Skala Sykaminaes jest organizacja z Aten, która samodzielnie przygotowała strukturę

odpowiadającą za pierwszy kontakt, powitanie, dawali suche ubranie, jedzenie itd. Na początku mieliśmy tylko kartonowe pudełka, z których wydawaliśmy ubranie, nie było namiotów. Wielu Greków wspaniale reagowało, ludzie oferowali pieniądze, ubrania, mogliśmy postawić lepiej zorganizowany obóz. Obóz nazywał się Platanos, od drzew, które rosły w pobliżu obozu. (...) Platanos był strukturą samoorganizującą się, która wykonała największą pracę z nich wszystkich, w całej Grecji. To była jedna ze struktur, która mogła dać ubrania i jedzenie więcej niż tysiącowi ludzi dziennie. To było wspaniałe. Teraz organizacja przestała działać, kilka miesięcy temu, kiedy sytuacja się uspokoiła (wywiad 12).

Na skutek wyrażenia zdecydowanego sprzeciwu wobec ideologii i działań partii/organizacji przestępczej Złoty Świt, pozostawała ona na wyspie zmarginalizowana i pozbawiona szans na prowadzenie otwartej aktywności. W rezultacie podejmowanych przez anarchistów działań biuro organizacji zostało oficjalnie zamknięte (Kazem-Stojanovic, 2017). Taka postawa wśród mieszkańców wyspy może być wytłumaczona kilkoma czynnikami: wspomnianą już historią wyspy z jej długą migracyjną tradycją oraz żywymi tradycjami lewicowymi, które z reguły cechują się większą otwartością na uchodźców oraz silniejszą społeczną empatią. Niechęć do ideologii stojącej za partią Złoty Świt nie wynikała jedynie z tradycji anarchistycznych czy też lewicowych. Zdaniem jednej z respondentek była konsekwencją głęboko zakorzenionej postawy i tradycji zgodnej, wspólnej koegzystencji.

(...) Wschodnie wyspy Morza Egejskiego nigdy nie miały skrajnie prawicowych organizacji, teraz jest Złoty Świt, który próbuje coś budować, ale nie odnosi zbyt wielu sukcesów, ponieważ jest tutaj wciąż przekonanie, że możemy żyć razem (...) (wywiad 11).

Powszechny brak akceptacji dla działań podejmowanych przez tę partię wydaje się znaczący. Należy jednak zaznaczyć, że tego rodzaju aktywne działania podejmowane są głównie w stolicy wyspy. Sytuacja inaczej wygląda w okolicach miasta Molivos, wokół którego koncentruje się znaczna część sektora turystycznego. Jego przedstawiciele są zdecydowanie mniej życzliwi dla emigrantów, a jakiegokolwiek przejawy gościnności w stosunku do nich interpretują jako zagrażające funkcjonowaniu wyspy i jej opartej na turystyce ekonomii. Podejmowanie działań na rzecz emigrantów w tej części wyspy wiąże z ryzykiem doświadczenia społecznego ostracyzmu. Wyraźnie zostało to zaakcentowane w wywiadzie udzielonym przez mieszkającego na Lesbos cudzoziemca, który od wielu lat organizuje pomoc dla emigrantów docierających na wyspę w okolicach miasta Molivos. Jego pełna zaangażowania postawa spotkała się z licznymi, często niezwykle ostrymi reakcjami ze strony mieszkańców tam Greków. Ilustruje to poniższy fragment wywiadu, ukazujący, jak na wyspie zmienia się stosunek do obcych w zależności od geograficznego usytuowania poszczególnych społeczności. Przynajmniej jednak jest to relacja o realnym zagrożeniu, z którym może wiązać się przyjęcie postawy gościnności w stosunku do emigrantów. Jest to opowieść Obcego (pierwszego stopnia, czyli akceptowanego na określonych regułach), pomagającego Obcym (drugiego stopnia, czyli bezwarunkowo niechcianym).

(...) Napięcie z ludźmi z miasta miałem od samego początku, oni nie chcą uchodźców. Tutaj jest bardzo ultrapravicowo i mamy cały czas problemy. Są w mieście mili ludzie, ale jest grupa, która zarządza miastem. Miasto jest rządzone przez zrzeszenia, właściciele hoteli, restauracji itd. i to jest samowładna władza bogatych ludzi, która rządzi. I oni decydują o tym, co się dzieje. Od samego początku

nie chcieli uchodźców i nie zrobiliby nic, aby pomóc. (...) Na jednym publicznym spotkaniu w mieście 22 czerwca jakaś kobieta wstała i powiedziała: strzelajcie do nich na plaży. Mieliśmy nieustanne problemy, młodzi chłopcy na motorowerach podjeżdżający do kobiety z dziećmi, udający, że strzelają im w głowę, krzyki, straszenie. W tym mieście problemy były cały czas. Teraz problemem stałem się ja, ponieważ oni teraz przybywają do mnie. Mer miasta trzy tygodnie temu w mediach społecznościowych powiedział, że powinienem wynosić się z miasta. Dostawałem telefony, że przyjdą zgwałcić moją żonę, a mnie powieszają. To się dzieje codziennie. Teraz zniszczyli sztyldy informujące o moim biznesie. Obwiniają nas za wszystko. Ale jeśli pojedę 9 kilometrów stąd, ludzie traktują nas jak bohaterów. Ludzie kupują nam piwo w restauracji i dziękują. (...) Jeśli by nas tu nie było, te plaże były pełne martwych ciał, uratowaliśmy tutaj tysiące ludzi (wywiad 7).

W tym przypadku *kensos* rozumiany był przez lokalną populację, niechętną emigrantom, jako tułacz, obcy, obcokrajowiec, zbieg, możliwe też, że jako potencjalny *barbaros*. Nie uznawała ona zasad ani *ksenochodii* publicznej, ani prywatnej, niekontrolowany napływ emigrantów stanowił zagrożenie dla porządku społecznego, ale przede wszystkim uderzał w sektor turystyczny. *Ksenos* – uchodźca nie ma nic do zaoferowania, jest ciężarem, potencjalnym niebezpieczeństwem, z pewnością kłopotem. Jednak nie tylko przybysze są odpowiedzialni za taki stan rzeczy. Wina leży także po stronie tych, którzy gotowi są udzielać gościnności. Z tego powodu logika działań wymierzonych przeciwko osobom pomagającym uchodźcom opierała się na przeświadczeniu, że doprowadzają one do wzrostu liczby przybywających nielegalnie na wyspę ludzi. Przyjmowano, że informacje na temat życzliwości i gościnności gospodarzy

zachęcają do podjęcia wędrówki i wybrania drogi migracji prowadzącej do kontynentalnej Europy poprzez Lesbos. Przybycie uchodźców radykalnie zmniejszyło generowane przez sektor turystyczny dochody i zatrzymało dalsze inwestycje w tym obszarze. W rezultacie mogło prowadzić to do prostej konkluzji: uchodźcy są odpowiedzialni za gospodarczą zapaść, pogorszenie się poziomu życia na wyspie oraz obniżenie poziomu poczucia bezpieczeństwa. Ten sposób argumentowania dobrze oddaje fragment rozmowy przeprowadzonej z lokalnym przedsiębiorcą, który wprost wyjaśnia, że

(...) problem z emigrantami polega na tym, że przybywają niezaproszeni, więc jeśli toną, to nie jest nasza wina (wywiad 16).

Gościnność: przywilej, zobowiązanie, ryzyko

Badania gościnności w kontekście procesów migracyjnych zachodzących na zewnętrznych granicach Unii Europejskiej mogą okazać się przydatne w kształtowaniu polityk migracyjnych i strategii pomocowych. Strategii, których stanowienie jest niezbędne zarówno w stosunku do przybywających emigrantów, jak i lokalnych społeczności, które powinny otrzymywać wsparcie w okresach intensyfikacji ruchów migracyjnych. Takiego wsparcie nie otrzymali mieszkańcy Lesbos przez pierwsze miesiące trwania kryzysu migracyjnego. Regiony pogranicza znajdujące się na peryferiach Wspólnoty to miejsca o skomplikowanych dziejach, w których od stuleci, w zależności od układu sił politycznych, ścierały się albo też zgodnie koegzystowały odmienne kultury, religie, grupy etniczne. (...) *Pogranicze w rozumieniu terytorialnym to określony obszar terytorium, na którym zachodzi określony typ współżycia dwóch lub więcej grup kulturowych, najczęściej etnograficznych, językowych, wyznaniowych, narodowościowych*

(Nikitorowicz, 2006, s. 94). W miejscach takich kształtuje się specyficzny rodzaj kultury pogranicza oparty na systemie intensywnych, wielowymiarowych kontaktów. Ludzie, którzy żyją po obu stronach granicy, komunikują się z sobą, prowadzą wspólne interesy, zarówno legalne, jak i nielegalne, ale także podlegają prawnym regulacjom, które kształtowane są przez odległe centra administracyjne, zarówno na szczeblu państwowym, jak i europejskim. W stosunku do uchodźców i emigrantów autochtoniczna ludność może przyjąć skrajnie odmienne postawy: akceptacji i gościnności, ale także mniej lub bardziej otwartej wrogości. Postawy te kształtowane są przez wiele czynników, których próbę wskazania w odniesieniu od kryzysu emigracyjnego na greckiej wyspie Lesbos podjęto w dalszej części tekstu. Kluczowe dla zrozumienia zmiennej dynamiki postawy otwartości lub wrogości są kontekst społeczno-polityczny, tradycje oraz uwarunkowania historyczne, jak również skala napływu emigrantów i uchodźców. Gościnność europejskich państw basenu Morza Śródziemnego wydaje się już w znacznym stopniu wyczerpana. Dowodzić tego mogą zdarzenia z lata 2018 roku, kiedy kolejne państwa odmawiały przyjęcia statków z podjętymi przez ratowników rozbitkami. Spotkało to między innymi należący do organizacji pozarządowych statek „Aquarius”, którego załoga uratowała kilkuset migrantów pochodzących z Afryki. Zarówno Malta, jak i Włochy odmówiły ich przyjęcia. Ostatecznie rozbitkowie zeszli na ląd w hiszpańskiej Walencji (*Włochy i Malta nie chcą...*, 2018). Te i wiele innych zdarzeń dowodzą, że uchodźcy i emigranci nie mogą już liczyć na europejskie wsparcie i na gościnności przyjmujących ich państw. W swoim eseju o gościnności Cezary Wodziński (2015, s. 6) pisze, że nasz świat już dużo wcześniej stał się (...) *ekstremalnie – eksterminacyjnie – niegościnny*. Międzynarodowa Organizacja do Spraw Migracji w raporcie

opublikowanym w 2017 roku informowała, że od początku XXI wieku w wodach Morza Śródziemnego utonęło 33 tysiące ludzi. Według autorów raportu *śródziemnomorskie wody stały się (...) najbardziej zabójczą granicą świata* (Strzałkowski, 2017). Wodziński, analizując rozważania o gościnności Immanuela Kanta oraz ostatnie teksty Jacquesa Derridy, podkreśla aporetyczność badanego przez siebie fenomenu. Gościnność bezwarunkowa i anarchiczna zawsze determinowana jest prawem, a zatem regulacjami, w tym także widmem i potencją zastosowania przemocy. (...) *Jako bezwarunkowa otwiera przestrzeń bezgranicznej anarchiczności i bezprawia, która wyklucza wszelkie gwarancje bezpieczeństwa i schronienia dla Innego. Jako warunkowana przez prawo przeistacza się chyłkiem w swoje zaprzeczenie, gwarantuje bowiem Innemu azyl pod warunkiem, że utraci on – dobrowolnie, co znaczy faktycznie: pod przymusem (...) – status gościa* (Wodziński, 2015, s. 12–13). Greccy anarchiści, o których traktuje część tego artykułu, w pewnym stopniu odwoływali się do takiej idei bezwarunkowej gościnności, która jest koniecznością, a nie wyborem i obejmuje wszystkich przybyszów. Zgodnie z postulowaną przez Derridę ideą bezwarunkowej gościnności chcieli oni przyjmować Innych bez wymagania jakiegokolwiek wzajemności, bez stawiania im warunków, całkowicie odrzucając postawę ksenofobiczną (Moll, 2018, s. 41). Spotkało się to z oporem nie tylko władz wyspy oraz części jej mieszkańców, ale także skutkowało napięciami i konfliktami z organizacjami charytatywnymi, których działania poddane są prawnym regulacjom. Doświadczeniu gościnności zawsze towarzyszy ryzyko, zarówno dla przyjmujących przybyszów gospodarzy, jak i dla gości. Nieusuwalna aporia, konkluduje Wodziński (2015, s. 14), oznacza że (...) *gościnność bez prawa będzie zawsze nieskuteczna, a gościnność skażona prawem – niedoskonała i zepsuta*. W takim

kontekście ciekawe staje się to, jakie działania podejmują ludzie w sytuacjach, w których zasada elementarnej gościnności, konieczność udzielania pomocy przybyszowi, stoi w kolizji z przepisami i tym samym jej realizacja staje się z prawnego punktu widzenia wykroczeniem. Przypadki takie miały miejsce między innymi na wyspie Lesbos. Gościnność analizowana jako praktyka społeczna zawsze opiera się na spotkaniu pomiędzy gospodarzami a tymi, którzy przybywają, oraz podlega określonym, często wyraźnie sprecyzowanym regułom. Greckie słowo *ksenos* – gość okazuje się niebywale wieloznaczne leksykalnie, co odzwierciedla ambiwalentny i niejasny stosunek do przybyszów. Badając znaczenie rzeczownika *ksenos*, Wodziński (2015, s. 121) wskazuje na pięć możliwych interpretacji tego pojęcia: 1. gość, przyjaciel, relacja oparta na zasadzie wzajemności; 2. udzielający gościny, gospodarz, pan domu; 3. cudzoziemiec, tułacz, obcy, obcokrajowiec, zbieg; 4. najemnik, sprzymierzeniec; 5. w starożytnej Sparcie słowo to było synonimem wyrażenia *barbaros*. Ta niejasność i wielość interpretacji znajduje odbicie w społecznych praktykach traktowania gości i realizowania zasady gościnności. Przytoczone interpretacje leksykalne jasno wskazują na fundamentalną dychotomię: gość może być oczekiwany, chciany, akceptowany, a nawet pożądanym, jednak może być także obcym, niechcianym, wrogim, barbarzyńcą. Podobne napięcie odnajdujemy w znaczeniu łacińskiego wyrażenia *hostis*, które odnosi się zarówno do gościa proszonego, jako i nieproszonego, a czasami nawet wroga (Moll, 2018, s. 42). Łacińskie słowo *hospitium* oraz greckie *ksenochodia* używane były głównie w odniesieniu do cudzoziemców znajdujących się na obcym terytorium. W starożytnej Grecji odróżniano *ksenochodie* publiczną i prywatną. Do tej pierwszej zaliczano prawo do azylu, udzielanego głównie wygnańcom politycznym, goszczenie na koszt państwa

Kapki stały się na wyspie zarówno symbolem humanitarnej klęski, jak i nadziei oraz solidarności. Zdjęcie wykonane w otwartym obozie dla uchodźców *Pikpa* (Mitylena), zorganizowanym z myślą o osobach najbardziej narażonych oraz mających za sobą traumatyczne przeżycia. Fot. M. Domański, 2016

Obóz Moria, na ogrodzeniu napis *No border, no nation*. Fot. T. Ferenc, 2016

zagranicznych poselstw oraz wzajemną gościnność mieszkańców metropolii i kolonii. W dzisiejszym międzynarodowym prawodawstwie zasada ta została skodyfikowana w *Konwencji dotyczącej statusu uchodźców*. Sporządzono ją w Genewie w 1951 roku, a jej 33. artykuł zawiera taką oto formułę: *Żadne Umawiające się Państwo nie wydali lub nie zawróci w żaden sposób uchodźcy do granicy terytoriów, gdzie jego życiu lub wolności zagrażałoby niebezpieczeństwo ze względu na jego rasę, religię, obywatelstwo, przynależność do określonej grupy społecznej lub przekonania polityczne* (*Konwencja...*, 1951). Wyjątkowe, odświeżone traktowanie gościa dobrze oddaje łacińska sentencja *hospes hospiti sacer* (gość świętością dla gospodarza). Wiele przykładów zasad gościnności (oraz ich łamania) w starożytnej Grecji znajdujemy w homeryckich eposach. *Xenos* – obcokrajowiec, na co zwraca uwagę Adam Pisarek (2010), posiadał prawa, ale i obowiązki; działanie niezgodne z zasadą *xeni* miało reperkusje zarówno dla gospodarza, jak i gościa. Gościnność starożytnych Greków oparta była na obyczajowych, politycznych i religijnych fundamentach. Kwestia ta wydaje

się niezwykle istotna także we współczesnej zjednoczonej Europie. Tym bardziej, że idee solidarności i współpracy między państwami traktowane są jako fundamentalne dla wspólnoty zrzeszonych. Jest ona jednak ekskluzywna i dotyczy przede wszystkim obywateli państw, które przynależą do stowarzyszenia. Doświadczenia ostatniego kryzysu emigracyjnego, datowanego na lata 2015–2016, wyraźnie wskazały, że w kwestii rozwiązywania jego skutków poszczególne państwa starają się realizować przede wszystkim swoje cele polityczne. Jednocześnie promują i zabezpieczają własne interesy lub też uchylają się od współodpowiedzialności. Instytucje unijne, opieszale reagując na zaistniałe sytuacje, pozostawiają mieszkańców terytoriów najbardziej dotkniętych kryzysem bez adekwatnego wsparcia (Ferenc i Domański, 2019).

Zakończenie

Kryzys migracyjny dotyczący Europę, którego eskalacja przypadła na lata 2015–2016, stał się jednym z kluczowych tematów politycznych debat prowadzonych w Parlamencie Europejskim i Komisji Europejskiej. Przez wiele

miesiący media nieustannie prezentowały obrazy, które mogły wywołać wrażenie inwazji europejskich granic. Wywołało to powszechne przekonanie, że państwa członkowskie UE straciły kontrolę nad masowym napływem ludzi nielegalnie przekraczających granicę Wspólnoty (Bazan, 2017, s. 25). Wizja nadciągającej niekontrolowanej fali obcej ludności stała się argumentem na rzecz zaostrzenia środków bezpieczeństwa i w rezultacie na coraz brutalniejsze traktowanie migrantów (Clocharad, 2017, s. 25). W marcu 2016 roku doszło do podpisania umowy między Unią Europejską a Turcją. Zgodnie z ustaleniami Turcja zobowiązała się powstrzymać falę uchodźców, zatrzymując ich na swoim terytorium oraz zwiększając kontrolę granic i skuteczniej zwalczając przemytników ludzi. (...) *Podstawowym założeniem porozumień z Turcją jest układ «jeden za jednego»: za każdego Syryjczyka cofniętego z Grecji do Turcji Unia Europejska przesiedli do jednego z krajów członkowskich Syryjczyka przebywającego obecnie w tureckim obozie. Ponadto Turcja otrzyma od Unii 6 miliardów euro w celu poprawy warunków panujących w obozach, które znajdują się*

na jej terenie (Obecny kryzys migracyjny). Dla mieszkańców Lesbos podpisanie umowy było wydarzeniem przełomowym, które faktycznie powstrzymało masowy napływ uchodźców i pozwoliło ustabilizować sytuację. Nie oznaczało całkowitego zatrzymania wszystkich próbujących dostać się na wyspę, ale radykalnie ograniczyło liczbę podejmowanych prób. Nie oznaczało także rozwiązania kwestii obecności emigrantów na wyspie, które wciąż są pełne ludzi i w których systematycznie dochodzi do zamieszek. Symbolem tego wciąż nierozwiązanego problemu stał się przede wszystkim obóz Moria.

Mieszkańcy Lesbos cały czas obawiają się fal uchodźców i tego, że nie będą w stanie opanować skutków kolejnego kryzysu emigracyjnego. Lęk przed powtórzeniem się sytuacji z lat 2015–2016 jest silny i został wyrażony w wielu wywiadach.

(...) *Obawiamy się wszyscy kolejnej fali napływu uchodźców, tego, co może się stać. Gdzie ulokujemy wszystkich tych ludzi. Moria jest pełna, Kara Tepe jest pełna* (wywiad 11).

(...) Jeśli uchodźcy pojawią się znowu, to nie będzie 600 tysięcy, jeśli przyjadą znowu, to będą miliony i wtedy Boże miej nas w swojej opiece (wywiad 7).

Niepokój wywołuje także sytuacja polityczna w Turcji. Ponieważ badania przeprowadzono tuż po nieudanym zamachu stanu w Turcji, echa tego wydarzenia wciąż były w Grecji silne. Lęk przed złamaniem porozumienia nie dotyczył jedynie pojawienia się kolejnej fali uchodźców, ale także tego, że prawdopodobnie spowoduje to śmierć tysięcy ludzi, którzy utoną w czasie morskiej przeprawy. Należy dodać, że premier Turcji wykorzystuje tę sytuację w celu uzyskania politycznych korzyści, jawnie grożąc utworzeniem szlaku migracyjnego prowadzącego do Europy (Erdogan straszy..., 2019).

(...) Niektórzy ludzie naprawdę obawiają się, że porozumienie załamie się i ludzie znowu zaczną przybywać. Sytuacja jest naprawdę delikatna, zwłaszcza w kontekście wydarzeń w Turcji. (...) Mamy nadzieję, że porozumienie będzie trwać, ponieważ dzięki temu unikniemy utonięcia wielu ludzi (wywiad 10).

Umowa zawarta z Turcją nie rozwiązuje trwale problemu, a jedynie tymczasowo zatrzymuje go poza granicami Unii Europejskiej. Te zewnętrzne czynniki rodzą uzasadniony niepokój, ale istotne w kształtowaniu przyszłych wzorców gościnności na wyspie mogą okazać się także czynniki wewnętrzne. Dramatyczny przebieg kryzysu, poczucie osamotnienia i braku wsparcia ze strony innych państw i struktur unijnych, ale przede wszystkim obcowanie z cierpieniem innych ludzi spowodowały, że wielu mieszkańców wyspy doświadczyło przeżyć o charakterze trajektoryjnym.

(...) Ludzie zajmujący się uchodźcami byli strauatyzowani. My także byliśmy strauatyzowani, ja nigdy nie widziałem martwego

uchodźcy i nie chcę zobaczyć nigdy w życiu. To, co przeżyliśmy, zmieniło nasze życia, my tu byliśmy naprawdę zestresowani. Widząc tych przerażonych ludzi opuszczających łódzie, płaczących, mdlejących, także doświadczaliśmy traumy. Ci, których tu zabieraliśmy, woluntariuszy, widzieli przyplływające łódzie po raz pierwszy i zaczęli płakać. Byliśmy tym bardzo zestresowani (wywiad 11).

Dotyczy to w znacznym stopniu rybaków z wyspy Lesbos, którzy często stawali się świadkami skutków tragedii, jakie miały miejsce na morzu.

(...) Lesbos nigdy już nie będzie takie, jak było. Nigdy, zbyt dużo tu się stało. Żał mi rybaków. Słyszałem, że zdarzało się im znajdować ciała w sieciach, ale także wyciągali martwe ciała dryfujące w wodzie. Teraz, kiedy wypływają, nie myślą o łowieniu ryb, ale o martwych ciałach, które będą musieli wyłowić. Utracili swoje źródła utrzymania. Wielu z nich nie jest w stanie wypływać w morze z powodu tego, co widzieli (wywiad 7).

Sytuacja kryzysowa natychmiast weryfikuje gotowość realizowania zasady gościnności, między innymi z tego powodu, że wymaga ona przejścia od poziomu deklaracji do realnych działań podejmowanych na rzecz Innych/Obcych. Na wyspie Lesbos bardzo wiele osób wykazało w praktyce gotowość do podjęcia działań humanitarnych. Jednak greckie słowo *kseynos* objawiło na Lesbos wszystkie odcienie swojego znaczenia, przybysze traktowani byli jako goście, obcokrajowcy, osoby, którym należy udzielić pomocy i gościny, ale także jak obcy i niechciani tułacze. Gościnność podlega określonym regułom i jest konsekwencją tradycji, zbiorowej pamięci oraz doświadczeń społeczności przyjmującej migrantów. Osoby, które udzielają gościny, spotykają się z różnymi reakcjami, często niezwykle gwałtownymi,

ze strony tych, którzy postrzegają w niej zagrożenie dla ładu społecznego. Gościnność wiąże się zatem z podjęciem ryzyka i może w konsekwencji doprowadzić do takich konfliktów, jakie miały miejsce w Molivos. Zagadnienie gościnności leży na przecięciu obszarów polityki i etyki, turystyki i migracji, podróżowania i zamieszkiwania, mobilności oraz unieruchomienia (Germann Molz i Gibson, 2007, s. 3). Na wyspie Lesbos spotkały się wszystkie te obszary, wywołując szereg reakcji społecznych, prowadzących zarówno do współpracy, jak i do konfliktu. ☹

Tomasz Ferenc – dr hab., socjolog, pracownik Katedry Socjologii Sztuki i Edukacji UŁ. Jego obszar zainteresowań koncentruje się na antropologii i socjologii wizualnej, procesach migracyjnych i kulturze pogranicza oraz na biograficznie zorientowanej socjologii sztuki. Ostatnie publikacje: T. Ferenc, K. Józwiak, A. Różycki, 2020, Zapisy pamięci. Historie Zofii Rydet, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego; T. Ferenc, M. Domański, 2019, *Borderlands. Tensions on the External Borders of the European Union*, Wydawnictwo ASP w Łodzi.

Afiliacja:

Uniwersytet Łódzki
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Socjologii Sztuki i Edukacji;
Centrum Studiów Migracyjnych UŁ
e-mail: tomasz.ferenc@uni.lodz.pl

Bibliografia

- Bazan, L. J. (2017). *A Refugee Crisis in Europe? Questioning perception in the current migration debate*. Pobrane z: <http://migracje.uksw.edu.pl/system/files/J.H.%20Bazán%2C%20A%20Refugee%20Crisis%20in%20Europe%20Questioning%20perceptions%20in%20the%20current%20migration%20debate.pdf>
- Bielecki, T. (2012). *Złoty Świt, czyli Grecja tylko dla Greków*. Wyborcza. pl, 4 maja. Pobrane z: [http://1,76842,11658323,Zloty_Swit__czyli_Grecja_tylko_dla_Grekow.html?disableRedirects=true](http://wyborcza.pl/1,76842,11658323,Zloty_Swit__czyli_Grecja_tylko_dla_Grekow.html?disableRedirects=true)
- Castles, S., Miller, M. J. (2011). *Migracje we współczesnym świecie*. Warszawa: PWN.
- Clocharad, O. (2017). Czy Unia Europejska przeżywa masowy napływ uchodźców? W: H. Thiollet (red.), *Migranci, migracje. O czym warto wiedzieć, by wyrobić sobie własne zdanie* (s. 23–26). Kraków: Wydawnictwo Karakter.
- Dalakoglou, D. K., Vradis, A. (2009). *Anarchism, Greece*. Pobrane z: https://www.academia.edu/2052861/Anarchism_Greece?email_work_card=thumbnail
- Erdogan straszy: Będziemy musieli otworzyć imigrantom wrota na Zachód. (2019). Dziennik.pl, 5 września. Pobrane z: <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/606929,turcja-erdogan-strefy-bezpieczenstwa-szlak-migracyjny-europa.html>
- Ferenc, T., Domański, M. (2019). *Borderlands. Tensions on the External Borders of the European Union*. Łódź: Wydawnictwo ASP.
- Franck, K. A. (2018). The Lesbos Refugee Crisis as Disaster Capitalism. *Peace Review*, 30(2), 199–205. DOI: 10.1080/10402659.2018.1458951
- Germann Molz, J., Gibson S. (2007). Introduction: Mobilizing and Mooring Hospitality. W: J. Germann Molz (red.), *Mobilizing Hospitality. The Ethics of Social Relations in a Mobile World* (s. 1–25). New York: Routledge.
- Grinberg, D. (1998). Anarchizm. W: W. Kwaśniewicz (red.), *Encyklopedia Socjologii*, tom 1. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Hirschon, R. (2008). 'Unmixing peoples' in the Aegean Region. W: R. Hirschon (red.), *Crossing the Aegean: An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange Between Greece and Turkey* (s. 3–12). New York: Berghahn Books.
- History of the Refugee Crisis in Lesbos. (2015). Peace Corps Community for Refugees. Pobrane z: <https://www.pcc4refugees.org/cpages/overviewrefugee>
- Kapuściński, R. (2006). *Ten inny*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Kasimis, C., Kassimi, C. (2004). *Greece: A History of Migration*. Pobrane z: <https://www>

- migrationpolicy.org/article/greece-history-migration (dostęp 17.10.2019)
- Kazem-Stojanovic, H. (2017). *How Lesbos residents drove far-right Golden Dawn party off the Island*. Pobrane z: <https://www.pri.org/stories/2017-09-12/how-lesbos-residents-drove-far-right-golden-dawn-party-island> (dostęp 12.01.2018)
- Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz.U. 1991 nr 119, poz. 515).
- Lesvos Island – Greece. Factsheet. (2015). UNHCR. Pobrane z: <https://www.unhcr.org/protection/operations/5645ddb6/greece-factsheet-lesvos-island.html>
- Moll, Ł. (2018). Wrogościenna Europa. Derrida i „kryzys migracyjny” – trzy strategie politycznej lektury. W: A. Dziadek, M. Glosowicz, D. Kujawa, K. Szopa (red.), *Dyskursy gościnności. Etyka współbycia w perspektywie późnej nowoczesności* (s. 41–56). Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- Nikitorowicz, J. (2006). Edukacja regionalna na pograniczach. W: A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.), *Edukacja regionalna*, (s. 91–112). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pisarek, A. (2010). Przekroczyć gościnność. O granicach domu i państwa. *Anthropos*, 14–15. Pobrane z: <http://www.anthropos.us.edu.pl/anthropos8/texty/pisarek.htm>
- Sięgień, P. (2020). *Faszystowski Złoty Świt to organizacja przestępcza. Historyczny wyrok greckiego sądu*. Krytyka Polityczna, 8 października. Pobrane z: <https://krytykapolityczna.pl/swiat/ue/grecja-zloty-swit-organizacja-przestepcza>
- Stefatos, K., Kovras, I. (2015). Buried Silences of the Greek Civil War. W: F. Ferrándiz, A. C. G. M. Robben (red.), *Necropolitics: Mass Graves and Exhumations in the Age of Human Rights* (s. 159–183). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Strzałkowski, M. (2017). *Ponad 33 tys. osób utonąło w Morzu Śródziemnym w drodze do Europy*. EURACTIV.pl, 11 grudnia. Pobrane z: <https://www.euractiv.pl/section/migracje/news/>
- iom-ponad-33-tys-osob-utonelo-morzu-sroziemnym-drodze-europy/
- Szarejko, S. (2019). Lampedusa – drzwi do Europy. Kiedy większość staje się mniejszością. Współczesna emigracja afrykańska na kontynent europejski. W: T. Kaczmarek, J. Rażny (red.), *Być w mniejszości. Być mniejszością* (s. 257–274). Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Włochy i Malta nie chcą przyjąć statku z uratowanymi migrantami. (2018). TVN24 Bis, 11 czerwca. Pobrane z: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatek/2/statek-z-migrantami-aquarius-niewpuszczony-przez-wlochy-i-malte,844216.html>
- Wodziński, C. (2015). *Odys gość. Esej o gościnności*. Gdańsk: Wydawnictwo „Fundacja Terytoria Książki”.

Strony interentowe

- Obecny kryzys migracyjny. <http://uchodzcy.info/infos/obecny-kryzys-migracyjny/>
- <https://www.lesvos.com/history.html>

Hospitality during the migration crisis. The case of the Island of Lesbos

Abstract

The text focuses on the phenomenon of hospitality shown to immigrants by the inhabitants of the Greek island of Lesbos in 2015–2016. The background of the analyzed phenomenon is the "migration crisis", which was particularly intense in the Aegean region. The article attempts to analyze the motivations for taking actions for the benefit of emigrants based on interviews and observations collected during the field research. Three dominant explications have been identified, pointing to sources of hospitality. Subsequently, they referred to the left-wing traditions still alive on the island, the immigration experiences of many inhabitants of the island, including the fact that the exchange of people between Greece and Turkey was rooted in the history of the island, as well as the ideology and activities of anarchist circles on the island. The text also indicates the presence of social forces who oppose immigrants and the conflict related to the mass appearance of immigrants.

Keywords: Lesbos, hospitality, refugees/migrants, anarchism, solidarity, migration crisis.

COVID-19 and its impacts on migration – the politics-work-violence nexus

JAKUB KRZYSZTOF ADAMSKI
UNIWERSYTET ŁÓDZKI

Abstract

The article aims at answering three questions regarding the impact of COVID-19 on migration. Based on the assumption that what is currently relevant for analysis are the initial reactions of governments, host societies, and immigrants to the pandemic, they are the first to be analyzed. Due to their nature and interdependence, the question of how political decisions, the labor market, and the violence experienced by migrants are interrelated becomes legitimate. While answering these questions, consideration is also given to how the discussed reactions can be considered positive or negative for the migration processes. The article focuses on the territory of Europe, although for comparative purposes, the perspective of African, Asian, and South American countries is also included.

Keywords:

[international migration](#), [immigration](#), [COVID-19](#), [politics](#), [work](#), [violence](#), [Europe](#).

Introduction

Although the spread of COVID-19 in China was followed with interest throughout the world, one may be under the impression that its transformation into a global pandemic came as a surprise. The virus quickly took hold in developed countries, eventually also appearing in developing countries. In fact, the distinction between developed and developing countries has partially lost its importance in a situation where most countries were not prepared for a health crisis of this magnitude. The pandemic is a phenomenon that primarily threatens our health. However, due to how complex and far-reaching its implications can be, much attention is paid to the consequences concerning vastly different spheres of social life and the functioning of the state. Pursuing the goal of protecting public health, state authorities make decisions that heavily impact people’s daily lives, both those born in a given country and those who have come to it for various purposes. This paper will primarily concern the latter category, i.e., immigrants.

The coronavirus pandemic is not a specific migration problem. However, it does not change the fact that its impact, or rather, the decisions made in response to it, significantly affects the situation of migrants – not only immigrants but also people who are mobile internally. It is also difficult not to notice that it is foreigners who are in the least favorable position in the face of this health crisis. Immigrants face at least the same problems as nationals, especially with regard to different forms of exclusion. Therefore, even if the provisions of political decisions aimed at the general population are implemented, it does not mean that their consequences will be the same for everyone. For many reasons, they will be more serious for immigrants. That being said, the subject of the article is not only these consequences.

In my considerations, I want to focus on the causes. Review texts (not necessarily strictly scientific) that focus mainly on the effects of the pandemic on migrants have begun to appear (Yayboke, 2020). The problem is that now it is difficult to assess what consequences we are actually dealing with – are we only talking about what is going to happen in the short, medium, or long term? We also do not know anything about their persistence, so it is difficult to express anything other than estimative and speculative opinions about the scale of these effects. We do not have the data to determine the scope and depth of the changes that have occurred, and nor do we know what the final dynamics of the pandemic will be, e.g., whether the worst is behind us, or whether its development will resemble the dynamics of the Spanish flu (Ratha, De, Kim, Placa, Seshan, Yameogo, 2020, p.3).

However, what can be analyzed is the initial reaction of states to the pandemic, as well as the reactions of members of host societies and migrants themselves. Of course, the first reaction is that of the state authorities regarding decisions at the political level because there is no doubt that migration is largely a political phenomenon today. Only subsequently did the reactions of the locals and immigrants occur. In this sense, the responses of these two groups are a consequence (response) of the state authorities’ reaction. I perceive them not so much as a result of a more or less permanent change, but as an adaptive mechanism forced by a (relatively) sudden event, similar to a muscle contraction in response to an unexpected threat.

This initial adaptive reaction of people and institutions involved in the migration process is already something complete and given. This makes it suitable for analysis, allowing us to identify “red lights,” which symbolize problem areas where continuity and the smooth flow of migration processes are hampered.

This became apparent as a side (sometimes main) effect of the responses to the pandemic. Moreover, these first reactions let us map the systemic response to an event such as a global health crisis, in a similar fashion as the contrast given to a patient for an MRI scan helps diagnose the disease. Ultimately, we can create an analytical framework, which in the future will be filled with content as we learn more about the consequences of the coronavirus for contemporary migration processes. Many of the above-mentioned reactions are related to the politics-work-violence nexus, and the relationship between these three elements and the responses connected with them is what I will focus on.

To concretize the argumentation made so far, the considerations in the article aim at providing at least a partial answer to three closely related questions:

What reactions among participants of contemporary migration processes (states, international organizations, national and international NGOs, host societies, and migrants themselves) have been caused by the coronavirus outbreak?

What is the impact of the coronavirus outbreak on the relationship between politics, work, and violence?

To what extent does the coronavirus have a negative and positive impact on migration processes?

1. First reactions of governments, societies, and immigrants to the pandemic

Governments of the host countries and societies themselves have responded to the pandemic with varying degrees of intensity, albeit in the same areas and in a similar direction (although countries can be clustered in this respect). The most common reactions have been grouped into broader categories and are presented in Table 1, divided into three types: those that can be considered positive, negative, or neutral/ambiguous. Negativity and positivity should not be perceived as an assessment of these activities. The distinction is based on the evaluation of secondary and immediate responses to them. Moreover, it should be emphasized that these activities are not limited to Europe. Depending on the region and the migratory and pandemic experiences, the situation develops differently. We should start with a brief description of these reactions.

Table 1. Overview of host country and society’s reactions regarding migrants during the pandemic

Host country	
Positive reactions	Negative reactions
Financial support to immigrants and organizations run by them or for their benefit	Concentrating immigrants (e.g., with irregular status, asylum seekers) in various overcrowded centers and camps despite the imposition of social distancing
Creating and providing information platforms and materials in languages commonly used by immigrants	Making decisions without considering the specific situation that various categories of immigrants are in – lack of differentiation of solutions
Anti-discrimination and hate speech-countering actions (e.g., campaigns) and advocacy	Politicians using the pandemic situation to reinforce anti-immigration narratives
The creation of support programs for or also benefiting immigrants	Implementing discriminatory travel rights (e.g., excluding people with specific citizenship <i>en bloc</i>)

Implementing firewalls for control authorities to prevent situations where immigrants avoid using important services (due to their irregular status and fear of deportation), e.g., healthcare facilities for COVID-19 medical assistance	Omitting from the essential services list those services that are of importance to immigrants, e.g., remittance providers, which are of relevance to developing countries where e-banking may not be accessible or popular.
Extending work or residence permits for immigrants and implementing other residence regularization forms, enabling newcomers to use essential services, e.g., health care	Closing or suspending the work of offices that are responsible for processing applications submitted by immigrants and asylum seekers (with or without limited alternative means of dealing with new cases)
Making greater use of IT technologies in the processing of applications in particularly important for cases of immigrants and asylum seekers	Upholding the existing (often precarious) status of key workers despite their increased susceptibility to infection (e.g., doctors, nurses)
Financial support for regions (mostly developing countries) affected (apart from COVID-19) by conflicts, humanitarian, and natural disasters which many refugees and economic migrants come from	Violating human rights and international law, and abusing the pandemic situation to execute ill-intended actions – pushbacks at sea, forced returns, etc., and consequently undermining the non-refoulement rule.
	Introducing unprepared solutions, e.g., internal EU border checks in the Schengen area
The sudden closure of borders, although deemed unnecessary, is not negative itself; however, the way it was done caused many difficulties for migrants and the emergence of categories such as stranded migrants	
The sectoral facilitation of legal migration is not negative, but it can be perceived as discriminatory against other categories of migrants, especially those in a more difficult situation than before the pandemic. The selectively made concessions in the form of accelerated qualification recognition procedures can be interpreted in a similar fashion.	
Host society	
Positive reactions	Negative reactions
Increased support activities of organizations working for immigrants	Discrimination and hate against the mobile population in general (both immigrants and emigrants)
Anti-discrimination actions and campaigns	Racism and xenophobia
Research and counseling aiming at neutralizing the psychological effects of the pandemic among migrants	Irresponsible media coverage reinforcing anti-immigration sentiment; fake news
Creating information platforms or publishing information materials useful to migrants during the pandemic in languages they understand	Physical and symbolic violence – perceiving immigrants as scapegoats, as well as easy targets to vent frustration, arose due to local communities' pandemic experience (e.g., job loss)
Assistance from volunteers (e.g., doctors, counselors, translators, teachers, etc.)	
Creating and distributing educational materials for immigrants	
Mass return migration to countries/regions of origin are reasonable reactions to the lack of work, the threat of border closures, lack of access to basic services in the host country, the desire to take care of the family in the country of origin, etc. It can negatively impact both the host (shortage of workers in key sectors) and origin (additional burden on the labor market and social security system) country.	
Layoffs are a natural consequence of the economy on the verge of crisis. They have a negative impact on immigrants and the local population, and they help local businesses survive.	

Source: authors' own elaboration

Most countries have introduced travel bans that apply to both external and internal mobility. However, neither the World Health Organization (WHO) nor the experts have recommended such a solution, proposing vigilance and increased control instead (Ollstein, 2020; Pillinger, 2020; World Health Organization, 2020), and research showing that travel history, even from China, does not correlate strongly with the number of infections (Migration Policy Centre, 2020). Thus, the question of the proportionality of the safety measures implemented remains valid. The answer becomes more complicated if we consider reports about pushbacks at sea and land borders (e.g., between Greece and Turkey, Malta and Libya, or Croatia and Bosnia and Herzegovina) (International Organization for Migration, 2020e; Mixed Migration Centre, 2020b, pp.6–10; Sundberg Diez, Neidhardt, De Somer, Hahn, 2020, p.2), which casts a shadow on respecting the principle of non-refoulement.

The above-mentioned travel bans were accompanied by closing or suspending the work of offices that deal with applications for refugee status, residence, or work permits. Sometimes there were total closures, leaving foreigners without alternatives in this regard. Other times, they were limited in their range, or they were supported by ICT, which enabled at least a partial handling of matters remotely (in the form of, e.g., interviews and requests submitted during teleconferences, e-mails, phone calls, e-services, meetings arranged via the Internet, or electronic document circulation) (European Asylum Support Office, 2020a, pp.13, 17–19; 2020b, pp.9–10; Scarpetta and Dumont, 2020, pp.12–14).

Controls at the internal borders of the EU Member States that belong to the Schengen area were reintroduced (although not in a coordinated manner). It should be remembered that they had not functioned in some places for decades, which caused difficulties resulting

from the unpreparedness of the authorities to conduct border controls in the face of the health crisis (Eržen, Weber, Sacchetti, 2020; Sundberg Diez et al., 2020, pp.7–8). Mobility was not stopped in its entirety, though. Some services, referred to as essential, had to be provided. As a result, there were special exemptions from the ban (as well as facilitations such as easier recognition of qualifications, simplified recruitment processes, or lower requirements), which largely concerned immigrants as the key workforce in the agricultural and manufacturing sectors, healthcare, as well as cross-border, seasonal, humanitarian aid workers, etc.; however, who is considered to be a keyworker differs between countries (European Migration Network, 2020, pp.8–13; International Organization for Migration, 2020d, pp.2–3; Scarpetta and Dumont, 2020, pp.3–5).

With regard to the question of proportionality and the intention behind the above-mentioned reactions, it should be noted that implemented travel bans were rarely total, and more often partial, based on a geographical criterion (blocking specific points of entry), travel history, citizenship, or a combination thereof. In this context, it is emphasized that, contrary to WHO recommendations, some countries (including, e.g., Malta and Italy) abused the circumstances created by the pandemic to undertake and maintain measures whose proportionality is difficult to justify (Mixed Migration Centre, 2020b, pp.9–11; Sundberg Diez et al., 2020, pp.2).

Another government reaction that is noteworthy is using the fears arising from COVID-19 to push through an anti-immigration agenda. It is characteristic of countries ruled by populists, although Greece, Malta, and Croatia (among others) have also been accused of pushbacks at sea and land, as well as abuses by the authorities and border services. It is clear that tensions are emerging along the

borders of the countries of southern and eastern Europe, which are particularly burdened with obligations under the Dublin Regulation.

Considering sectoral exemptions from the travel ban, it is worth noting that although the pandemic has highlighted and unequivocally confirmed the usefulness of migrants for host countries and societies, it does not automatically mean that their living conditions improve. Yes, recognition for the work of doctors and nurses has increased (which is by no means a common attitude!), but it did not result in entitlements or an improvement in their residence/work status. In fact, migrants predominantly work in jobs where there is an increased risk of infection (doctors, nurses, carers) and that do not allow remote work (manual workers, farmers, construction workers, and those that work in the informal economy, or who perform jobs that do not require high qualifications) (Bilger, Baumgarten, Palinkas, 2020; Belser, 2020). In addition, some countries have introduced measures to facilitate the recognition of qualifications and the employment of certain categories of employees, although this does not apply to all professions that require training and certified qualifications, which is visible in the area of medical and home care (Smith and O'Donnell, 2020).

At this point, it should only be mentioned that government reactions often do not consider the specific situation of immigrants at all, or they do not take into account the differences between categories of immigrants. This is evident when we compare economic immigrants (e.g., in key professions) with those who remain in overcrowded camps, reception centers (where you can forget about complying with sanitary recommendations), or those who had the misfortune to be in transit due to losing their job and livelihood, for example (almost overnight they turned into stranded migrants) (European Website on Integration, 2020d,j,l; Ginn and Keller, 2020; Ratha, 2020).

Another example of the lack of an appropriate response was the failure to include in the list of essential services those that are of great importance to foreigners, e.g., remittance providers, which causes far-reaching consequences among immigrants (e.g., children dropping out of school and being made to work). There are also effects in the form of a decrease in income intended for basic needs, or loss of security in countries without a developed social security system, loss of investment opportunities, etc. (Adhikari, 2020; Financing Facility for Remittances, 2020; Gravesteyn, Aneja, Cao, 2020; Mora and Rutkowski, 2020).

Governments have also reacted to the pandemic in a positive way (from a migration perspective). Compensating for the difficulties in direct access to offices responsible for processing foreigners' cases, the authorities, and the institutions themselves, have introduced technological solutions on a larger scale, allowing for the partial handling of matters remotely. Moreover, some countries have implemented more favorable measures for immigrants by regularizing immigrants and those awaiting a decision on their refugee status, and temporarily allowing foreigners to retain the right to stay and work, or granting wider rights that allow them to use basic social services such as healthcare (e.g., in Italy, Portugal, and Spain) (European Migration Network, 2020, pp.8–13; Scarpetta and Dumont, 2020, pp.14–16, 18–19; European Website on Integration, 2020f,i,m,p,q,s; Fanjul and Dempster, 2020). One of these activities is the creation of firewalls, i.e., solutions that reduce the amount of data collected about people using health care and ensuring their privacy. Thanks to this, immigrants do not have to fear deportation and can take care of their health (International Organization for Migration, 2020d, p.13).

Financial support from governments and donors is also an important and positive response to COVID-19 in the area of mobility.

It assumes several forms, e.g., some countries support local NGOs that work for immigrants' benefit (European Website on Integration, 2020n). A significant part of the financial aid is first directed to international and intergovernmental organizations and entities, such as the International Organization for Migration, which then re-distribute the funds further to specific countries and organizations. However, the effectiveness of such a model is criticized for being not transparent, slow, and, consequently, somewhat wasted in terms of its impact (European Union and African Union, 2020, International Organization for Migration, 2020g,k; Konyndyk, Saez, Worden, 2020; Laerke, 2020).

In addition to its humanitarian function, the support provided – mainly to developing countries – also acts to protect, at least partially, the potential increased mobility caused by local crises in Africa, Asia, South America, and the Middle East. It also helps to cover the loss of access to remittances, which constitute a significant part of the GDP of those countries. For example, in countries such as Tonga, Haiti, South Sudan, it is even over 30%, while in many others, e.g., in Kyrgyzstan, Tajikistan, Montenegro, Honduras, El Salvador, Nepal, and Lesotho, it is over 20% (Ratha et al., 2020, p.16, 18, 21, 25, 27). That being said, research shows that migration plans have largely remained the same in these regions (Mixed Migration Centre, 2020a). Ultimately, neither *ad hoc* nor program-driven financial assistance changes the conditions in these regions fast enough, even taking into account the long-time perspective in which economic factors determine mobility (no matter how much we criticize the basic premise of the neoclassical theory of migration and perceive mobility as a amalgam of numerous migration projects).

In response to the pandemic, but also in response to trends among the host societies, countries have also taken other positive

measures. Most of them created platforms or materials in the immigrants' native languages with information on restrictions, protective behavior, and opportunities in the use of basic public services and aid programs aimed at all residents or specifically immigrants (European Migration Network, Organisation for Economic Co-operation and Development, pp.10–11; European Website on Integration, 2020a,b,e,g,h,k,o,u,v; International Organization for Migration, 2020j).

There are also negative, positive, and neutral/ambiguous reactions on the part of the host society, international organizations, and the immigrants themselves. The first group would include the "xenophobia virus," renewed racist tendencies, hate speech, scapegoating, and other forms of symbolic and physical violence, examples of which are reported by think tanks and news sites. Wikipedia even has a page dedicated to this topic with hundreds of entries and sources. In this context, it is also worth emphasizing that it is not only social media that is responsible for creating fake news and unreliable information on the relationship between COVID-19 and migration, leaving room for interpretation and understatement (International Organization for Migration, 2020a,j; Wikipedia, 2020).

Positive reactions included awareness-raising campaigns (e.g., on social media) and activities that support immigrants in the host country. This was done by creating information materials and mobile applications, or through the activities of volunteers, who provide immigrants with medical advice, translations, mental health examinations, support, and counseling (International Organization for Migration, 2020f; European Website on Integration, 2020c,w).

The understandable reactions include mass return migration caused by job loss and/or the inability to subsist in the host country, the desire to return home to support the family

before borders close, etc. First, it should be emphasized that one of the reactions of local entrepreneurs was either partial layoffs (often involving immigrants) or lowering (sometimes drastically) salaries. Many countries did not offer immigrants any support mechanisms, and often, the migrants could not expect them in their country of origin upon return (Belser, 2020; European Migration Network, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2020, pp.1, 4, 7; European Website on Integration, 2020r,t; International Labour Organization, 2020a-b; International Organization for Migration, 2020c). Migrants were faced with a difficult choice of staying in the country, with no or very poor prospects of earnings and finding a job, which could indirectly lead to an irregular status (and ultimately the inability to return), or return migration (International Organization for Migration, 2020b). Many chose the latter option, especially since it should not be assumed that this always meant problems and difficulties. Often, migrants returned to their home country with the savings they had planned to invest (International Organization for Migration, 2020h).

Of course, the situation differs from country to country. In the case of African, Asian, and South American countries, losing a job meant reduced remittances and returning to countries that were overburdened with challenging economic conditions, natural disasters, conflicts, and heavily impacted social security and health care systems as a result of the pandemic (International Organization for Migration, 2020i; Lang, 2020; Ratha et al., 2020, p.4–8, 16–29). Mass returns certainly did not make things easier for the country of origin, although they did help save companies in the host country. At the same time, for immigrants, it was often the only reaction that would allow them to survive.

The reactions of the governments, societies, and immigrants described above are generalized categories. The responses of the NGOs themselves have largely been omitted, as they either fall into the general category of positive reactions or they focus on making myriad recommendations to governments. It is not difficult to see that not all the reactions apply equally to all countries. They correspond to the known division into migration from the South to the North and from the East to the West. In fact, when reviewing the literature on the subject, it is hard to avoid the impression that there are two narratives about migration during a pandemic. One relates to developed countries, the other to developing countries. At the same time, each of them covers many stories, usually differentiated by specific categories of inequality and difficulties that migrants experience. Based on the considerations above, it can be seen that these stories create a nexus of political solutions, problems of the labor market, and violence, which should be discussed in more detail.

2. The politics-work-violence nexus – the systemic impact of the pandemic on migration

The COVID-19 pandemic revealed how immigrants are woven into the fabric of modern societies. All the inequalities, disadvantages, and difficulties resulting from the migration status, which in itself may be diversified, introducing further dimensions of exclusion, have become clearly visible. The reactions of governments, societies, and migrants to the coronavirus that is currently devastating the world, and the resulting change in living conditions, are focused around three broad problem areas: politics, work, and violence. Their interdependence and entanglement are the subject of further considerations.

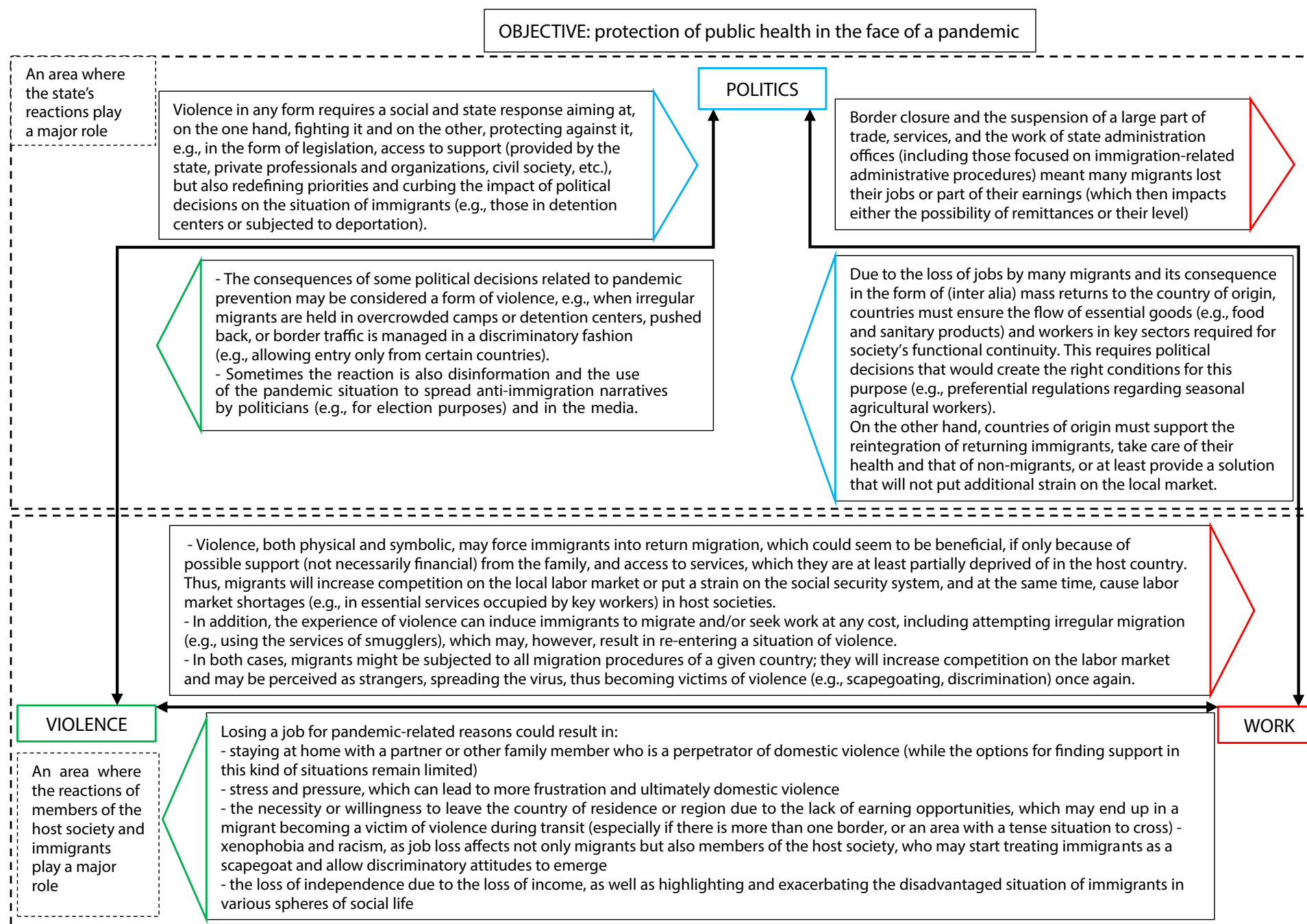
In order to avoid misunderstandings, the concept of work, politics, and violence used in the paper should be explained. Work is understood here as any mental or physical effort made to earn money, regardless of whether it is undertaken in the official or unofficial labor market of the country/countries concerned, or whether it is full-time, part-time, or gig. Politics is defined in two ways. First, it is the activities undertaken by the legislative and executive authorities and their subordinate institutions and organizations. Second, it is the effects of those activities, whether in the form of legal acts and documents, or activities undertaken based on them to realize their implicit and explicit goals. Violence is perceived here in three ways: physical, symbolic, and systemic. In the first case, it refers to any assault that causes or aims to cause harm to health, but also situations in which people's freedom of movement and self-determination are restricted by coercion (whether legal or not) or the use of force. In the second case, it is associated with violence that aims to offend and humiliate a person or to ascribe to him or her qualities in such a way as to evoke a negative attitude towards him or her among other people (thus, this is a different meaning from that of Pierre Bourdieu). Ultimately, it is also possible to speak of systemic (structural) violence, which results from the lower social position of a given group of people (e.g., immigrants). It is embedded in the formation of the social, economic, cultural, and legal structure of a country – although this formation was not necessarily intentional in the sense that it was contrived to diminish the social position of, e.g., immigrants.

Diagram 1 presents the general arrangement of the relations between these three areas. Reading it, one must remember that COVID-19 is a health crisis, and the primary goal is to protect human health. This is the

responsibility of governments and supranational organizations, which suggests that the sphere of politics is the starting point here. The reactions of these entities affect both the area of violence and the labor market, and therefore, their impact can be considered in each of these directions. The elements inside the area defined by the two-way arrows describe the successive reactions from politics to violence to work and back to politics. Items placed outside this area represent the relationships going in the opposite direction. It is worth noting that the reactions of society (including migrants) and governments are not of equal importance in each of the discussed thematic areas. For this reason, the dashed lines mark those activities that are dominated by either the state or society.

Migrant women from developing countries and stranded migrants can be regarded as archetypal categories of immigrants trapped in the focal point of the nexus. Examining both reaction sequences should be done, bearing this in mind. Starting with the (total or partial) closure of borders, restrictions on internal mobility, and access to services, many migrants lost the possibility to earn money during seasonal work, commuting to work, or simply doing it. As mentioned, migrants often carry out jobs that are not suitable for home office or other forms of remote work (e.g., door-to-door sales, manual or face-to-face work). What is more, their earnings are often a delicate and thin line that separates not only the migrants but also their family members in the country of origin from poverty, hunger, dropping out of school, etc. (Gravesteyn et al., 2020; International Organization for Migration, 2020i, p.3). Inaccessible or expensive services include remittance providers (Mora and Rutkowski, 2020). While the majority of the EU Member States have made it possible to process cases using ICT (regardless of whether

Diagram 1. Pandemic-related reactions and their impact on immigration – politics-work-violence nexus

An area where the reactions of members of the host society and immigrants play a major role

access to these solutions is actually possible), this may not be a common situation in the countries of South America, Africa, or parts of Asia. In such cases, it may be impossible or challenging to receive or renew work and residence permits, or to be granted international protection. We should also remember that falling into an irregularity may, later on, translate into future entry bans. Ultimately, migrants must decide whether to return (assuming they have the option) or to wait without guarantee of regaining their job and earnings.

Border closures and the loss/limitation of earning opportunities trigger feedback reactions. Some migrants, especially those who have come to a given country with their entire family, may choose to stay and comply with sanitary recommendations (or at least isolation). Both NGOs and GOs point out that since the beginning of the pandemic, the number of acts of domestic violence, the victims of which are primarily immigrant women, has increased. The pandemic could either exacerbate an existing problem in families or cause it, especially considering how tiring it may be to constantly spend time in a limited space with other people in a situation of economic pressure and psychological tension, with a disrupted access to help, e.g., a hotline for victims (Cone, 2020; United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, 2020, pp.2–3).

Violence against immigrant women is a particularly important issue referred to as a “shadow pandemic,” which deserves a more detailed discussion. Besides the frequent experience of intimate partner violence (Cone, 2020), women are vulnerable to many other threats. For immigrant women, especially from developing countries, a steady income at their disposal empowers them, raising their level of independence and social status, and it helps them avoid exploitation, harassment, and abuse. During the pandemic, women are prone to losing their jobs as their jobs require

lower qualifications (sometimes below their actual qualifications) or do not require them at all. Ultimately this leads them to a situation of subordination in which they become susceptible to abuse (International Organization for Migration, 2020i, pp.1, 3; Okoro and Prettitore, 2020; Smith and O’Donnell, 2020). The difficult economic situation and the experienced symbolic and physical violence may eventually lead to attempts at further migration or return migration. There are many reports of violence, abuse, and harassment of women in transit, especially since during the pandemic, migrants often use the services of smugglers (as a side effect of travel bans), who take advantage of the plight, exceptional vulnerability, and desperation of migrants. Smuggling often turns into human trafficking, or people end up being abandoned somewhere along the way without any means of sustenance or way to go any further or go back (Cone, 2020; United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, 2020, p.5). In the context of developing countries, it should also be mentioned that the economic difficulties caused by the pandemic have caused families to force young women into marriage to improve their situation (Cone, 2020).

Another phenomenon that has been exacerbated by the loss of earning potential due to political decisions on restricting international and national mobility is the aforementioned “xenophobia virus.” Apart from the obvious difficulties for both immigrants and the local population, it was the former group that became the scapegoat. Viewed as the source of the virus, a redundant and unwanted element that takes away jobs and is a burden to the social security system, immigrants are subject to frequent symbolic and physical attacks, sometimes with tragic consequences (European Network Against Racism, 2020).

Ultimately, any form of violence is a problem that requires state intervention. Merely

advocating and organizing campaigns calling for an end to discrimination with the question *COVID 19 does not discriminate, why do you?* (International Organization for Migration, 2020f), is unfortunately not enough, especially when even law enforcement authorities are not without fault (Mixed Migration Centre, 2020b, p.10). Therefore, governments must not only strive to create an appropriate legal framework to protect victims, but they must also ensure that this right is consistently enforced, and immigrants have access to support.

Looking at these relations from the other side, political decisions have been made *ad hoc* without much thought or consideration for the specific situation of immigrants. As a result, immigrants have experienced various forms of violence. One such example is the introduction of restrictions and health recommendations while confining migrants to overcrowded reception centers, refugee centers and camps, detention centers, etc., from which they could not leave, even though it was impossible to maintain adequate sanitary conditions, and where the provision of the most needed products was limited. Stranded migrants who, despite their willingness to leave the country, did not manage to cross the border and found themselves, to a certain degree, in a social and administrative vacuum, faced a similar problem (European Website on Integration, 2020d,j; International Organization for Migration, 2020b, pp.1–3; Sundberg Diez et al., 2020, pp.1–4). Apart from that, it should be remembered that the reactions of states resulted in even more serious problems, such as pushbacks at sea and on land, or being subjected to forced quarantine in conditions that limited the freedom of individuals (e.g., keeping immigrants on ferries) (Mixed Migration Centre, 2020b).

The problem of discrimination, racism, hate speech, and, at the same time, the lack of access to basic social services and the desire

to support the family were, for many migrants, the motivations to try to return to their country of origin. This poses difficulties of two kinds. First, the outflow of migrants is only partially beneficial to the host country. It indeed relieves the local economy and health care system, and it allows companies to survive, but on the other hand, most migrants work in key sectors (e.g., agriculture) and provide essential services (e.g., work in hospitals, care for the elderly). This means that people who are needed to prevent a shortage of essential goods and services often leave, so they will have to be convinced to return later. Secondly, immigrants returning to their country of origin bring their savings with them (at least in the European context), and they can join the local labor market. The issue is that there is not necessarily a demand for them, especially in times of a pandemic. Rather, this situation puts an additional burden on the economy and health services, which are usually at a lower level than in the host countries. Even if migrants return, there is no guarantee that they will not experience discrimination. They are still seen as sources of the virus and scapegoats, and they are subject to verbal and physical attacks (International Labour Organization, 2020a; International Organization for Migration, 2020b, p.3; 2020k, pp.1–4). Of course, during the transit itself, the situations described earlier may arise.

Ultimately, bringing in or retaining immigrant workers (e.g., by creating favorable formal conditions for their stay) in the country is the responsibility of and challenge for the government, as shortages in professions exist even without an outflow of immigrants. They can achieve this by facilitating the recognition of qualifications, facilitating the regularization of residence, providing more favorable conditions in the labor market, enabling employment, or even providing direct transport for workers (Dempster, 2020; Fanjul and

Dempster, 2020). On the other hand, it is the responsibility of the countries of origin to support the reintegration process and to fully utilize the potential of returnees, especially considering that their economies have lost a large share of their income (International Labour Organization, 2020a).

Concluding, politics, work, and violence are closely related. At the moment, it is difficult to imagine another event that could show us so bluntly how deeply immigrants are integrated into the structure of modern societies and how migration is of fundamental importance for both the receiving and sending countries.

Conclusions:

At the beginning of this article, I formulated three questions that I wanted to provide at least a partial answer to by analyzing the initial responses of governments, host societies, and migrants themselves to the pandemic. They can be answered as follows:

1. Reactions were impulsive and reckless, often ignoring the plight of immigrants and showing nationalism rather than humanitarianism in health protection. This was corrected over time, as things were made easier for certain categories of migrants, although it is hard to avoid the impression that they, too, were dictated mainly by national interests. In fact, there are two different experiences of pandemic migration. One is represented by mobility in developed countries, where problems mainly revolve around economic issues and inadequate healthcare capacity. The second relates to developing countries, where the pandemic appears to be another disaster that they are not prepared for. It should also be emphasized that the situation varies between countries. The best reactions can be observed in the countries of southern Europe, which are strongly demographically and economically dependent

on immigration. The most negative and disproportionate responses occur in the countries most affected by the influx of refugees, i.e., in eastern or south-eastern Europe, as well as in South American, African, and Asian countries, especially where social tensions are already severe.

2. The outbreak of the pandemic caused nervous reactions that exacerbated existing inequalities. As a result, the situation of people in refugee camps, for example, has become even more dramatic, the social and professional position of women has collapsed, countries that are experiencing economic difficulties and struggling with other crises have gained additional “worry,” the situation of people with irregular status has improved only in a few cases, and communities that are dependent on remittances have now become dependent on humanitarian aid that arrives with a delay. COVID-19 has also deepened tensions between local and immigrant populations, exacerbating xenophobic and racist tendencies. Of course, it is not difficult to see how governments’ initial reactions affected the national economy, leading to social tensions due to uncertainty and frustration. One can also see how reckless or ill-intended actions resulted in immigrants experiencing violence. They found themselves in a difficult situation and often decided to take dangerous steps to have a chance of getting a job and earning money.

The answer to the last question (i.e., the extent to which coronavirus has a negative or positive impact on migration processes) is a difficult one because it depends largely on how long the measures adopted in immediate response to the pandemic will be maintained. On the one hand, we can observe cases of very positive reactions, such as regularizing the status of immigrants, thanks to which they

gain access to, e.g., health care, modernizing the processing of applications submitted by migrants (e.g., using ICT), and facilitating the recognition of employees’ qualifications in key professional groups, allowing migrants to participate in the labor market to a greater extent. On the other hand, we have also seen negative measures that make it difficult for foreigners to apply for international protection. Of course, there are more reactions, both positive and negative, but not all of them are new (e.g., financial support for developing countries, volunteering, support from international organizations), and not all of them will sustain their strength in the long term (e.g., xenophobic behavior, restrictions on access to offices). Commentators emphasize the dangers of introducing and maintaining disproportionate immigration policies, as makeshift solutions tend to persist.

Looking from the perspective of development studies, it is also difficult to draw clear conclusions. Certainly, both pessimists and optimists will find arguments to support their views on the relationship of migration and development, and the pendulum that Hein de Haas wrote about will once again be set in motion (de Haas). It cannot be ruled out that migrants’ countries of origin will gain bargaining power in negotiations with developed countries on the permissible population flows, because they have a valuable resource, such as potential health care workers, agricultural sector workers, and members of other key professions (Dempster, 2020). Indeed, the pandemic has exposed all the imperfections of migration management systems and the fragility of the existing systemic *status quo* of global migration flows. This will have to change in the near future, especially in the context of uncertainty resulting from the changeable dynamics of the pandemic. 🗨️

Jakub Krzysztof Adamski – adiunkt, doktor nauk społecznych w dyscyplinie nauk socjologicznych oraz magister prawa, zatrudniony w Katedrze Metod i Technik Badań Społecznych UŁ, członek Rady Programowej Centrum Studiów Migracyjnych UŁ. Do jego zainteresowań badawczych należą m.in.: migracje międzynarodowe, procesy adaptacji imigrantów, polityka integracyjna, problematyka nastawienia przedstawicieli społeczeństw przyjmujących do imigrantów, metody badań ilościowych, socjologia prawa.

Afiliacja:

Katedra Metod i Technik Badań Społecznych, Instytut Socjologii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki; Centrum Studiów Migracyjnych Uniwersytetu Łódzkiego
Adres e-mail: jakub.adamski@eksoc.uni.lodz.pl

Bibliography

- Adhikari, S. (2020). *COVID-19 is reducing domestic remittances in Africa: What does it mean for poor households?*. Access: <https://blogs.worldbank.org/african/covid-19-reducing-domestic-remittances-africa-what-does-it-mean-poor-households>.
- Belser, P. (2020). *COVID-19 cruelly highlights inequalities and threatens to deepen them*. Access: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_740101/lang--en/index.htm.
- Biliger, V., Baumgarten, P., Palinkas, M. (2020). *Expert Voice: ‘Too important to be neglected’: Refugees in Europe are now essential to keep societies afloat*. Access: https://www.icmpd.org/news-centre/expert-voice-series/news-detail/?L=0&tx_ttnews%5btt_news%5d=677&cHash=4e98373d07a1a58f53c2dff26441aec5.
- Cone, D. (2020). *Exacerbating the Other Epidemic: How COVID-19 is Increasing Violence against Displaced Women and Girls*. Access: <https://www.refugeesinternational.org/reports/2020/7/31/exacerbating-the-other-epidemic-how-covid-19-is-increasing-violence-against-displaced-women-and-girls>.

- de Haas, H. (2012). The Migration and Development Pendulum: A Critical View on Research and Policy. *International Migration*, 3/2012, 8–25, DOI:10.1111/j.1468-2435.2012.00755.x
- Dempster, H. (2020). *Four Reasons to Keep Developing Legal Migration Pathways During COVID-19*. Access: <https://www.cgdev.org/blog/four-reasons-keep-developing-legal-migration-pathways-during-covid-19>.
- Eržen, B., Weber, M., Sacchetti, S. (2020). *Expert voice: How COVID-19 is changing border control*. Access: <https://www.icmpd.org/news-centre/news-detail/expert-voice-how-covid-19-is-changing-border-control/>
- European Asylum Support Office. (2020a). *COVID-19 emergency measures in asylum and reception systems*. Downloaded from: <https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/covid19-emergency-measures-asylum-reception-systems.pdf>.
- European Asylum Support Office. (2020b). *COVID-19 emergency measures in asylum and reception systems. Issue No. 2*. Downloaded from: <https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/publications/covid19-emergency-measures-asylum-reception-systems-issue-2.pdf>.
- European Migration Network, Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). *Inform #1 – EU and OECD member states responses to managing residence permits and migrant unemployment during the COVID-19 pandemic*. Downloaded from: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/librarydoc/inform-1-eu-and-oecd-member-states-responses-to-managing-residence-permits-and-migrant-unemployment-during-the-covid-19-pandemic>.
- European Migration Network. (2020). *Special Annex to the 31st EMN Bulletin. EU Member States & Norway: responses to COVID-19 in the migration and asylum area*. Downloaded from: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/docs/pages/00_eu_31st_emn_bulletin_special_annex_en_0.pdf.
- European Network Against Racism. (2020). *Covid impact – lifting structural barriers: A priority in the fight against racism*. Downloaded from: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/librarydoc/covid-impact---lifting-structural-barriers-a-priority-in-the-fight-against-racism>.
- European Union, African Union. (2020). *COVID-19 response in Africa: Team Europe in action*. Access: <https://africa-eu-partnership.org/en/stay-informed/news/covid-19-response-africa-team-europe-action>.
- European Website on Integration. (2020a). *Coronavirus in the Netherlands – Information in different languages*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/coronavirus-in-the-netherlands-information-in-different-languages>.
- European Website on Integration. (2020b). *Denmark – New hotline in 25 languages about coronavirus*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/denmark-new-hotline-in-25-languages-about-coronavirus>.
- European Website on Integration. (2020c). Dutch campaign 'You Matter' urges people to report discrimination related to COVID-19. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/dutch-campaign-you-matter-urges-people-to-report-discrimination-related-to-covid-19>.
- European Website on Integration. (2020d). *EU concerned about asylum seekers' living conditions in Greece during coronavirus pandemic*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/eu-concerned-about-asylum-seekers-living-conditions-in-greece-during-coronavirus-pandemic>.
- European Website on Integration. (2020e). *Greek police broadcasts message on COVID-19 movement restrictions in 10 languages*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/greek-police-broadcasts-message-on-covid-19-movement-restrictions-in-10-languages>.
- European Website on Integration. (2020f). *Italian government adopts targeted regularisation for migrant workers*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/italian-government-adopts-targeted-regularisation-for-migrant-workers>.
- European Website on Integration. (2020g). *Lithuania – Response to COVID-19 and impact on migrant and refugee integration*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/lithuania-response-to-covid-19-and-impact-on-migrant-and-refugee-integration>.
- European Website on Integration. (2020h). *Luxembourg – Multilingual information about COVID-19 for third-country nationals*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/luxembourg-multilingual-information-about-covid-19-for-third-country-nationals>.
- European Website on Integration. (2020i). *Measures to alleviate negative impacts of COVID-19 on migrant communities in Slovak Republic*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/measures-to-alleviate-negative-impacts-of-covid-19-on-migrant-communities-in-slovak-republic>.
- European Website on Integration. (2020j). *Migrants and refugees face specific vulnerabilities during the Covid-19 outbreak in Spain*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/migrants-and-refugees-face-specific-vulnerabilities-during-the-covid-19-outbreak-in-spain>.
- European Website on Integration. (2020k). *Multilingual information and medical care in Estonia for COVID-19*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/multilingual-information-and-medical-care-in-estonia-for-covid-19>.
- European Website on Integration. (2020l). *Overcrowded reception centres and informal settlements make migrants vulnerable to COVID-19*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/overcrowded-reception-centres-and-informal-settlements-make-migrants-vulnerable-to-covid-19>.
- European Website on Integration. (2020m). *Poland: Solidarity allowance due to Covid-19 for the unemployed applies to foreigners*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/poland-solidarity-allowance-due-to-covid-19-for-the-unemployed-applies-to-foreigners>.
- European Website on Integration. (2020n). *Portugal – € 100 000 given to organisations helping migrants during COVID-19*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/portugal---100-000-given-to-organisations-helping-migrants-during-covid-19>.
- European Website on Integration. (2020o). *Portugal: emergency measures and practical information on COVID-19 available to migrants online*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/portugal-emergency-measures-and-practical-information-on-covid-19-available-to-migrants-online>.
- European Website on Integration. (2020p). *Portugal: Simplified residence permit procedure due to COVID-19*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/portugal-simplified-residence-permit-procedure-due-to-covid-19>.
- European Website on Integration. (2020q). *Portuguese government gives temporary residence to immigrants with pending applications*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/portuguese-government-gives-temporary-residence-to-immigrants-with-pending-applications>.
- European Website on Integration. (2020r). *Slovakia: Migrant employment decreases due to COVID-19*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/slovakia-migrant-employment-decreases-due-to-covid-19>.
- European Website on Integration. (2020s). *Spain introduces special COVID-19 integration measures*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/spain-introduces-special-covid-19-integration-measures>.
- European Website on Integration. (2020t). *Sweden: COVID-19 crisis will lead to the lowest employment rate of immigrants in two decades*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/sweden-covid-19-crisis-will-lead-to-the-lowest-employment-rate-of-immigrants-in-two-decades>.
- European Website on Integration. (2020u). *UNHCR Malta launches multilingual videos to refugees on COVID-19*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/unhcr-malta-launches-multilingual-videos-to-refugees-on-covid-19>.
- European Website on Integration. (2020v). *UNHCR Malta provides information for migrants on COVID-19 measures*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/unhcr-malta-provides-information-for-migrants-on-covid-19-measures>.

- migrant-integration/news/unhcr-malta-provides-information-for-migrants-on-covid-19-measures. European Website on Integration. (2020w). *Volunteers start coronavirus help desk for recent immigrants in the Netherlands*. Access: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/volunteers-start-coronavirus-help-desk-for-recent-immigrants-in-the-netherlands>.
- Fanjul, G., Dempster, H. (2020). *Regularizing Migrant Workers in Response to COVID-19*. Access: <https://www.cgdev.org/blog/regularizing-migrant-workers-response-covid-19>.
- Financing Facility for Remittances. (2020). *Remittances: "A lifeline in times of crisis"*. Access: <http://sh1.sendinblue.com/v6mhel4lt7e.html?t=1585837957>.
- Ginn, T., Keller, J. M. (2020). *Including Immigrants is Good Policy Not Just During the Pandemic, but Afterwards Too*. Access: <https://www.cgdev.org/blog/including-immigrants-good-policy-not-just-during-pandemic-afterwards-too>.
- Gravesteyn, R., Aneja, A., Cao, H. (2020). *Migrant remittances in the times of Covid-19: Insights from Remittance Service Providers*. Access: <https://blogs.worldbank.org/peoplemove/migrant-remittances-times-covid-19-insights-remittance-service-providers>.
- International Labour Organization. (2020a). *ILO warns of COVID-19 migrant 'crisis within a crisis'*. Access: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_748992/lang--en/index.htm.
- International Labour Organization. (2020b). *The COVID-19 crisis: A wake-up call to strengthen social protection systems*. Access: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_742676/lang--en/index.htm.
- International Organization for Migration. (2020a). *Combatting Xenophobia is Key to an Effective COVID-19 Recovery*. Access: <https://www.iom.int/news/combating-xenophobia-key-effective-covid-19-recovery>.
- International Organization for Migration. (2020b). *COVID-19 and stranded migrants*. Downloaded from: https://www.iom.int/sites/default/files/documents/issue_brief_stranded_migrants.pdf.
- International Organization for Migration. (2020c). *COVID-19 Forces Huge Numbers of Ukrainians Home to Face Fraught Future*. Access: <https://www.iom.int/news/covid-19-forces-huge-numbers-ukrainians-home-face-fraught-future>.
- International Organization for Migration. (2020d). *Cross-border human mobility amid and after COVID-19*. Downloaded from: https://www.iom.int/sites/default/files/default/pp_cross-border_human_mobility_amid_and_after_covid-19_policy.pdf.
- International Organization for Migration. (2020e). *IOM Alarmed over Reports of Pushbacks from Greece at EU Border with Turkey*. Access: <https://www.iom.int/news/iom-alarmed-over-reports-pushbacks-greece-eu-border-turkey>.
- International Organization for Migration. (2020f). *IOM Launches Social Media Campaign in Mexico to Prevent Discrimination During the COVID-19 Pandemic*. Access: <https://www.iom.int/news/iom-launches-social-media-campaign-mexico-prevent-discrimination-during-covid-19-pandemic>.
- International Organization for Migration. (2020g). *IOM Launches USD 499 Million Expanded COVID-19 Response Plan to Help Address Critical Socio-Economic Impacts of Pandemic*. Access: <https://www.iom.int/news/iom-launches-usd-499-million-expanded-covid-19-response-plan-help-address-critical-socio>.
- International Organization for Migration. (2020h). *IOM-UN Migration Agency, Mission to Moldova Issues First Rapid Diaspora Survey Report Looking into Mobility-driven Impact of COVID-19*. Access: <https://www.iom.int/news/iom-un-migration-agency-mission-moldova-issues-first-rapid-diaspora-survey-report-looking>.
- International Organization for Migration. (2020i). *Migration-related socioeconomic impacts of COVID-19 on developing countries*. Downloaded from: https://www.iom.int/sites/default/files/documents/05112020_lhd_covid_issue_brief_0.pdf.
- International Organization for Migration. (2020j). *UN Secretary-General's Global Appeal to Address and Counter COVID-19 Related Hate Speech*. Access: <https://www.iom.int/news/un-secretary-generals-global-appeal-address-and-counter-covid-19-related-hate-speech>.
- International Organization for Migration. (2020k). *United States Funds IOM Humanitarian Assistance for Vulnerable Migrants Affected by COVID-19*. Access: <https://www.iom.int/news/united-states-funds-iom-humanitarian-assistance-vulnerable-migrants-affected-covid-19>.
- Konyndyk, J., Saez, P., Worden, R. (2020). *Humanitarian Financing Is Failing the COVID-19 Frontlines*. Access: <https://www.cgdev.org/blog/humanitarian-financing-failing-covid-19-frontlines>.
- Laerke, J. (2020). *Moving Funding to Frontline Workers Fast in the Time of COVID-19*. Access: <https://www.cgdev.org/blog/moving-funding-frontline-workers-fast-time-covid-19>.
- Lang, H. (2020). *COVID-19 and the Other One Percent: An Agenda for the Forcibly Displaced Six Months into the Emergency*. Access: <https://www.refugeesinternational.org/reports/2020/7/14/covid-19-and-the-other-one-percent-an-agenda-for-the-forcibly-displaced-six-months-into-the-pandemic>.
- Migration Policy Centre. (2020). *Is There a Link Between Travel and Spread of Covid19?*. Access: <https://migrationpolicycentre.eu/is-there-a-link-between-travel-and-spread-of-covid19/>.
- Mixed Migration Centre. (2020a). *COVID-19 global update #5. Impact of COVID-19 on refugees and migrants*. Downloaded from: http://www.mixed-migration.org/wp-content/uploads/2020/06/118_Covid_Snapshot_Global_5.pdf.
- Mixed Migration Centre. (2020b). *Quarterly Mixed Migration Update: Europe, Q2, 2020*. Downloaded from: <http://www.mixedmigration.org/wp-content/uploads/2020/07/qmmu-q2-2020-eu.pdf>.
- Mora, A. G., Rutkowski, M. (2020). *Remittances in times of the coronavirus – keep them flowing*. Access: <https://blogs.worldbank.org/psd/remittances-times-coronavirus-keep-them-flowing>.
- Okoro, S., Prettitore, P. (2020). *Will COVID-19 widen the gender justice gap?*. Access: <https://blogs.worldbank.org/voices/will-covid-19-widen-gender-justice-gap>.
- Ollstein, A. M. (2020). *Coronavirus quarantine, travel ban could backfire, experts fear*. Access: <https://www.politico.com/news/2020/02/04/coronavirus-quarantine-travel-110750>.
- Pillinger, M. (2020). *Virus Travel Bans Are Inevitable But Ineffective*. Access: <https://foreignpolicy.com/2020/02/23/virus-travel-bans-are-inevitable-but-ineffective/>.
- Ratha, D. (2020). *COVID-19 through a migration lens: policy responses should be inclusive of migrants*. Access: <https://blogs.worldbank.org/peoplemove/covid-19-through-migration-lens-policy-responses-should-be-inclusive-migrants>.
- Ratha, D., De S., Kim E. J., Plaza S., Seshan G., Yameogo N. D. (2020). *Migration and Development Brief 32: COVID-19 Crisis through a Migration Lens*. Washington, DC: KNOMAD-World Bank. Downloaded from: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/989721587512418006/pdf/COVID-19-Crisis-Through-a-Migration-Lens.pdf>.
- Scarpetta, S., Dumont, J.-C. (2020). *Managing international migration under COVID-19*. Downloaded from: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=134_134314-9shbokosu5&title=Managing-international-migration-under-COVID-19.
- Smith, R., O'Donnell, M. (2020). *COVID-19 Pandemic Underscores Labor Shortages in Women-Dominated Professions*. Access: <https://www.cgdev.org/blog/covid-19-pandemic-underscores-labor-shortages-women-dominated-professions>.
- Sundberg Diez, O., Neidhardt, A., De Somer, M., Hahn, H. (2020). *Policy Update May 2020*. Downloaded from: https://wms.flexious.be/editor/plugins/imagemanager/content/2140/PDF/2020/EPIM_May_2020_Policy_Update.pdf.
- United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women. (2020). *COVID-19 and violence against women and girls: Addressing the shadow pandemic*. Downloaded from: <https://>

www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/policy-brief-covid-19-and-violence-against-women-and-girls-en.pdf?la=en&vs=640.

Wikipedia. (2020). *List of incidents of xenophobia and racism related to the COVID-19 pandemic*. Access: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_incidents_of_xenophobia_and_racism_related_to_the_COVID-19_pandemic.

World Health Organization. (2020). *Statement on the second meeting of the International Health Regulations (2005) Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus (2019-nCoV)*. Access: [https://www.who.int/news-room/detail/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/news-room/detail/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov)).

Yayboke, E. (2020). *Five Ways COVID-19 Is Changing Global Migration*. Access: <https://www.csis.org/analysis/five-ways-covid-19-changing-global-migration>.

COVID-19 i jego wpływ na migracje – splot relacji polityki-pracy-przemocy

Abstrakt

Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na trzy pytania dotyczące wpływu COVID-19 na migrację. Wychodząc z założenia, że tym co nadaje się obecnie do analizy są początkowe reakcje rządów, społeczeństw przyjmujących i imigrantów na pojawienie się pandemii, to właśnie one podlegają analizie w pierwszej kolejności. Ze względu na ich charakter i wzajemne powiązania zasadne staje się pytanie o to jak powiązane są ze sobą decyzje polityczne, rynek pracy oraz doświadczana przez migrantów przemoc. Udzielając odpowiedzi pod rozwagę zostaje poddane również to w jakim stopniu omawiane reakcje można uznać za mające pozytywne lub negatywne znaczenie dla procesów migracyjnych. Artykuł koncentruje się na obszarze Europy, chociaż dla celów porównawczych perspektywa państw afrykańskich, azjatyckich i południowoamerykańskich również została uwzględniona.

Słowa kluczowe: migracje międzynarodowe, imigracja, COVID-19, polityka, praca, przemoc, Europa.

Pandemia COVID-19 jako papierek lakmusowy sytuacji migrantów ekonomicznych z krajów trzecich na polskim rynku pracy

IZABELA FLORCZAK
UNIwersytet Łódzki

Abstrakt

Pandemia koronawirusa wywarła realny wpływ na wiele, jeśli nie wszystkie, obszarów ludzkiej aktywności. W sposób znaczący oddziałuje na rynek pracy i migracje, co z kolei skutkuje wpływem na zatrudnienie migrantów. Na polskim rynku pracy szczególną ich grupę stanowią migranci ekonomiczni z krajów trzecich. Warto przyjrzeć się ich sytuacji na rynku pracy w czasie przedpandemicznym, porównując ją do okresu pandemii. Pozwala to w pewien sposób sklasyfikować istniejące realia oraz określić czynniki na nie wpływające. To z kolei umożliwia prognozowanie skutków występowania określonych mechanizmów w przyszłości. Artykuł skupia uwagę na wskazanych powyżej wątkach ze szczególnym uwzględnieniem obszarów związanych z zatrudnianiem migrantów z krajów trzecich, które uznać można za dysfunkcyjne.

Słowa kluczowe:

rynek pracy, koronawirus, migracje ekonomiczne, prekaryzacja zatrudnienia migrantów.

Uwagi wstępne

Pandemia COVID-19¹ wywarła kolosalny wpływ na wszystkie sfery życia. Wystąpił on jednakże w różnych stopniach natężenia, powodując skutki swoiste dla każdego obszaru oddziaływania. Ponieważ zachodzące na świecie zjawiska funkcjonują jako system naczyń połączonych, poszczególne mechanizmy wzajemnie na siebie oddziałują. Z gruntu za banalne należałoby przy tym uznać stwierdzenie, że pandemia wywołała określone skutki na rynku pracy, rzutując na sytuację zarówno osób na nim aktywnych, jak i tych pozostających bez zatrudnienia. Przedmiot niniejszego opracowania nie stanowi gruntowna analiza skutków wywołanych przez COVID-19 właśnie na rynku pracy. Te będzie można bowiem rzetelnie ocenić dopiero z perspektywy czasu. Aktualnie jest natomiast uprawnione jedynie stwierdzenie, że skutki takie nastąpiły. Punkt wyjścia dla prezentowanych tez stanowi będące przedmiotem wielu opracowań (m.in. Florczak i Wujczyk, 2018; Florczak, 2019a; Florczak i Otto, 2020; Keryk, 2018; Wegenschimmel, 2016) założenie o szczególnej sytuacji migrantów ekonomicznych z krajów trzecich na polskim rynku pracy. Jego przyjęcie, na potrzeby niniejszego opracowania co do zasady bezkompromisowe, pozwoli określić, na ile rzeczywistość wykreowana przez skutki pandemii COVID-19 uwypukliła, niczym papierek lakmusowy, pewne szczególne przymioty sytuacji migrantów z krajów trzecich na polskim rynku pracy.

Pojęcie „migranci ekonomiczni z krajów trzecich” obejmuje swoim zakresem migrantów aktywnych na rynku pracy, którzy

nie są obywatelami państw członkowskich Unii Europejskiej, państw członkowskich Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA) – strony umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej. Taką definicję obywateli państw trzecich zawiera art. 2 ustawy o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (Ustawa, 2006).

Skupienie uwagi wyłącznie na migrantach z krajów trzecich uzasadnione jest nie tylko administracyjno-formalnymi aspektami związanymi z możliwością podjęcia przez nich aktywności zarobkowej na polskim rynku pracy, ale przede wszystkim z okolicznościami pozaprawnymi, rzutującymi na ich sytuację. Osoby zaliczane do tej grupy częstokroć pochodzą z krajów dalekich, odmiennych kulturowo i różniących się od Polski w zakresie funkcjonujących mechanizmów związanych z zatrudnieniem. Okoliczności te nierzadko mają wpływ na możliwość zrozumienia przez nie niuansów związanych z funkcjonowaniem w polskim otoczeniu społeczno-prawnym, co z kolei przekłada się na ich status faktyczny².

2 Na przełomie lat 2019/2020 prowadziłam badania dotyczące sytuacji obywateli Nepalu na polskim rynku pracy. Przeprowadzane w ramach badań empirycznych wywiady z przedstawicielami tej grupy uczyniły zasadny wniosek, że są oni nieświadomi swojej sytuacji prawnej i posiadanego statusu. W szczególności nie mieli wiedzy, że pracując w warunkach ścisłego podporządkowania, powinni byli zawierać z podmiotem zatrudniającym umowy o pracę, a nie umowy zlecenia. Skutkiem zakwalifikowania relacji zatrudnienia jako cywilnoprawnej (umowa zlecenia) było, między innymi, pozbawienie tych osób prawa do wypoczynku. Poczynione obserwacje, pomimo że bazujące na badaniu grupy nieposiadającej przymiotu reprezentatywności, pozwalają przyjąć, iż w zdecydowanej większości cudzoziemcy z krajów trzecich nie posiadają wiedzy na temat polskiego systemu prawnego, która pozwalałaby im funkcjonować na rynku pracy jako jednostkom świadomym pełni swoich praw (Rannveig-Mendoza, Florczak, Nepal, 2020, s. 99–107).

1 Ilekroć w niniejszym tekście jest mowa o COVID-19, należy przez to rozumieć zakażenia i choroby zakaźne wywołane wirusem SARS-CoV-2, zgodnie z art. 2 ust. 1 Ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Ustawa COVID-19, 2020).

Dodatkowo Polska od lat pozostaje w unijnej czołówce krajów wydających zezwolenia na pobyt dla osób spoza obszaru Unii Europejskiej (*Residence permits for non-EU citizens*, 2017, 2018, 2019). Głównym celem ich przyjazdu jest praca (*Residence permits for non-EU citizens*, 2017, 2018, 2019). Skala zjawiska migracji obywateli z krajów trzecich do Polski uprawnia do analizowania omawianych zagadnień z ich perspektywy.

Opracowanie przedstawia wybrane płaszczyzny związane z sytuacją migrantów ekonomicznych z krajów trzecich na polskim rynku pracy. Rozważania dotyczą skali omawianego zjawiska, określenia sektorów, w których pracują migranci ekonomiczni z krajów trzecich, ogólnych warunków ich zatrudnienia oraz stopnia klarowności i czasu trwania procedur związanych z legalizacją pobytu i pracy. To właśnie między innymi te obszary, stanowiące istotne elementy umożliwiające identyfikację sytuacji migrantów ekonomicznych z krajów trzecich na polskim rynku pracy, wyjaskrawiły się w czasie pandemii.

Istotnym zagadnieniem poruszonym w toku wywodu jest prekaryzacja zatrudnienia migrantów. Z prawnego punktu widzenia, a taką optykę w głównej mierze przedstawia niniejszy tekst, brak jest narzędzi do jednoznacznego określenia, czym jest zatrudnienie prekaryjne (Florczak i Otto 2019, s. 6). Dla przykładu, na gruncie dyskusji prowadzonej na szczeblu Unii Europejskiej prekaryzację zatrudnienia wiąże się z jego niepewnością, uznając przy tym, że może ona występować w różnych wymiarach i w różnym stopniu natężenia w zależności od realiów konkretnego porządku prawnego (Frade, Darmon, Laparra, 2004).

Prekaryzacja zatrudnienia jest zatem wciąż heterogeniczną teorią socjologiczno-ekonomiczną, zdywersyfikowaną w zależności od koncepcji przyjmowanej przez autora, który ją opisuje. Tym, co jednak zdaje się łączyć poszczególne koncepcje w jeden koncept,

jest niepewność. Niepewność, która w ujęciu Guya Standinga (2011, s. 10), zwanego ojcem prekariatu, występuje na siedmiu płaszczyznach:

1. bezpieczeństwo rynku pracy (odpowiednie możliwości zarobkowania; na poziomie makro jest to uosabiane zobowiązanie państwa do „pełnego zatrudnienia”);
2. bezpieczeństwo zatrudnienia (ochrona przed nieuzasadnionym zwolnieniem, przepisy ochronne dotyczące zatrudniania i zwalniania);
3. bezpieczeństwo zatrudnienia (zdolność i możliwość utrzymania zatrudnienia, a także bariery możliwości awansu, mobilności);
4. bezpieczeństwo pracy (ochrona przed wypadkami przy pracy i chorobami zawodowymi, na przykład poprzez przepisy dotyczące bezpieczeństwa i zdrowia, ograniczenia czasu pracy, okresy odpoczynku, pracy w nocy dla kobiet, a także odszkodowania za wypadki przy pracy);
5. bezpieczeństwo reprodukcji umiejętności (możliwość zdobycia umiejętności poprzez praktyki zawodowe, szkolenia w zakresie zatrudnienia oraz możliwość wykorzystania kompetencji);
6. bezpieczeństwo dochodów (zapewnienie odpowiedniego stabilnego dochodu, chronionego np. poprzez mechanizmy płacy minimalnej);
7. bezpieczeństwo przedstawicielskie (posiadanie wspólnej reprezentacji na rynku pracy poprzez, na przykład, niezależne związki zawodowe, z prawem do strajku).

W dalszych wywodach prekaryzacja zatrudnienia migrantów przedstawiona zostanie z punktu widzenia natężonej niepewności co do ich statusu prawnego i faktycznego, związanej z niestabilnością socjalną, krótkotrwałością zatrudnienia, stosowaniem zatrudnienia cywilnoprawnego czy też wykonywaniem pracy poniżej posiadanych kwalifikacji.

Migranci ekonomiczni z krajów trzecich na polskim rynku pracy – era przed COVID-19

Stan zagrożenia epidemicznego został wprowadzony od dnia 14 marca 2020 r. na mocy rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Rozporządzenie w sprawie ogłoszenia stanu zagrożenia epidemicznego, 2020). Stan ten odwołano w dniu 20 marca 2020 r. rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie odwołania na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Rozporządzenie w sprawie odwołania stanu zagrożenia epidemicznego, 2020). Tego samego dnia wprowadzono stan epidemii na mocy rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Rozporządzenie w sprawie ogłoszenia stanu epidemii, 2020). Stan epidemii został ogłoszony do odwołania. Tym samym można przyjąć, że pandemiczna rzeczywistość prawna zaczęła wywierać określone skutki na sytuację migrantów ekonomicznych z krajów trzecich od połowy marca 2020 roku. Wszystko, co miało miejsce przed tym okresem, powinno być sklasyfikowane jako okres prepandemiczny.

Legalizacja pobytu i pracy migrantów ekonomicznych z krajów trzecich stanowi, prawdopodobnie jedną z wielu, piętę achillesową działalności administracji publicznej. Opracowany przez Najwyższą Izbę Kontroli raport pt. „Przygotowanie administracji publicznej do obsługi cudzoziemców” (2019) na 96 stronach opisuje patologie funkcjonowania mechanizmów administracyjnych związanych z obsługą cudzoziemców, wśród których z racji odrębności w posiadanym statusie przeważającą większość stanowią cudzoziemcy z krajów trzecich. W syntezie tego dokumentu wymienione zostały takie dysfunkcje, jak:

- ▶ brak aktualnego, kompleksowego dokumentu kształtującego politykę migracyjną;
- ▶ nieefektywny podział kompetencji w zakresie kształtowania polityki migracyjnej;
- ▶ niewystarczający nadzór nad wojewodami w zakresie spraw związanych z cudzoziemcami;
- ▶ nierzetelny monitoring Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w zakresie wykonywania przez Straż Graniczną decyzji dotyczących opuszczenia przez cudzoziemców terytorium RP;
- ▶ nieprawidłowe rozpatrywanie skarg i wniosków związanych z problematyką cudzoziemców;
- ▶ brak wystarczających rozwiązań w zakresie zatrzymywania cudzoziemców na polskim rynku pracy;
- ▶ nierzetelność dokumentów strategicznych opracowywanych w Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej;
- ▶ brak analiz w zakresie przyszłych zobowiązań ZUS wobec cudzoziemców;
- ▶ nieterminowe załatwianie wniosków dotyczących napływu i zatrudnienia cudzoziemców;
- ▶ niewystarczające zasoby kadrowe do obsługi cudzoziemców;
- ▶ nieadekwatne środki finansowe na realizację zadań związanych z obsługą cudzoziemców w urzędach wojewódzkich i Urzędzie do Spraw Cudzoziemców (*Przygotowanie administracji publicznej...*, 2019, s. 9–17).

Wymienione mankamenty działania administracji publicznej w sferze związanej z legalizacją pobytu i pracy migrantów z krajów trzecich w sposób bezpośredni rzutowały na długość postępowania i przejrzystość jego przebiegu, na którą wpływ miał brak wystarczająco przejrzystych procedur oraz mechanizmów działania poszczególnych pionów biorących udział w procedowaniu spraw dotyczących

cudzoziemców. Co prawda raport Najwyższej Izby Kontroli dotyczy ogółu cudzoziemców, jednakże to właśnie migranci z krajów trzecich stanowią największą grupę osób objętych konsekwencjami występowania opisanych w nim zjawisk. Wynika to z faktu, że pozostali migranci nie muszą legalizować pobytu i pracy poza takimi sytuacjami, jak rejestrowanie pobytu przez obywatela Unii Europejskiej czy wnioskowanie przez takiego obywatela o wydanie dokumentu potwierdzającego prawo stałego pobytu. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że pomimo rozdzielania konieczności legalizacji pobytu i pracy, kategorie te pozostają wzajemnie z sobą skorelowane właśnie w przypadku migrantów z krajów trzecich. Tym bardziej funkcjonujące mechanizmy legalizujące zarówno pobyt, jak i pracę powinny działać sprawnie.

Liczyby mówią same za siebie – polski rynek pracy potrzebuje migrantów. W roku 2019 wydano 444 738 zezwoleń na pracę, rok wcześniej – 328 768 (*Raport roczny...*, 2019c, 2018c). W latach 2018–2019 zarejestrowano odpowiednio 1 582 225 i 1 640 083 oświadczenia o zamiarze powierzenia wykonywania pracy dla obywateli Armenii, Białorusi, Gruzji, Mołdawii, Rosji i Ukrainy (*Raport roczny...*, 2018b, 2019b). W roku 2018 wydano 138 951 zaświadczeń o wpisie do ewidencji zezwoleń na pracę sezonową, a w roku 2019 wydano ich już 183 941 (*Raport roczny...*, 2018a, 2019a). Tendencje wzrostowe zauważalne były zatem w każdej z formuł legalizacji pracy migrantów z krajów trzecich.

Warunki pracy cudzoziemców nie mogą różnić się od tych, w których pracują pracownicy rodzimi. Wynika to z obowiązujących przepisów o randze zarówno konstytucyjnej (art. 32 Konstytucji), jak i ustawowej. Kodeks pracy (Ustawa, 1974) w art. 113 zakazuje jakiegokolwiek dyskryminacji w zatrudnieniu między innymi ze względu na narodowość. Pomimo użycia w treści wymienionego przepisu słowa „zatrudnienie” pojęcie to należy przedmiotowo ograniczyć do

zatrudnienia pracowniczego. Tym samym normą Kodeksu pracy nie są objęte osoby zatrudnione na podstawie umów cywilnoprawnych. Tę liczną grupę aktywnych zawodowo na rynku pracy obejmuje natomiast swoim przedmiotem ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Ustawa, 2010), która określa obszary i sposoby przeciwdziałania naruszeniom zasady równego traktowania między innymi ze względu na narodowość. Jej postanowienia, choć nie stanowią głównego nurtu przedmiotowych rozważań, warto przedstawić w zakresie dotyczącym nawiązywania stosunku umownego (art. 5 pkt 3). Co do zasady ustawy tej nie stosuje się bowiem do swobody wyboru strony umowy. Powyższe ograniczenie zostaje wyłączone, o ile tylko wybór ten nie jest oparty na płci, rasie, pochodzeniu etnicznym lub narodowości.

Regulacji rozdziałów 1 i 2 wskazanej powyżej ustawy nie stosuje się do pracowników w zakresie uregulowanym przepisami Kodeksu pracy, który w art. 183a nakazuje równe traktowanie w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych, wyszczególniając jako jeden z obszarów tego nakazu właśnie narodowość.

Już tak pobieżna analiza bezwzględnie obowiązujących przepisów uprawnia wniosek o zasadniczo właściwej ochronie cudzoziemców przed wszelkimi przejawami dyskryminacji i nierównego traktowania na rynku pracy. Aby jednak można było zakwalifikować warunki zatrudnienia cudzoziemców jako naruszające zakaz dyskryminacji bądź zasadę równego traktowania, muszą istnieć zatrudnieni w takich samych bądź zbliżonych warunkach pracownicy rodzimi, stanowiący punkt odniesienia. Tym samym nie można uznać warunków zatrudnienia cudzoziemca za dyskryminujące w sytuacji, gdy u danego pracodawcy zatrudnieni są wyłącznie

cudzoziemcy. Obserwacje rodzimego rynku pracy (Florczak, 2019c; Florczak i Otto, 2020) prowadzą do ustalenia, że cudzoziemcy pracują głównie w ściśle określonych sektorach, niejako je dominując. W takich sytuacjach nie jest możliwe stwierdzenie naruszenia zasady równego traktowania bądź zakazu dyskryminacji. Należy mieć przy tym na uwadze, że fakt zdominowania przez cudzoziemców konkretnych sektorów gospodarki wynika z tego, że to właśnie w nich występuje niedobór pracowników rodzimych, uzupełniany cudzoziemcami.

Analiza danych dotyczących zezwoleń na pracę wydanych w 2019 roku obrazuje koncentrację zatrudnienia cudzoziemców w określonych sektorach w sposób zaprezentowany poniżej. Na 444 738 wydanych zezwoleń na pracę ponad połowę (294 523 zezwolenia) wydano dla dwóch klasyfikowanych grup, odpowiednio:

- ▶ 172 172 zezwolenia dla robotników przemysłowych i rzemieślników;
- ▶ 122 351 zezwoleń dla pracowników wykonujących prace proste.
- ▶ Kolejne liczne wskaźniki występują w odniesieniu do zezwoleń dla operatorów i monterów maszyn i urządzeń (88 879), pracowników biurowych (17 107) oraz pracowników usług i sprzedaży (15 349). Te pięć grup stanowi 93,5% ogółu wydanych zezwoleń.
- ▶ Kolejne dane statystyczne gromadzone przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej w ramach raportów rocznych prezentują, w odniesieniu do tego samego badanego okresu, że wydawane zezwolenia

dotyczyły łącznie w ponad siedemdziesięciu procentach następujących pięciu sekcji Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD):

- ▶ 113 040 – budownictwo;
- ▶ 101 588 – przetwórstwo przemysłowe;
- ▶ 70 155 – transport i gospodarka magazynowa;
- ▶ 15 505 – działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi;
- ▶ 14 698 – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle.

Powyższe dane statystyczne, choć oczywiście okrojone co do zakresu czasowego i przedmiotowo-podmiotowego, pozwalają na zarysowanie pewnych tendencji związanych z zatrudnianiem cudzoziemców z krajów trzecich na polskim rynku pracy. Wykonują oni głównie prace kwalifikowane jako fizyczne, do których przeważnie nie są wymagane wysokie kwalifikacje, co nie wyklucza faktu konieczności posiadania określonych umiejętności, np. w przypadku prac wykonywanych w budownictwie. Dodatkowo prace te charakteryzuje nierzadko prekaryjność. Pierwsza jej płaszczyzna dotyczy niestabilności socjalnej wynikającej z relatywnie niskiego wynagrodzenia (egzemplifikację tego zjawiska prezentuje Kubiciel-Lodzińska, 2013). Potwierdzają to dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), pozwalające porównać przeciętną miesięczną podstawę wymiaru składek na ubezpieczenie emerytalne i rentowe wśród cudzoziemców i wśród ogółu ubezpieczonych:

Tabela 1. Podstawa wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne cudzoziemców i ogółu ubezpieczonych w latach 2017–2019

	1–12.2017	1–12.2018	1–12.2019
Ogół ubezpieczonych	3 300 zł	3 500 zł	3 800 zł
Cudzoziemcy	2 600 zł	2 700 zł	2 900 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ZUS (2019, 2020)

Kolejne płaszczyzny prekaryzacji zatrudnienia migrantów z krajów trzecich obejmują pozapłacowe warunki zatrudnienia związane z jego krótkotrwałością, stosowaniem umów cywilnoprawnych czy też z pracą cudzoziemców wykonywaną poniżej posiadanych kwalifikacji (względem obywateli Ukrainy potwierdza to raport Workservice; *Postawy obywateli Ukrainy...*, 2018). Z istoty czasowy charakter ma praca świadczona na podstawie oświadczeń o zamiarze powierzenia wykonywania pracy oraz praca sezonowa. Względnie stabilny, choć czasowy charakter ma natomiast praca, której podstawę legalizacyjną stanowi zezwolenie na pracę. Zgodnie z art. 88e ust. 1 ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Ustawa, 2004) zezwolenie takie wydaje się na czas określony, nie dłuższy niż 3 lata. Uzyskanie trzyletniej podstawy legalizującej pracę może dawać względnie wysokie poczucie stabilności. Jednakże analiza długości okresów, na które wydawane są zezwolenia, zgodnie z treścią składanych wniosków pozwala stwierdzić, że w tym zakresie wspomniana stabilizacja nie występuje często. W roku 2018 wśród najczęściej wydawanych zezwoleń (zezwoleń typu A) ponad 50% stanowiły te wydane na okres od 3 miesięcy do roku. W roku 2019 na 429 497 wydanych zezwoleń typu A 274 137 dotyczyło okresu zatrudnienia do dwóch lat (*Raport roczny...*, 2018c, 2019c). Wnioskowanie o zezwolenia wydawane z najdłuższym okresem obowiązywania nie jest zatem przeważające.

Na prekaryzację zatrudnienia migrantów wpływa również podstawa prawna świadczenia pracy. Zgodnie z danymi ZUS w latach 2015–2019 największą grupę spośród ubezpieczonych cudzoziemców stanowili pracownicy (59,9% w grudniu 2019 roku). Drugą pod względem liczebności grupą były osoby wykonujące pracę na podstawie umowy zlecenia lub umowy agencyjnej (36,9% w grudniu 2019 roku). Co w nurcie prowadzonych rozważań

również warto jest zauważyć – obywatele krajów spoza UE znacznie częściej niż obywatele krajów UE wykonują pracę na podstawie umowy zlecenia lub umowy agencyjnej (*Cudzoziemcy w polskim systemie...*, 2020, s. 21).

Tak zarysowana struktura zatrudnienia cudzoziemców z krajów trzecich oraz ich sytuacja w czasie przedpandemicznym wymagają zbadania pod kątem ewentualnych zmian spowodowanych epidemią COVID-19.

Migranci ekonomiczni z krajów trzecich na polskim rynku pracy – era COVID-19

Rzeczywistość zdeterminowana przez ryzyko rozprzestrzeniania się COVID-19 od razu wpłynęła na sytuację migrantów ekonomicznych. Ograniczenia i obostrzenia w możliwości przekraczania granicy oraz obowiązek odbywania kwarantanny wprowadziło rozporządzenie z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Rozporządzenie w sprawie ogłoszenia stanu zagrożenia epidemicznego, 2020). Treść tych regulacji znalazła się następnie w rozporządzeniu z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Rozporządzenie w sprawie ogłoszenia stanu epidemii, 2020), aby ostatecznie stać się materialem kolejno wydawanych rozporządzeń w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Historia tych aktów prawnych jest dynamiczna. Chronologicznie pierwsze było rozporządzenie z dnia 31 marca 2020 r. Uchyliło je rozporządzenie z dnia 10 kwietnia 2020 r. To rozporządzenie zostało uchylone przez rozporządzenie z dnia 19 kwietnia 2020 r., które straciło moc na podstawie rozporządzenia z dnia 2 maja 2020 r. Pierwsze majowe rozporządzenie zostało zastąpione rozporządzeniem z dnia 16 maja 2020 r., które utraciło moc w wyniku wejścia w życie rozporządzenia z dnia 29 maja

2020 r. Następnie obowiązywało rozporządzenie z dnia 19 czerwca 2020 r., które utraciło moc w wyniku wejścia w życie rozporządzenia z dnia 7 sierpnia 2020 r.

Na chwilę opracowywania niniejszej analizy obowiązuje ósme rozporządzenie o ustanowieniu określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Taka niestabilność w zakresie obowiązujących regulacji prawnych nie sprzyja możliwości świadomego zarządzania przepływem migrantów ekonomicznych zarówno przez podmioty zatrudniające, jak i przez nich samych. Warto przy tym podkreślić, że tych osiem rozporządzeń było zmienianych w czasie relatywnie krótkich okresów ich ważności. Ekstremalnym przykładem nietrwałości obowiązywania regulacji prawnych wprowadzanych rozporządzeniami o ustanowieniu określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii jest rozporządzenie z dnia 19 czerwca 2020 roku. W § 3 wprowadziło ono wyjątki od obowiązkowej kwarantanny po przekroczeniu granicy państwowej oraz regulacje w zakresie skrócenia lub zwolnienia z obowiązku odbycia kwarantanny. W ustępie 2 tego przepisu wymienione zostały okoliczności zwolnienia z obowiązku odbywania kwarantanny w przypadku przekraczania granicy Rzeczypospolitej Polskiej. Punkt 11 wprowadzał regulację, na podstawie której z obowiązku tego byli zwolnieni pasażerowie statku powietrznego w rozumieniu art. 2 pkt 1 ustawy – Prawo lotnicze (Ustawa, 2002) wykonującego lot międzynarodowy z lotniska położonego na terytorium Czarnogóry, Gruzji, Japonii, Kanady, Republiki Albanii, Republiki Korei oraz Ukrainy. W takim kształcie norma § 3 ust. 2 pkt. 11 obowiązywała od dnia wejścia w życie zmiany rozporządzenia (Rozporządzenie zmieniające rozporządzenie w sprawie ograniczeń, nakazów i zakazów, 2020, 30 czerwca). Obowiązywanie to trwało zatem od dnia

1 lipca 2020 r. do dnia wejścia w życie kolejnej zmiany (Rozporządzenie zmieniające rozporządzenie w sprawie ograniczeń, nakazów i zakazów, 2020, 2 lipca), obowiązującej od dnia 3 lipca 2020 r. Zmiana wprowadzona z mocą od dnia 3 lipca usunęła Ukrainę z katalogu krajów, po przylocie z których nie istniał obowiązek odbywania kwarantanny. Wyjątek jej dotyczący obowiązywał zatem dwa dni.

Powyższy przykład obrazuje istniejący już w okresie przedpandemicznym zupełny brak spójnej i jednolitej polityki migracyjnej. Tego typu posunięcia prawodawcy mogą bowiem rujnować nie tylko możliwość planowania przyjazdów do Polski przez niektórych obywateli państw trzecich, ale również wpływać negatywnie na możliwość korzystania z ich pracy przez pracodawców, pozostających w ciągłej niepewności co do obowiązującego stanu prawnego.

Dodatkowy cień na sposób kreowania rzeczywistości prawnej rzucają ustawy uchwalane pod nazwą „Tarcz antykryzysowych”. Pierwsza z ustaw, dla ułatwienia nazwana ustawą bazową (Ustawa COVID-19, 2020), w ogóle nie odnosiła się do obszaru regulacji związanego z zatrudnianiem migrantów. Ustawa bazowa była następnie nowelizowana w ramach czterech ustaw składających się na tarcze antykryzysowe. Pierwsza z nich, z dnia 31 marca 2020 r. (Ustawa zmiana COVID-19, 2020) wprowadziła regulacje związane z przedłużeniem terminu składania wniosków o udzielenie cudzoziemcom zezwoleń pobytowych (art. 15z), przedłużeniem okresu ważności wizy krajowej oraz zezwoleń na pobyt czasowy (art. 15zd) i przedłużeniem okresu ważności zezwoleń na pracę cudzoziemca (art. 15zq). Kolejna ustawa (Ustawa o szczególnych instrumentach wsparcia w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2, 2020), tzw. Tarcza 2.0, rozszerzyła katalog regulacji o art. 15z1, regulujący przedłużenie legalności pobytu cudzoziemca na terytorium Polski (szerzej: Florczak, 2020a).

Dopiero ustawa z dnia 14 maja 2020 roku (Ustawa o działaniach osłonowych w związku SARS-CoV-2, 2020), tzw. Tarcza 3.0, wprowadziła w art. 15z5 możliwość zmiany warunków wykonywania pracy przez cudzoziemca bez konieczności zmiany zezwolenia, uzyskania nowego zezwolenia lub wpisania nowego oświadczenia o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcowi do ewidencji oświadczeń. Dodany również w Tarczy 3.0 art. 15z7 ustanowił wyjątki od obowiązku posiadania przez cudzoziemca zezwolenia na pracę oraz obowiązku przedłużenia zezwolenia na pracę (szerzej: Florczak, 2020b). Pierwsza ze zmian wypełniła istniejącą wcześniej lukę dotyczącą sytuacji, w których cudzoziemiec obejmowany był rozwiązaniami antykryzysowymi (np. obniżenie wymiaru czasu pracy). Przed jej wprowadzeniem cudzoziemiec musiał uzyskiwać nową podstawę legalizującą pracę bądź dokonywać zmiany podstawy, którą posiadał, jeśli znajdował się w grupie pracowników objętych instrumentem antykryzysowym.

Druga zmiana (art. 15z7) stanowiła dopełnienie przepisów norm art. 15zq umożliwiających cudzoziemcom pracę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w przypadku upływu ważności posiadanych przez nich podstaw legalizujących ich pobyt w czasie stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonych w związku z COVID-19 oraz do 30. dnia następującego po odwołaniu tego ze stanów, który obowiązywał jako ostatni. Uzasadnieniem wprowadzenia art. 15z7 ustawy COVID-19 stała się konieczność umożliwienia wykonywania cudzoziemcom prac sezonowych w okresie letnim.

Ostatnia z tarcz (Ustawa o dopłatach do oprocentowania kredytów oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku COVID-19, 2020), Tarcza 4.0, nie odnosiła się bezpośrednio do sytuacji związanej z zatrudnianiem cudzoziemców bądź ich podstaw pobytowych. Choć przedmiotu

niniejszego opracowania nie stanowi dogłębna analiza regulacji ustanowionych w tarczach antykryzysowych, które kreowały i nadal kreują sytuację prawną migrantów ekonomicznych z krajów trzecich, już sam fakt uzupełniania przez ustawodawcę treści ustawy bazowej o kolejne regulacje potwierdza tezę o braku stabilności statusu cudzoziemców na rynku pracy w okresie obowiązywania stanu epidemii. Tworzenie aktów prawnych w warunkach z natury rzeczy trudnych i nieprzewidywalnych nie zwalnia prawodawcy z obowiązku stanowienia prawa kompleksowo normującego objęte nim płaszczyzny regulacyjne.

Pomimo epidemii COVID-19, która w sposób naturalny wpłynęła na zachwianie stabilnością rynku pracy, oraz faktu, że regulacje tarcz antykryzysowych przedłużyły okresy obowiązywania podstaw legalizujących pracę cudzoziemców, liczba wpisanych w pierwszym półroczu 2020 roku oświadczeń o powierzeniu wykonywania pracy jest nadal znacząca – 611 727 (MRPiPS, 2020b) w stosunku do 845 929 w pierwszym półroczu 2019 roku. W tym okresie złożono 192 163 wnioski o wydanie zezwoleń na pracę (analogicznie w pierwszym półroczu 2019 roku złożono 232 951 wniosków), wydając 198 301 takich zezwoleń (MRPiPS, 2020c). Ponadto wydano 198 915 zaświadczeń o wpisie do ewidencji zezwoleń na pracę sezonową (względem 183 941 za cały rok 2019) (MRPiPS, 2020a). Zapotrzebowanie na pracę cudzoziemców jest zatem nadal realne (*Kolejne dwa samoloty...*, 2020; Wilczek, 2020).

W zakresie kreowania sytuacji prawnej i w konsekwencji sytuacji faktycznej cudzoziemców aktywnych na polskim rynku pracy w okresie ogłoszenia stanu epidemii również można zaobserwować pewne odrębności. Ustawa bazowa wprowadziła w art. 17 zmianę ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Ustawa, 1985), nadając Głównemu Inspektorowi Sanitarnemu uprawnienie do

wydawania zaleceń i wytycznych. Obejmują one swoim zakresem podmiotowo osoby prawne, osoby fizyczne i jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, w szczególności podmioty wykonujące działalność leczniczą, pracodawców, podmioty prowadzące działalność w zakresie lotnictwa cywilnego, użytkowników statków powietrznych, użytkowników cywilnych statków powietrznych niewpisanych do rejestru statków powietrznych oraz zarządzających lotniskami, o których mowa w art. 27 ust. 2 pkt 1 i 2 ustawy – Prawo lotnicze (Ustawa, 2002). Zalecenia i wytyczne mogą określać sposób realizacji zadań w przypadku stanu zagrożenia epidemicznego, stanu epidemii albo w razie niebezpieczeństwa szerzenia się zakażenia lub choroby zakaźnej, które może stanowić zagrożenie dla zdrowia publicznego, w szczególności wystąpienia choroby szczególnie niebezpiecznej lub wysoce zakaźnej, o których mowa w przepisach o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi.

Wydane w dniu 8 maja 2020 r. wytyczne Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi i Głównego Inspektora Sanitarnego dla producentów rolnych zatrudniających cudzoziemców przy pracach sezonowych w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS CoV-2, w części A zatytułowanej „Procedury zapobiegawcze: zapewnienie transportu i warunków kwarantanny”, stanowiły (pkt 8), że: (...) *Podczas pierwszych 14 dni pobytu w gospodarstwie, podczas których pracownik jest objęty obowiązkiem odbywania kwarantanny, ma możliwość świadczenia pracy z zastrzeżeniem, że obowiązuje całkowity zakaz opuszczania gospodarstwa w okresie odbywania kwarantanny, ogranicza się kontakt także do niezbędnego minimum z osobami zamieszkującymi dane gospodarstwo* (Wytyczne MRiRW i GIS..., 2020).

Powyższa regulacja wprowadziła nie tylko wyjątek od ogólnych reguł związanych z odbywaniem kwarantanny, ale jest również

z gruntu niemożliwa do pełnego wdrożenia. Cudzoziemcy pracujący w gospodarstwach rolnych i w nich zamieszkujący nie mają możliwości odizolowania się od pozostałych pracowników. Zatem nawet w przypadku realizacji zakazu opuszczania gospodarstwa rolnego przez pracownika cudzoziemca odbywającego kwarantannę, zgodnie z wytycznymi mógł je opuszczać inny pracownik, nieobjęty kwarantanną, ale mający styczność z pracownikiem na niej przebywającym.

Co prawda nie można pomijać faktu, że treść punktu 11 części A wytycznych wskazuje, w jaki sposób powinno zostać zorganizowane zakwaterowanie cudzoziemców, np.: (...) *W przypadku dużej liczby pracowników w gospodarstwie należy wydzielić oddzielne kwatery (oddzielne wejścia) dla niewielkich grup osób – do max 10 pracowników, i tak zorganizować ich pobyt, aby w okresie odbywania kwarantanny grupy nie stykały się ze sobą zarówno w pracy, jak i poza nią w pomieszczeniach socjalnych, podczas transportu na pole/miejsce wykonywania pracy, na podwórku, itp.* (Wytyczne MRiRW i GIS..., 2020). Faktyczna możliwość realizacji tych postulatów pozostaje jednak raczej utopijnym życzeniem.

Starając się szukać uzasadnienia dla wprowadzenia tego typu odrębności od regulacji ogólnej związanej z bezwzględny obowiązkiem odbywania kwarantanny w zamknięciu, wydaje się, że zastosowanie znajduje zasada „cel uświęca środki”. Celem nadrzędnym było bowiem zapewnienie ciągłości pracy w rolnictwie, który uznano za wartość wyższego rzędu niż zdrowie i życie ludzkie.

Migranci ekonomiczni z krajów trzecich na polskim rynku pracy – era po COVID-19

Realne skutki wpływu pandemii COVID-19 na migrację zarobkowe dotyczące obywateli krajów trzecich będzie można ocenić za

jakiś czas. Wtedy bowiem dostępne będą nie tylko dane, ale również szerszy kontekst umożliwiający ich prawidłową interpretację. Aktualnie można stwierdzić, że okres pandemii uwypuklił pewne negatywne zjawiska, nadał im jaskrawsze barwy. W zatrudnianiu migrantów zjawiskiem niepokojącym o charakterze globalnym jest pogłębiająca się prekaryzacja związana z marginalizowaniem pozycji prawnej, a w konsekwencji i faktycznej, pracowników cudzoziemców. Trafnie stwierdził Vladimir Bogoeski (2020), że w okolicznościach, gdy prekaryzacja zostaje zinstrumentalizowana, swobodny przepływ pracowników staje się czysto romantyczną narracją, podczas gdy ich mobilność w rzeczywistości przypomina przymusową migrację. Im więcej bowiem mechanizmów prawnych sprawiających, że sytuacja migrantów ekonomicznych jest socjalnie niepewna, tym w mniejszym stopniu można uznać, że nie dysponują oni wachlarzem praw przypisanym ludziom wolnym.

Realia okresu COVID-19 uwypukliły również inne niebezpieczne zjawiska. Okazało się bowiem, że organizowanie rolnictwa w taki sposób, iż jego motorem napędowym są pracownicy migrujący, może być katastrofalne w skutkach, co zresztą odczuł nie tylko polski agraryzm – analogiczny problem wystąpił np. we Włoszech (szerzej: Pietrogiovanni, 2020). Próby ratowania sytuacji (np. odstępstwa od nakazu odbywania kwarantanny w izolacji) przybierały postać działań prawnie wątpliwych i nieuzasadnionych, narażających dodatkowo życie i zdrowie ludzi.

Przyjmując założenie, że zasoby pracy są dobrem wspólnym obywateli danego państwa, które to założenie zdaje się przyświecać polskiemu prawodawcy realizującemu zasadę komplementarnego zatrudniania cudzoziemców (szerzej: Florczak, 2019b), warto byłoby wprowadzać równolegle mechanizmy mające służyć poprawie sytuacji prawnej i faktycznej tej licznej grupy osób aktywnych zawodowo

na rynku pracy, której najliczniejszą reprezentację stanowią obywatele państw trzecich. Aktualnie funkcjonujące mechanizmy przyczyniają się wyłącznie do zwiększania stopnia prekaryzacji zatrudnienia migrantów. Istotą kryzysów jest między innymi to, że trafiają w najsłabsze ogniwa systemu. W kontekście rynku pracy to właśnie migranci ekonomiczni z krajów trzecich byli jedną ze zmarginalizowanych grup już w czasach przed pandemią. Kryzys nią spowodowany pogłębił istniejące patologie ze skutkowością niemożliwą do przewidzenia w zakresie ram czasowych jej trwania, potwierdzając równolegle, że polski rynek pracy nie poradzi sobie bez napływu pracowników z innych krajów. ☞

Izabela Florczak – adiunkt w Katedrze Prawa Pracy na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego, doktor nauk prawnych i radca prawny. Członek Rady Programowej Centrum Studiów Migracyjnych Uniwersytetu Łódzkiego. Współzałożycielka Polskiej Sieci Naukowej Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego COOPERANTE. Autorka i współautorka licznych publikacji z zakresu prawa pracy, w tym zatrudniania cudzoziemców.

Afiliacja:

Katedra Prawa Pracy
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Łódzki
Centrum Studiów Migracyjnych Uniwersytetu Łódzkiego
e-mail: iflorczak@wpia.uni.lodz.pl

Bibliografia

- Bogoeski, V. (2020). *The German asparagus saga*. Pobrane z: <https://www.ips-journal.eu/regions/europe/article/show/the-german-asparagus-saga-4321/>
- Cudzoziemcy w polskim systemie ubezpieczeń społecznych – wydanie 2.* (2019). ZUS. Pobrane z: <https://www.zus.pl/baza-wiedzy/statystyka/opracowania-tematyczne/cudzoziemcy>

- Cudzoziemcy w polskim systemie ubezpieczeń społecznych. (2020). ZUS. Pobrane z: <https://www.zus.pl/baza-wiedzy/statystyka/opracowania-tematyczne/cudzoziemcy>
- Florczak, I. (2019a). Precarisation of employment of third country nationals in Poland in the light of Guy Standing's concept. *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, 9, 9–13. DOI: 10.33226/0032-6186.2019.9.2
- Florczak, I. (2019b). Zasada komplementarności w dostępie cudzoziemców do polskiego rynku pracy. W: B. Godlewska-Bujok, K. Walczak (red.), *Różnorodność w jedności. Studia z zakresu prawa pracy, zabezpieczenia społecznego i polityki społecznej. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Muszalskiemu* (s. 223–232). Warszawa: C.H. Beck.
- Florczak, I. (2019c). Zatrudnienie cudzoziemców z krajów trzecich z perspektywy prawa krajowego i realiów rynku pracy – panorama zjawiska. *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, 2, 2–5, DOI:10.33226/0032-6186.2019.2.1
- Florczak, I. (2020a). Komentarz do art. 15z, art. 15z1, art. 15zd, art. 15zzq ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. W: K. W. Baran (red.), *Tarcza antykryzysowa. Szczególne regulacje w prawie pracy, prawie urzędniczym i prawie ubezpieczeń społecznych. Komentarz* (s. 263–277; 291–294; 397–407). Warszawa: Wolters Kluwer.
- Florczak, I. (2020b). Komentarz do art. 15z5, 15z7 ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. W: K. W. Baran (red.), *Tarcza antykryzysowa 1.0-3.0. Szczególne regulacje w prawie pracy, prawie urzędniczym i prawie ubezpieczeń społecznych. Komentarz* (s. 211–220). Warszawa: Wolters Kluwer.
- Florczak, I. Otto, M. (2019). Precarious Work and Labour Regulation in the EU: Current Reality and Perspectives. W: J. Kenner, I. Florczak, M. Otto (red.), *Precarious Work. The Challenge for Labour Law in Europe* (s. 2–21). Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Florczak, I., Otto, M. (2020). Peripheralisation of migrant workforce in Poland: inbetween policy paths and regulatory approaches. *Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej*, 27(1), 41–52. DOI:10.4467/25444654SPP.20.005.11721
- Florczak, I., Wujczyk, M. (2018). Precarious work of migrant workers The example of Ukrainians in Poland in the light of regulations of (R)ESC. *Hungarian Labour Law E-Journal*, 1, 46–56.
- Frade, C., Darmon, I., Laparra, M. (2004). *Precarious Employment in Europe: a Comparative Study of Labour Market Related Risk in Flexible Economies. Final Report*. Pobrane z: https://cordis.europa.eu/docs/projects/files/HPSE/HPSE-CT-2001-00075/82608321-6_en.pdf
- Keryk, M. (2018). *Working in Poland: violations of the labour rights of Ukrainian migrants in the construction and services sectors*. Pobrane z: <https://pl.naszwybir.pl/wp-content/uploads/sites/2/2018/03/raport-online-en.pdf>
- Kolejne dwa samoloty z ukraińskimi pracownikami dotarły do Polski. (2020). Business Insider. Pobrane z: https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/praca/pracownicy-z-ukrainy-kolejne-dwa-samoloty-wyladowaly-w-warszawie/0pmmp1k?utm_source=fb&utm_medium=social&utm_campaign=fb_bi&fbclid=IwAR2IGNMKCISE5Y3D4bsgQAoLQIEkVeFMLOQfH0R PpkKt-GI2JeQ9C22IRqE
- Kubiciel-Lodzińska, S. (2013). Wynagrodzenia cudzoziemców pracujących legalnie w Polsce (na przykładzie badań z województwa opolskiego). *Studia Ekonomiczne*, 160, 92–101.
- Pietrogiovanni, V. (2020). Labour without law: Migrant food workers in Italy. *Futures of Work*, 15. Pobrane z: <https://futuresofwork.co.uk/2020/07/13/labour-without-law-migrant-food-workers-in-italy/?fbclid=IwAR244KDiTt1LBWXNIBGG05boYAfB0yr1t713FCGhp0ilr8N8ERp4AaaOOnM>
- Postawy obywateli Ukrainy wobec polskiego rynku pracy. (2018). Workservice. Pobrane z: <http://www.workservice.com/pl/content/download/6771/49986/file/Postawy%20obywateli%20Ukrainy%20wobec%20polskiego%20rynku%20pracy%20-%20raport%20Work%20Service.pdf>
- Przygotowanie administracji publicznej do obsługi cudzoziemców. (2019). Najwyższa Izba Kontroli. Pobrane z: <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/18/105/>
- Rannveig-Mendoza, D., Florczak, I., Nepal, R., (2020). Shifting Labor Frontiers. The Recruitment of South Asian Migrant Workers to the European Union. *Raport roczny za I półrocze 2020 – oświadczenia o powierzeniu wykonywania pracy*. (2020b). MRPiPS. Pobrane z: <https://psz.praca.gov.pl/web/urzad-pracy/-/8180211-oswiadczenia-o-powierzeniu-wykonywania-pracy-cudzoziemcowi-wpisane-do-ewidencji-oswiadczen-obowiazujace-od-2018-r->
- Raport roczny za I półrocze 2020 – zezwolenia na pracę dla cudzoziemców. (2020c). MRPiPS. Pobrane z: <https://psz.praca.gov.pl/web/urzad-pracy/-/8180075-zezwolenia-na-prace-cudzoziemcow>
- Raport roczny za I półrocze 2020 – zezwolenia na pracę sezonową. (2020a). MRPiPS. Pobrane z: <https://psz.praca.gov.pl/web/urzad-pracy/-/8180228-zezwolenia-na-prace-sezonowa-cudzoziemca>
- Raport roczny za rok 2018 – oświadczenia o powierzeniu wykonywania pracy. (2018b). MRPiPS. Pobrane z: <https://psz.praca.gov.pl/web/urzad-pracy/-/8180211-oswiadczenia-o-powierzeniu-wykonywania-pracy-cudzoziemcowi-wpisane-do-ewidencji-oswiadczen-obowiazujace-od-2018-r->
- Raport roczny za rok 2018 – zezwolenia na pracę dla cudzoziemców. (2018c). MRPiPS. Pobrane z: <https://psz.praca.gov.pl/web/urzad-pracy/-/8180075-zezwolenia-na-prace-cudzoziemcow>
- Raport roczny za rok 2018 – zezwolenia na pracę sezonową. (2018a). MRPiPS. Pobrane z: <https://psz.praca.gov.pl/web/urzad-pracy/-/8180228-zezwolenia-na-prace-sezonowa-cudzoziemca>
- Raport roczny za rok 2019 – oświadczenia o powierzeniu wykonywania pracy. (2019b). MRPiPS. Pobrane z: <https://psz.praca.gov.pl/web/urzad-pracy/-/8180211-oswiadczenia-o-powierzeniu-wykonywania-pracy-cudzoziemcowi-wpisane-do-ewidencji-oswiadczen-obowiazujace-od-2018-r->
- wania-pracy-cudzoziemcowi-wpisane-do-ewidencji-oswiadczen-obowiazujace-od-2018-r-
Raport roczny za rok 2019 – zezwolenia na pracę dla cudzoziemców. (2019c). MRPiPS. Pobrane z: <https://psz.praca.gov.pl/web/urzad-pracy/-/8180075-zezwolenia-na-prace-cudzoziemcow>
- Raport roczny za rok 2019 – zezwolenia na pracę sezonową. (2019a). MRPiPS. Pobrane z: <https://psz.praca.gov.pl/web/urzad-pracy/-/8180228-zezwolenia-na-prace-sezonowa-cudzoziemca>
- Residence permits for non-EU citizens. (2017). EUROSTAT, 174/2017. Pobrano z: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8456381/3-16112017-BP-EN.pdf/e690a572-02d2-4530-a416-ab84a7fcbf22>
- Residence permits for non-EU citizens. (2018). EUROSTAT, 166/2018. Pobrano z: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521-9333446/3-25102018-AP-EN.pdf/3fa5fa53-e076-4a5f-8bb5-a8075f639167>
- Residence permits for non-EU citizens. (2019). EUROSTAT, 164/2019. Pobrano z: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10189082/3-25102019-AP-EN.pdf/95e08bc8-476d-1f7d-a519-300bdec438cb>
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego. Dz.U. poz. 433 ze zm.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie odwołania na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego. Dz.U. poz. 490.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii. Dz.U. poz. 491 ze zm.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 kwietnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Dz.U. poz. 658 z późn. zm.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 maja 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku

- z wystąpieniem stanu epidemii. Dz.U. poz. 878 z późn. zm.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Dz.U. poz. 1066 z późn. zm.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 kwietnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Dz.U. poz. 697 z późn. zm.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 lipca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Dz.U. poz. 1182.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 maja 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Dz.U. poz. 792 z późn. zm.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 maja 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. (Dz.U. poz. 964 z późn. zm.)
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 czerwca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Dz.U. poz. 1161.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 marca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Dz.U. poz. 566.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 sierpnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Dz.U. poz. 1356 z późn. zm.
- Standing, G. (2011). *The Precariat. The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury.
- Ustawa z dnia 14 lipca 2006 r. o wyjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin. t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 293.
- Ustawa z dnia 14 maja 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenieniem się wirusa SARS-CoV-2. Dz.U. poz. 875 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 14 marca 1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej. t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 59 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2020 r. o szczególnych instrumentach wsparcia w związku z rozprzestrzenieniem się wirusa SARS-CoV-2. Dz.U. poz. 695 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19. Dz.U. poz. 1086 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. Dz.U. poz. 374 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy. t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1409 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 23 stycznia 2020 r. o zmianie ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej oraz niektórych innych ustaw. Dz.U. poz. 322 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy. t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1320.
- Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania. t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1219 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze. t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1580 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw. Dz.U. poz. 568.
- Wegenschimmel, P. (2016). Strategie eksternalizacji ryzyka w zatrudnianiu pracowników migrujących z Ukrainy. *Polityka Społeczna*, 43(5–6), 34–39.
- Wilczek, M. (2020). *Poland Needs Migrant Workers. The Pandemic Has Kept Them Away*. Pobrane z: <https://foreignpolicy.com/2020/06/29/coronavirus-pandemic-poland-ukraine-migrant-workers/>
- Wytyczne MRiRW i GIS dla producentów rolnych zatrudniających cudzoziemców przy pracach sezonowych w związku z rozprzestrzenieniem się wirusa SARS-CoV-2. (2020). MRiRW, GIS. Pobrane z: <https://psseoswiecim.wsse.krakow.pl/index.php/koronawirus-sars-cov2/507-wytyczne-dla-producentow-rolnych-zatrudniajacych-cudzoziemcow-przy-pracach-sezonowych>

The COVID-19 Pandemic as a Litmus Test of the Situation of Economic Migrants from Third Countries in the Polish Labour Market

Abstract

The coronavirus pandemic has had a real impact on many, if not all, areas of human activity. It has significantly impacted the labour market and migration, which in turn results in an impact on the employment of migrants. On the Polish labour market, economic migrants from third countries constitute a special group of migrant workers. It is worthwhile looking at their situation on the labour market in the pre-pandemic period and comparing it to the pandemic period. In some way, this allows us to classify the existing realities and determine the factors that influence them. This, in turn, makes it possible to forecast the effects of certain mechanisms in the future. The article focuses on the above-mentioned threads, with particular emphasis on those areas related to the employment of migrants from third countries that can be considered dysfunctional.

Keywords: labour market, coronavirus, economic migrations, precarious employment of migrants.

Intersectionality of Symbolic Violence against Highly-Qualified Female Migrants in Poland

ANNA DOLIŃSKA
UNIVERSITY OF WARSAW

Abstract

The article describes the manifestations of non-physical hurt experienced by highly skilled female migrants from Belarus and Ukraine. Referring to intersectional approach, I show how three social categories: nationality, age and gender affect their everyday experience of living and working in the corporate sector in Poland with Polish colleagues. Using examples from in-depth interviews with migrants I analyse the occurrences of symbolic violence such as staring, ignoring, social rejection, double standards, being asked infuriating questions, hearing insulting tirades, conditional forms of acceptance, discourses of suspicion, pointing out foreign accent. Being young female foreign specialists but coming from the former USSR republics they go against the normative expectations of the host society representatives and distort the symbolic power structures, which results in them experiencing various forms and degrees of symbolic oppression. The paradox of their situation is that on the macro level, these migrants were encouraged to come to Poland and could benefit from certain institutional facilitations, but on the micro level these women experienced unequal treatment through interaction with the members of the host society.

Keywords:

symbolic violence, nationality, age and gender, highly qualified female migrants, Ukrainians, Belarusians, Poland as a host country.

The aim of this article is to describe the manifestations of symbolic violence towards migrants referring to intersectional approach. In particular, I will put under scrutiny the experiences of highly skilled females from former USSR republics (Belarus and Ukraine) to Poland.

By symbolic violence I mean the non-physical hurt experienced by female migrants due to their position in the host-society. I also draw upon the legacy of intersectionality – as it proves relevant for the study of migrant identities & experiences – which was originally explored by the Black feminist movements in the times of struggle for civil rights of African Americans in the 1970s, and gained momentum in women's studies towards the end of the 20th century (Garneau, 2018). I will elaborate on these concepts in more detail the theoretical section of this article.

I will begin by outlining the specificity of the migrant group and the host society which is the interest of my research and the theoretical inspirations for the analysis carried out, then I will present the methodological assumptions of my study. Next, I will focus on how the categories of gender, age and nationality interplay and resonate in the experiences of chosen female migrants working in the corporate sector in Poland supporting the findings with quotes from the interviews, which will be summed up in the final conclusions.

The research context

I analyse the experiences of highly skilled female migrants from post-USSR republics bordering the European Union from the perspective of the post-socialist semi-peripheral countries in the new Eastern Europe, which began to form with the fall of the old regimes in the last decade of the 20th century. Such an analysis is particularly interesting in the context of Poland due to its specificity as a host country, which is a post-socialist country itself

but at the same time an EU member-state (and, for a long time, a major 'exporter' of labour migrants to EU markets). Referring to Immanuel Wallerstein's theory of The Modern World-System (1974–1989) Poland's role is clearly semi-peripheral being, on the one hand, the periphery to the core capitalist West providing it with commodities (in this case cheaper but good quality labour), at the same time being the core for the peripheral Ukraine or Belarus.

I focus on females from Ukraine and Belarus since, as far as non-EU citizens are concerned, they constitute the most numerous groups of migrants/foreigners in Poland, a significant proportion of whom are women. According to the information provided by the Office for Foreigners¹ on foreigners with valid residence permits, the two largest non-EU groups, as of 2016 were Ukrainians (84 000) and Belarusians (11 000). The largest (almost threefold) increase between 2013 and 2016 concerns Ukrainian citizens, who make up 36 per cent of all registered foreigners. If we check the latest statistics for 2019, the trend is the same (Ukrainians – 7176, Belarusians – 4950). What is more, since 2010, Poland has become the most popular EU migration destination especially for Ukrainians and it is the only EU member where, since 2014, one can observe a dynamic increase in the number of Ukrainians (OSW, 2017, p. 43).

Since the 1990s when the borders opened and Poland became a popular destination for migration, especially from Ukraine, for the first two decades the stereotype of manual workers from the East has become quite fixed – in the case of men, they were expected to work in agriculture, as construction workers or

¹ Over 234000 foreigners with valid residence permits in Poland. Downloaded from: <https://udsc.gov.pl/ponad-234-tys-cudzoziemcow-z-prawem-pobytu-w-polsce/>

labourers, and in the case of women, they were strongly associated with care work, domestic work or the service sector. In the past, Ukrainian women were also stereotyped as sex-workers (Grzymała-Kazłowska, 2007, pp. 216–218, 223). However, when compared with other popular destination countries such as Italy, Spain or Portugal, where they are mainly middle-aged women providing care for the elderly, their occupational profiles are in fact more diverse (OSW, 2017, p. 40).

Until 2003 it was also easy to come as Poland was outside the Schengen area and a tourist visa would suffice to enter the country and take up employment in the grey-area of the economy. This was a common strategy of coping with the difficult economic and social situation caused by the collapse of the USSR and economic crises (more: Dolińska, 2019a). The influx of citizens of the former USSR republics was rapid and steady, and in those first decades, Poles had trouble distinguishing the various nationalities and would collectively call them "Ruski", a slightly pejorative word meaning someone from the USSR.

After Poland's accession to the EU in 2004, taking into account demographic factors such as the ageing population and the outflow of workers to the open western labour markets, the Polish authorities started implementing a number of measures to encourage migration of workers from the East², also underlining the

argument of 'cultural proximity', which was to mitigate the potential cultural clash following the inflow of foreign workers to a mono-ethnic country. The estimates of the Polish National Bank (Chmielewska, Dobroczycki, Panuciak, 2018) show that in 2017 there were about one million foreign workers in Poland, 87% of whom were Ukrainian (which constitutes 6.3% of all the people aged 15–64 active professionally).

Still, negative attitudes towards Eastern neighbours prevail. Since 1993 The Public Opinion Research Center (CBOS) has been researching the attitudes of Poles towards other nationalities. The author of the report, Małgorzata Omyła-Rudzka explains that this image consists of many aspects, such as (...) *national stereotypes, historical conditions, personal experiences, current events and political relations between the countries (...) Poles like nations living in countries with a higher standard of living (measured, for example, by such indicators of human development as the Human Development Index), which constitute a positive reference group for us, which we are aspiring to, and like less those with a lower standard of living* (CBOS, 2019, p. 7). Comparing the data from the last 25 years, the researchers

citizenship free of charge, but above all, it ensures open and equal access to the labour market. Another solution was a simplified system of employing foreigners, the so-called *declaration system* (*system oświadczeniowy*) which discharges foreigners from the obligation to have a work permit for a period not exceeding 6 months (Górny, Kaczmarczyk, Szulecka, Bitner, Okólski, Siedlecka, Stefańczyk, 2018; OSW, 2017). There are also various scholarship university programmes and incentives for students which have resulted in a nearly six-fold increase in the number of foreign students in Poland over the decade 2006–2016 who currently amount to 57,119 people, of which 53.5% are Ukrainians (including 55% women). The second-largest group are Belarusians, who constitute 8 per cent of the total number (of which 59.5 per cent are women) (Central Statistical Office, 2016, p. 448).

² One such measure is the Act on Karta Polaka of 2007 (translated as Pole's Card, Polish Charter or Polish Card). This document entered into force in March 2008 and originally could have been granted to a person from a former USSR republic, and since 2019 it can be granted to any individual, including a stateless person, who submits a written declaration of belonging to the Polish nation and meets other conditions specified in the Act. Having the Card is not tantamount to obtaining Polish citizenship, but it puts the holder in a privileged position, for example by enabling them to obtain a national visa entitling to multiple crossings of the Polish border and to apply for permanent residence/

note a generally positive trend of improving attitude towards the neighbouring countries. Nonetheless, although the largest migrant groups in Poland come from neighbouring countries, and their presence in the public space of big cities and smaller towns has already become something common, in the study of Poles' attitudes towards other nationalities, Ukrainians, Belarusians (and Russians) have been the least liked group for over 20 years.

Therefore, it is valid to undertake the analysis of the manifestations of symbolic violence and to study of the discrepancies between the official endeavours of the authorities, universities and employers, and the everyday practice – the attitudes and behaviour of the representatives of the host society experienced by migrants in everyday interactions.

Theoretical inspirations & methodological assumptions

The migrants who are of my research interest are on the margins of statistical surveys and qualitative studies. From the receiving country's perspective, the highly-skilled specialists, white-collar corporate workers are the desired foreigners, who benefit the local labour market according to pre-defined and country-specific economic criteria. As such, they are not perceived as problematic and, hence, are socially invisible.

It is perhaps worth noting who I consider to be a highly-skilled migrant. In my research and for the purpose of this article she is a woman with post-secondary education holding an academic degree, who also possesses extensive professional experience, allowing her to take up employment on the primary labour market upon arrival in the host country in a job relevant to her qualifications, in sectors that are not commonly associated with the 'migrant niche' (e.g. care work, domestic service or the

service sector), nor is she a spouse of a Polish national (more: Dolińska, 2019b).

Another reason why my attention is directed to successful females from Ukraine and Belarus is that for many people they will intuitively go against the normative expectations of an expat, who is more likely assumed to be a man from Western Europe.³ Therefore, being young women from Ukraine and Belarus, successful in the international corporate sector even if not (yet) on a managerial position, they challenge the stereotypes of a few overlapping social categories (nationality, age, gender), which result in them experiencing various forms and degrees of symbolic oppression.

I have occasionally been challenged why I concentrate exclusively on female migrants, being told that the gender category applies to men too, who can also experience different forms of stigmatisation. That being true, I will agree with the researchers (Iredale, 2005; Kofman, 2000; Kofman and Raghuram, 2005) who stress that studies of highly skilled migration tend to focus on jobs and sectors which have been heavily male-dominated (such as finance, science and technology) as there is a strong economic bias towards the notion of skills.

(...) *The presence of migrant women is not analytically linked to the world of production or to skills but connected with social, welfare and integration. Thus they are omitted from the discussion of women as economic actors of migration* (Kofman, 2012, p. 73)

Moreover, the repertoire of potential gender constraints to one's career whether it means pay gap, promotion opportunities or harassment, (neo)conservative expectations will

³ In a 2012 study of 'Expatriate managers in international companies in Poland' recalled by Izabela Bień (2019), 84% of the 111 interviewees were men, 78% were 30–49 years old, and 71% came from Western Europe, especially from Great Britain, France, Spain and Holland.

rotate along completely different axes for women and for men.⁴

As I wrote at the very beginning of this article, I aim at exploring symbolic violence with the analytical tool of the intersectional approach. Kimberlé Crenshaw, considered to be the founding mother of the intersectional theory which she laid out in an article published in 1989, pointed out that in order to understand the complexity of social reality, a multidimensional analysis considering the simultaneous interplay of multiple categories of social differentiation (e.g. race, gender) is necessary. This approach has ever since gained ground and has been applied in social sciences for research and analysis in a variety of fields focusing on social and political identity, discrimination/privilege. As such, the intersectional approach is relevant for the study of migrant identities & experiences, and is pertinent for analysing the (symbolic violence) experiences of highly qualified women from the East in Poland, as it takes into account the disparate social categories – nationality, age, gender – which in fact overlap and intertwine to propose an explanation of their complex situation at both micro (subjective experiences, interactions) and macro level (historical legacy, inequality, public discourse).

The concept of symbolic violence, introduced to sociology by Pierre Bourdieu in the 1970s was originally used with reference to the reproduction and subliminal reinforcement of the status of a group in the social hierarchy through body language and aesthetic symbols (Bourdieu, 2005). As a framework, it has since been developed and applied in the study of various forms of non-physical

⁴ To give an example: Margaret Walton-Roberts (2019, p. 23) writes about the competitive advantage of male nurses from India, who despite entering a heavily feminised profession enjoy greater benefits.

oppression, such as e.g. gender power relations or language. Feminist research (...) *redefined symbolic violence to stand for denying the presence, skills or contributions of the other, calling attention to real and symbolic status downgrading.* (Flam and Beauzamy, 2008, pp. 221–222). As the authors observe, in both Bourdieu's and feminist concepts, the victims are perceived as *unaware* of the violent practices and what follows remain *'unhurt'*. However, in the context of migrants, the spectrum of the acts of symbolic violence committed by the host society in order to sustain its superior position in the social hierarchy is not only wide, but also tangible. Helena Flam and Brigitte Beauzamy (2008) point to such practices as staring, ignoring (averted gaze), glaring, banal nationalism, bodily rejection, being asked infuriating questions, name-calling, insulting tirades, scapegoating discourses, being unseen (the case of illegal workers), conditional forms of acceptance or institutional scrutiny. Some of these result from the fact that racism in Europe still (...) *takes a form of (white) ethnic nationalism* in opposition to the idea of belonging based on citizenship. However, this is not a crucial factor in the case of my interviewees, as in Poland they are racially invisible. On the other hand, foreign accents or names revealing one's origin will play a significant role in distinguishing them from the natives. Although not all of the above factors will apply to my interviewees – highly skilled migrants – there will be other dimensions of experiencing symbolic violence perpetrated by the local society, such as age, gender and nationality, discourses of suspicion or double standards. Being foreign specialists but coming from the former USSR republics, being young women, successful on the primary labour market, they go against the normative expectations of the host society representatives and distort the symbolic power structures.

Methodological assumptions

The analytical part of this article is based on 2 interviews selected from a pool of 39 in-depth, unstructured interviews with biographical elements, which I had conducted in 2015/2016 with women who at the time of the interview had been living in Poland for at least one year in Warsaw, Kraków, Gdańsk and Szczecin. They were recorded with the consent of the interviewees, transcribed and anonymised. The language of the interview was mostly Polish, in a few cases of women who had been in Poland for the shortest time – it was English.

As my objective is to describe the manifestations of symbolic violence towards migrants, being interested in the everyday interactionist experiences of the interviewees, the way these are presented and commented in their spontaneous story, and not to conduct quantitative estimates of the phenomenon, I focus on 2 narrations, which are rich in empirical content. This is not to say that such threads do not appear in the other interviews, but referring to more examples would not support my claims in any substantial way.

One of the chosen interviews is with Yuliya⁵, at the time of the interview a 29-year-old Ukrainian specialist working in finances, living in Poland for one year (the language of the interview was English), and the other one is with Alena, at the time of the interview a 34-year-old Belarusian project coordinator in an advertising agency, who had been living in Poland for 11 years (the interview was conducted in Polish). At the time of the interview they were both single and childless, and they both came to Poland outside of migration networks – Yuliya relocated within the same corporation, and Alena initially applied for a PhD programme, but resigned within a year and took up employment in the private sector.

⁵ The names have been changed.

I will use examples from these narrative interviews to illustrate different aspects of symbolic violence referring to the categories laid out in the previous section.

Manifestations of symbolic violence in the corporate workplace – the case of Yuliya

First, I would like to focus on Yuliya (29) who relocated within the same international corporation, one of the largest and renowned accounting organisations worldwide, from the Kyiv branch to the Polish office (along with three other colleagues – one woman and two men). In her case migration was part of the whole family's long term plan, which dictated her choice of studies and learning foreign languages from an early age. Having the go-getter personality, she had been investing in her future migration for years, fostering contacts, jumping at every opportunity to take part in international projects. From her story we can gather that she's a member of the aspiring middle class – European-oriented, well educated, hard-working, speaking foreign languages, active, mobile, independent, displaying a high level of agency. Her choice of Poland as the country of migration was accidental, she simply seized the opportunity which arose, and the geographical and seemingly cultural/linguistic proximity were an additional asset. However, she had a hard landing in Poland, where her „me”, which was expecting a promotion to cosmopolitan upper circles and the expat community, was confronted with a glass wall of the receiving society.

Age/Double standards

In the Ukrainian education system, people enter university at the age of 17, consequently, they graduate younger and can pursue their careers earlier. Also, the western culture

pattern of prolonging youth until one's 30s, enjoying life, travelling is not available to most students in Ukraine or Belarus. Thus, they will potentially climb the career ladder faster than their western colleagues. However, there seems to be a gender bias towards one's achievements at a relatively young age. Yuliya observes that her Ukrainian male colleagues do not experience the same problems as she and Natalia, the other Ukrainian woman who relocated within the same corporation.

(...) guys don't have any problems like we do (...) they don't. They are treated like, they have even one advantage because they are younger than average level of seniors here. We are younger when we start university so we are like moving through the career faster, I also don't feel very comfortable because other seniors are older than me, but for girl, it's like 'Why that happened? Who let that happen?' For a guy, it's 'Wow, how did you do that?'

Yuliya is not only confronted with the discourse of suspicion from the Polish colleagues for being too young to perform her job well but also from a client, who in fact insults her by undermining her skills:

(...) I had one guy who asked me for passport, because he said: "I'm not sure you are allowed to work already".

For the client, the proof of Yuliya's high qualifications by the prestige of the company she works for gets cancelled by her age, background and gender. Being a migrant in Poland, she also encounters acts of oppression from non-Poles, and is confronted with sexualized stereotypes, when age, gender, nationality and (attractive) appearance lead to humiliating interactions. Once, travelling by bus to Warsaw from Lviv she recalls a conversation with a seasonal male Ukrainian worker:

(...) the guy sitting next to me he was quite kind and he had some kind of pity for me, he was saying: "my god, you are so young and you already doing all the stuff" and I was like: "which sad stuff?" (laughs) ok, he did not develop this discussion, he probably treated me as I don't know, I believe as a prostitute and he did not develop this discussion not to embarrass me more

Another awkward play-on-words happened at the airport in Moscow, when she was flying back to Warsaw from business negotiations with a client.

(...) I was in Moscow for 4 months just with one project, and every time I was crossing the border the custody workers of Russia were asking: "What is the purpose of your visit?" And I was saying: "business negotiations". And they were always blinking one eye. Like, "ok ok, I know your 'negotiations.'" And what can I do? I cannot argue with a guy in the custody, so it's quite a common attitude.

She says that the same happens during meetings with clients in Arabic countries:

They treat me seriously. I'm in a suit, I was looking as a business style, from the moment I say I'm from Ukraine they'll also start smiling, they change their behaviour.

One could easily try to downplay the seriousness of such occurrences, 'blaming' them e.g. the individuals' lack of manners or on patriarchal culture, yet the repetitiveness of such comments, omnipresence and suspicious attitudes undermining one's legitimacy to perform work tasks requiring in fact a high level of expertise must definitely make it twice harder for her to maintain professional approach and composure. She deals with this by adopting the attitude of calm resignation

It happens, maybe we deserved it, this attitude somehow (laughs) and makes further migration plans.

Social rejection

Yuliya also complains about the social interactions with colleagues at work. Her expectations of landing in an expat community were confronted with hostility and closed doors:

(...) with time passing by what I faced here in this office is that people are quite closed. I think it's some kind of Polish general behaviour and when I'm trying to find some contacts and to spend time, because I was absolutely alone, like all my evenings were free for anything, and people were looking at me like I'm asking for money. I don't know, like the best way if they will refuse in polite manner the worst case if they are refusing not in polite manner like why do you think I should do it? Or, why do you expect me to go out somewhere if I have my own friends? Or something like that, really.

She also recalls how she tried to organise some company-sponsored team building activities on a weekday, but only 3 people out of 35 joined, or when the Polish football team won a game, none of her colleagues was into common cheering and celebrating. She concludes, perhaps as a self-preservation mechanism that Polish people are simply introverted and reserved, not willing to show their emotions. She says:

(...) they don't believe to my emotions. They say that everything I'm expressing is most probably fake because 'why would you do that?' (...) they say I'm overreacting to everything (...) So the first thing I was learning to do was to keep my emotions inside.

Here we can also see an example of a conditional form of acceptance – the underlying expectation to conform to the emotional standards/expectations of her colleagues. An extreme form of such conditionality is moral control, which in the case of Yuliya, is strongly linked to age, gender and nationality. The interviewee says that since she works hard, naturally she also 'plays hard', meaning that she needs to relax to the same extent as she's working. She recalls that when she organised a welcome party, her male colleagues confronted her with a 'challenge' related to drinking vodka, a kind of provocation embedded in a strong cultural stereotype. When it turns out that she can drink more than her Polish male colleagues in the office, she is immediately reprimanded: "if you want to find a husband, you will not do it in this way!". But as Yuliya emphasises, did not come to Poland to find a husband.

Insulting tirades

Yuliya also encountered moralising talks from her colleague at a company event, who had an alcoholic moment of honesty, and 'accused' her of making the wrong social choices.

(...) when I asked why do you/ what exactly do you mean, the guy specified who he considered as a wrong choice, and he said: "you are choosing people who are speaking loudly, who are smiling good, who are looking nice, but actually they are not so good". And I said like: "I'm sorry to say that but I'm choosing people who are like to me, who are speaking loudly, emotionally, who spend time outside and with whom I have some topics to discuss because they are interested in outside world" and so on. And he said: "no, you should/ if you would be more clev/ but yes you are/ Ukrainian girls are all like that, they are choosing/" but I think it's jealousy to those good looking guys.

This passage is interesting in the light of the fragments quoted earlier, because it seems that while her colleagues are not facilitating her social integration in the office, at the same time they feel entitled to make patronising, critical comments on her own efforts to socialise. Also, they fail to treat her as an individual, but assign her the category of 'all Ukrainian girls'.

Another example of such oppression which Yuliya quotes happened after 6 months of her stay, at a corporate party in Turkey, when alcohol once again untwisted her colleagues' tongues:

(...) drunk people are saying things I would never expect, like "oh it's so nice to have you in our office because we have someone to observe because you are behaving not like us" someone said "not like normal people"

By putting Yuliya down in the role of the marginal man (Stonequist, 1961) they are perhaps defending the social position which they had probably fought hard for while trying to move up the Polish social ladder, and being the aspiring middle class themselves. An analytically interesting observation made by Yuliya is that she experiences much more of this hostility from people around her age, who are in their early 30s and not from the more senior colleagues, who according to the interview are at least polite in their manner.

On the other hand, she is facing more 'accusations' from the older colleagues and is somehow expected to assume an unfamiliar, undesired identity – in this context – of a refugee. She recalls:

(...) Another thing I faced like, this was actually coming from senior people, from who are about 50, they were coming on some corporate parties or events with a big sorrow

for what is happening now in Ukraine⁶ and they were saying "you, my dear, are running from this.." and I said "refugee? really (laughs) you think so?" and that was/they were saying like "yes yes we can understand, you were like avoiding all this", and I said: "to be honest I was not avoiding, I was very actively participating in Maidan events".

Yuliya feels offended that the older 'polite' colleagues do not understand but are neither willing to learn, and prefer to impose on her an unfamiliar identity, especially that she says the relocation job offer came when the situation in Ukraine stabilised.

The power of the eye

Helena Flam and Brigitte Beauzamy recall a few classic statements regarding the power of the human gaze, e.g. Cooley's (1970) 'looking-glass self' and point out that (...) our self-definition and emotional well-being is a composite of how we see ourselves, how others see us and how we think others see us, constituting our identity (Flam and Beauzamy, 2008, p. 222). In such understanding, staring or deliberately ignoring others might be an act of symbolic violence. The (...) gaze can turn into an instrument of superordination, superiority and contempt, of surveillance, control and discipline (ibidem), whereas the averted gaze will be the conscious failure to acknowledge the other's presence or even existence.

Yuliya also experiences being stared at, moreover, she is offered an explanation. Here

⁶ Here Yuliya is referring to the Euromaidan, also called the Ukrainian Spring. This was a series of pro-European protests that started in November 2013 in Kyiv at the Maidan (The Square), which met with a violent reaction of the Berkut riot police. They evolved into revolutionary nationwide demonstrations, escalating in February 2014, with over 100 protesters killed by the pro-government forces.

she quotes the honest feedback of a drunk colleague at an office party:

(...) "Oh, it's so nice to have you in our office because we have someone to observe because you are behaving not like us' someone said 'not like normal people."

I would risk the interpretation that this act of both bodily and verbal rejection is the experience of Yuliya because she is a woman from Ukraine. Unfortunately, I have no empirical data to prove this, but as a working hypothesis, I would claim that such comments would have never been made towards e.g. a German or English colleague, whether male or female.

On the same party-occasion, Yuliya is also being asked the annoying 'migrant' questions:

(...) there was a case when a guy came to say/ to introduce himself and he asked: "you are speaking English, where are you from?" and when I said "from Ukraine" he said "ah, come on, be honest, no jokes" (laughs) and I said after that I don't know how can we proceed after this comment because I don't even want to ask what does it mean no jokes.

Through such comments, the natives reinforce the symbolic pecking order and mark clear boundaries between themselves and their foreign colleagues.

Discourses of suspicion – the case of Alena

The story of Alena, a 34-year-old Belarusian with Polish roots who came to Poland in 2004 is a different example, as she migrated in the year of Poland's accession to the EU when it was still not so common to meet migrants from the former USSR in white-collar jobs. Alena's original plan was to do a PhD but since she had to earn for a living she quickly found

a job in a Human Resources agency, whose boss was English. Alena's tasks included handling the recruitment process of Polish blue-collar workers heading for the UK. She recalls being asked the typical annoying 'migrant' questions:

(...) In this agency there were people with different education, yes, different views and general and here I had a real clash with reality, e.g. when I would invite someone to an interview, and the guy instead of fixing the appointment would start: "You, where are you actually from?"; "What are you doing here in Poland?". And yes, it was all unpleasant, because these were specific [flirtatious, sexual – A.D] suggestions... (...) Generally speaking, the less prestigious the profession [of the interlocutor – A.D] was, the more of such specific clues were created, "How did you get here?"; "And what are you doing here?" And yes, the question "What are you doing here" contained a variety of hints as to what I was doing here.

Alena has to explain and justify her presence in Poland in a recruiter's position, calling it a clash with reality. Being a representative of an underprivileged group, she shouldn't be occupying such superior position 'reserved' for the ones 'higher in the social hierarchy', perhaps her English boss. It is 'unheard of' that a Belarusian would be higher in the symbolic hierarchy sending Polish workers to the British Isles for the same purposes as her clients would have expected her to come to Poland. By resorting to the only available to them repertoire of regaining a symbolic sense of dignity – insulting comments and offensive suggestions – they can once again feel a sense of native superiority. The next job that Alena quickly moves to is an advertising agency, where she does a lot of business travelling eastwards, and then for a change, she is suspected at the border of working for a different

kind of 'agency', although such comments come from Ukrainian border guards:

(...) Once, I was also flying to Kyiv, to my client then and.., it was also a shock to me that I had a Belarusian passport, I do not need a visa to enter the territory of Ukraine, at least I did not need it, now I do not know, and the customs officer at the airport really did a biographical interview, he asked me about my life, I don't know if he was checking if I really work somewhere full-time, etc., it was really quite unpleasant. (...) he made me feel that he senses some kind of conspiracy that a young woman, who lives alone, without her family somewhere there, it is simply impossible for her to work in such a normal way, full-time at an advertising agency. Either it's a weird ad agency or another agency⁷.

What she says a moment later testifies for such acts of symbolic violence to be the result of her age and nationality:

(...) And, of course, [this happens – A.D] when crossing the Polish-Belarusian border when I'm going home, not now, because I'm getting older, maybe it's not proper, besides, now I have double citizenship.

Therefore, being older, having a Polish ID she is less prone to experiencing such insulting tirades and gets immunity to the scrutiny of border officials.

Foreign accent

Alena has Polish roots and with time she obtains Polish citizenship. Yet, despite her official status, she still attracts unwanted attention due to her eastern accent.

(...) I know, and I can feel it very well that when I call someone for the first time, what I say, I am aware of my accent that I will never get rid of, and I feel suspension on the other side for 30 seconds, they don't focus too much on what I'm saying, they just listen.

During the interview, when I asked Alena directly about her experiences of being confronted with national stereotypes, she summed up:

(...) I experienced one thing, that the higher the status of the person I am talking to, the higher the social status, yes, or the more well mannered, let's say, the better the person is brought up, then the fewer problems arise on the basis of who I am, where I am from and what I do.

Thus, Alena attributes the occurrences of symbolic violence to the level of cultural, social or educational capital.

Concluding remarks

This article discussed how highly-skilled female migrants from two former USSR republics to Poland – Belarus and Ukraine experience acts of symbolic violence in everyday interactions with the natives, but also with compatriots or public officials. Using the intersectional analytical framework I showed how the interplay of three social categories: nationality, age and gender affects their everyday experience of living and working in Poland with Polish colleagues, but also how historical circumstances (the year of migration) can influence the attitudes of the local population. Teun Van Dijk (2000) argues that one does not have to be a self-proclaimed racist to engage in occasional racist practices, just as one does not have to be permanently hostile towards migrants to engage in more or less frequent occurrences of staring, ignoring, bodily and social

⁷ Here she means a brothel, as in Polish such institutions are called 'escort agencies'.

rejection, being asked infuriating questions, hearing insulting tirades, conditional forms of acceptance, in fact, these could even be single manifestations. Still, this does not change in any way the fact that the migrants do not feel socially welcome nor get the expected treatment of highly-skilled experts doing their job within the expat standards. Instead, they repeatedly have to prove their skills and legitimacy to practice their profession.

On the macro level, these migrants were encouraged to come to Poland and could benefit from certain institutional facilitations. It was rather on the micro level that these women experienced unequal treatment through interaction with the members of the host country. These occurrences should be attributed to the (...) *mental models of individual group members which account for individual discourses and acts of discrimination* (Van Dijk, 2000). From the structuralist perspective of Salvatore Babones, the Polish semi-periphery and its state institutions (...) *instead of helping its citizens in exploiting abroad, (...) they support the local elites in exploiting its own societies* (Babones, 2016). Therefore, some Polish individuals, frustrated and tired with the fact of having been exploited for over two decades of the transformation by the progressing neoliberal market economy, will seize the opportunity to place themselves higher when they get the chance of 'competing' with qualified migrants. It gives, however, a short term satisfaction, because as Babones (ibidem) observes, when comparing the status of the Central-East European countries in relation to the Western European countries now and at the beginning of the 20th century, their relation and position is exactly the same. ☹

Anna Dolińska graduated from the University of Warsaw, obtained an MA at the Institute of English Studies, and completed PhD studies at the Institute for Social Studies. Currently,

a PhD candidate at the Institute of Sociology, where she is preparing a dissertation on the mobility of highly-skilled female migrants from the post-Soviet countries to Poland after 1989. Her research interests encompass the topics of migration, labour mobility, post-socialism, gender regimes, stereotypes, human rights, identity, biographical perspectives, and oral history

Afiliacja:

Uniwersytet Warszawski
e-mail: anna.dolinska@wp.pl

References

- Babones, S. (2016). Pozycja i mobilność we współczesnej gospodarce-świecie: perspektywa strukturalistyczna. In T. Zarycki (Ed.), *Polska jako peryferie* (pp.13–24). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bień I. (2019). Ekspaci w Polsce – charakterystyka i przegląd badań. *Studia BAS*, 4/2019, 163–178. DOI: <https://doi.org/10.31268/StudiaBAS.2019.35>.
- Bourdieu, P. (2005). *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzona*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- CBOS (2019). Stosunek do innych narodów. *Komunikat z badań nr 17*. Downloaded from: https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_017_19.PDF.
- Central Statistical Office (2016). *Demographic Yearbook of Poland*. Downloaded from: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2016,3,10.html>.
- Chmielewska, I., Dobroczycki, G., Panuciak, A. (2018). *Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania*. Warszawa: Departament Statystyki NBP.
- Cooley, C. H. (1970). *Human Nature and the Social Order*. New York: Schocken Books.
- Crenshaw, K. W. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1/1989, 139–167.
- Dolińska A. (2019a). Socio-economic Costs of Systemic Transformation in Ukraine in the Lens

of the Biographical Experiences of Ukrainian Female Migrants to Poland. *Qualitative Sociological Review*, 4/2019, 142–160. DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8077.15.4.07>

- Dolińska A. (2019b). Lifestyle Changes and Choices of the White-Collar Female Migrants from Ukraine, Belarus and Russia to Poland. *Central and Eastern European Migration Review*, 2/2019, 123–144. DOI: 10.17467/ceemr.2019.08
- Flam H., Beauzamy B. (2008). Symbolic Violence Identity, Belonging and Migration. In: G. Delanty, R. Wodak, P. Jones (Ed.), *Identity, Belonging and Migration* (pp. 221–240). Liverpool University Press.
- Garneau S. (2018). Intersectionality beyond feminism? Some methodological and epistemological considerations for research. *International Review of Sociology — Revue Internationale de Sociologie*, 2/2018, 321–335. DOI: <https://doi.org/10.1080/03906701.2017.1411773>
- Górny A., Kaczmarczyk P., Szulecka M., Bitner M., Okólski M., Siedlecka U., Stefańczyk A. (2018). *Imigranci w Polsce w kontekście uproszczonej procedury zatrudniania cudzoziemców*. Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami.
- Grzymała-Kazłowska A. (2007). *Konstruowanie innego Wizerunki imigrantów w Polsce*. Warszawa: WUW.
- Iredale R. (2005). Gender, Immigration Policies and Accreditation: Valuing the Skills of Professional Women Migrants. *Geoforum*, 2/2005, 155–166. DOI: 10.1016/j.geoforum.2004.04.002.
- Kofman E. (2000). The Invisibility of Skilled Female Migrants and Gender Relations in Studies of Skilled Migration in Europe. *International Journal of Population Geography*, 1/2000, 45–59.
- Kofman E. (2012). Gender and Skilled Migration in Europe. *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 1/2012, 63–89. DOI: http://dx.doi.org/10.5209/rev_CRLA.2012.v30.n1.39115.
- Kofman E, Raghuram P. (2005). Gender and skilled migrants: into and beyond the work place. *Geoforum*, 2/2005, 149–154. DOI: 10.1016/j.geoforum.2004.06.001.

- OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich) (2017). Zniesienie obowiązku wizowego wobec obywateli Ukrainy – konsekwencje migracyjne dla Unii Europejskiej, Ekspertyza Ośrodka Studiów Wschodnich. Downloaded from: <https://udsc.gov.pl/wp-content/uploads/2017/11/Ekspertyza-OSW-%E2%80%9EZniesienie-obowi%C4%85zku-wizowego-wobec-obywateli-Ukrainy-%E2%80%93-konsekwencje-migracyjne-dla-Unii-Europejskiej%E2%80%9D.pdf>.
- Stonequist, E. V. (1961). *The Marginal Man. A Study in Personality and Culture Conflict*, New York: Russell and Russell, Inc.
- Van Dijk, T. A. (2000). Ideologies, racism, discourse: Debates on immigration and ethnic issues. In: J. ter Wal & M. Verkuyten (Ed.), *Comparative perspectives on racism*. (pp. 91–116). Aldershot etc.: Ashgate.
- Wallerstein I., (1974) *The Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, New York: Academic Press.
- Walton-Roberts M. (2019). Asymmetrical Therapeutic Mobilities: Masculine Advantage in Nurse Migration from India. *Mobilities*, 1/2019, 20–37. DOI: <https://doi.org/10.1080/17450101.2018.1544404>.

Intersekcjonalność przemocy symbolicznej wobec wysoko wykwalifikowanych migrantek w Polsce

Abstrakt

Artykuł poddaje analizie przejawy przemocy symbolicznej, czyli niefizycznej krzywdy jakiej doświadczają wysoko wykwalifikowane migrantki z Białorusi i Ukrainy. Wykorzystując podejście intersekcjonalne, pokazuję jak trzy kategorie społeczne: narodowość, wiek i płeć wpływają na ich codzienne doświadczenie życia i pracy w sektorze korporacyjnym w Polsce z polskimi współpracownikami. Używając przykładów z wywiadów pogłębionych z migrantkami analizuję konkretne akty przemocy symbolicznej jak wpatrywanie się, ignorowanie, odrzucenie społeczne, podwójne standardy, zadawanie irytujących pytań, wysłuchiwanie obraźliwych tyrad, warunkowe formy akceptacji, dyskursy podejrzeń, wytykanie obcego akcentu. Będąc młodymi cudzoziemskimi specjalistkami pochodzącymi z republik byłego ZSRR, moje rozmówczynie stoją wbrew normatywnym oczekiwaniom przedstawicieli społeczeństwa przyjmującego zaburzając symboliczne struktury władzy, co skutkuje doświadczaniem przez nie różnych form i stopni symbolicznej opresji. Paradoks ich sytuacji polega na tym, że na makro poziomie migrantki te są zachęcane do przyjazdu do Polski i mogą skorzystać z szeregu ułatwień instytucjonalnych, ale na poziomie mikro doświadczają nierównego traktowania podczas interakcji z przedstawicielami społeczeństwa goszczącego.

Słowa kluczowe:

przemoc symboliczna, narodowość, wiek i płeć, wysoko wykwalifikowane migrantki, Ukrainki, Białorusinki, Polska jako kraj goszczący.

Rola tematyki imigracyjnej we francuskiej kampanii prezydenckiej w 2017 roku

KAROLINA PODGÓRSKA
UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ

Abstrakt

Wybory prezydenckie we Francji w 2017 r. przyniosły „przewidywane zaskoczenie” – zwycięstwo Emmanuela Macrona odmieniło francuską scenę polityczną. Sama kampania także była inna – wszyscy najważniejsi kandydaci definiowali się jako antyes-tablishmentowi, co w porównaniu do doświadczeń klasycznych podziałów lewica – prawica z poprzednich kampanii stanowiło nowość. Niezmienne było jednak to, że tematyka imigracyjna stanowiła – jak od wielu lat w tym państwie – istotny element kampanii wyborczej.

Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, czy kwestie dotyczące migracji były w jakiś sposób decydujące dla rezultatu kampanii. W tym kontekście warto postawić i inne pytania. Czy debata polityczna wokół imigracji w okresie wyborczym różniła się od tej z kampanii w roku 2012? Jak, w nowym kontekście międzynarodowym (kryzys uchodźczy, doświadczenia zamachów terrorystycznych, podziały w Unii Europejskiej, wygrana Donalda Trumpa w Stanach Zjednoczonych, odrodzenie postaw populistycznych i nacjonalistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej), stawiano pytania o obecność imigrantów i ich integrację w Republice? Wreszcie – co definiuje efekt wyborów: wygrana Macrona czy przegrana Le Pen? Tekst opiera się na analizie zawartości programów wyborczych i okołowyborczego dyskursu publicznego.

Słowa kluczowe:

[imigracja we Francji](#), [wybory prezydenckie we Francji](#), [sekurtyzacja migracji](#).

Wprowadzenie

Wiosenne wybory prezydenckie we Francji w 2017 r. przyniosły „przewidywane zaskoczenie”. Wygrał je kandydat bezpartyjny, uważany za nowicjusza na krajowej scenie politycznej. Podczas kampanii słyhać było zarówno głosy poparcia, jak i krytyki, jednak te drugie okazały się ostatecznie cichsze niż w przypadku pozostałych kandydatów, uważanych początkowo za pewniejszych i poważniejszych, dysponujących bowiem odpowiednim zapleczem politycznym, a przede wszystkim długoletnim doświadczeniem. Trudno powiedzieć, na ile zniechęcające do kontrkandydatów Emmanuela Macrona okazały się liczne afery, o których dyskusje przetaczały się w trakcie kampanii, a na ile przyciągający okazał się jego program. Z pewnością wynik 66,1% (w drugiej turze wyborów) przy prawie 75% frekwencji pozwala sądzić, że ósmy prezydent V Republiki miał wysokie poparcie obywateli.

Kampania i wybory odbywały się w specyficznych warunkach (społecznych i prawnych), w jakich Francja znajdowała się od listopada 2015 r. W zamachu terrorystycznym na Bataclan w Paryżu zginęło 130 osób, a ówczesny prezydent François Hollande zdecydował się na wprowadzenie stanu wyjątkowego, który trwał aż do końca listopada 2017 r. W obliczu realnego zagrożenia, podsycanego przez powtarzające się od tego czasu zamachy, społeczeństwo francuskie oczekiwało odpowiedzi polityków na stojące przed państwem wyzwania. Powiązanie kwestii migracyjnych i bezpieczeństwa zaczęło pojawiać się w publicznym dyskursie we Francji już wiele lat temu, na kanwie podobnych wydarzeń, zaś od roku 2015 dodatkowym czynnikiem wzmacniającym tę dyskursywną zależność była sytuacja zewnętrzna, czyli wydarzenia i reakcje Francji, ale też innych państw Unii Europejskiej, na tzw. kryzys migracyjny. Zgodnie z teorią sekurytyzacji, w długofalowym procesie kształtowania

dyskursu wiązane są z sobą, przez jego nadawców i odbiorców, pojęcia skupiające się wokół danego zagadnienia, choć znaczeniowo odległe, i w ten sposób powstaje pewien konstrukt, bardzo pojemny, odnoszony każdorazowo do bezpieczeństwa, a raczej jego zagrożenia. Inne ujęcie mówi raczej o upolitycznieniu migracji (Jaroszewicz, 2018, s. 288). Zarówno jednak sekurytyzacja, jak i mniej nacechowane emocjonalnie upolitycznienie znajdują wyraz w przebiegu kampanii wyborczych. Dlatego właśnie spodziewano się, że w prezydenckiej kampanii imigracja powiązana z bezpieczeństwem będzie kluczowym tematem podejmowanym przez kandydatów.

Także wpływ wydarzeń międzynarodowych na zawartość merytoryczną kampanii prezydenckich był niebagatelny. Mowa tu szczególnie o wygranej Donalda Trumpa w wyborach prezydenckich w USA jesienią 2016 r., drugim miejscu eurosceptycznej i islamofobicznej Partii dla Wolności w przeprowadzonych wiosną 2017 r. wyborach parlamentarnych w Holandii oraz generalnym uaktywnieniu się ugrupowań i polityków populistycznych w kontekście zbliżających się różnego typu wyborów w państwach europejskich. Dodatkowo Unia Europejska pogrążona była w konflikcie wewnętrznym związanym z działaniami politycznymi podejmowanymi w reakcji na tzw. kryzys migracyjny (decyzja instytucji UE dotycząca relokacji uchodźców z 2016 r.) oraz mierzyła się z wyzwaniami zbliżającego się Brexitu.

W wyborach w 2012 r., gdy z Nicolasem Sarkozyem wygrał socjalista François Hollande, waga zagadnień dotyczących migracji była duża, i było to spowodowane intensywną obecnością tych tematów w życiu politycznym Francji z okresu prezydentury Nicolasa Sarkozy'ego¹. Do 2007 r. kampanie

¹ W tym kontekście mówiło się nawet o tzw. imigracjonizmie, czyli zjawisku wykorzystywania zagadnień

prezydenckie nie poświęcały tyle uwagi zagadnieniom migracji i temat ten traktowany był w Republice – pomimo już dość aktywne prowadzonej polityki migracyjnej – po macoszemu.

Czy faktycznie jednak tematyka imigracyjna zdominowała francuski dyskurs wyborczy na dłuższy czas i czy była decydująca dla wyniku wyborów? Jakie obszary w tym kontekście poruszano w kampanii w 2017 r. (w porównaniu szczególnie do kampanii z 2012 r.)? Jak stawiano pytania o obecność imigrantów i ich integrację we Francji w nowym i dynamicznie zmieniającym się kontekście międzynarodowym? Niniejszy tekst stawia sobie za cel odpowiedź na powyższe pytania. Przeprowadzona analiza bazować będzie na zawartości programów wyborczych najważniejszych kandydatów jako emanacji dyskursu politycznego w jego wąskim rozumieniu (jako dyskursu polityków w znaczeniu dyskursu instytucjonalnego [van Dijk, 2003, s. 13–14]). Do analizy porównawczej wybrane zostały stworzone przez poszczególne sztaby wyborcze opracowania dostępne dla wyborców na stronach internetowych kandydatów. Szczegółowo omówiono fragmenty programów czterech kandydatów, którzy zdobyli największe poparcie w pierwszej turze wyborów, poszukując w tekstach elementów dotyczących zagadnień migracyjnych. Kontekstem tej analizy stały się komentarze publikowane w sieci przez socjologa, ekonomistę i historyka Immanuela Wallersteina, analizującego okołowyborcze gry polityczne i zmieniające się układy sił na francuskiej scenie politycznej. Analiza osadzona jest także w dłuższej perspektywie czasowej, przywołującej obecność i rolę tematu imigracji (polityzacja migracji [Trojanowska-Strzęboszewska,

migracyjnych do wprowadzania i realizacji różnorodnych celów politycznych, zarówno przez polityków lewicy, jak i prawicy.

2019]) w kampanii wyborczej (2012 r.) i następującym po niej okresie rządów François Hollande'a.

Polityka imigracyjna w okresie prezydentury François Hollande'a

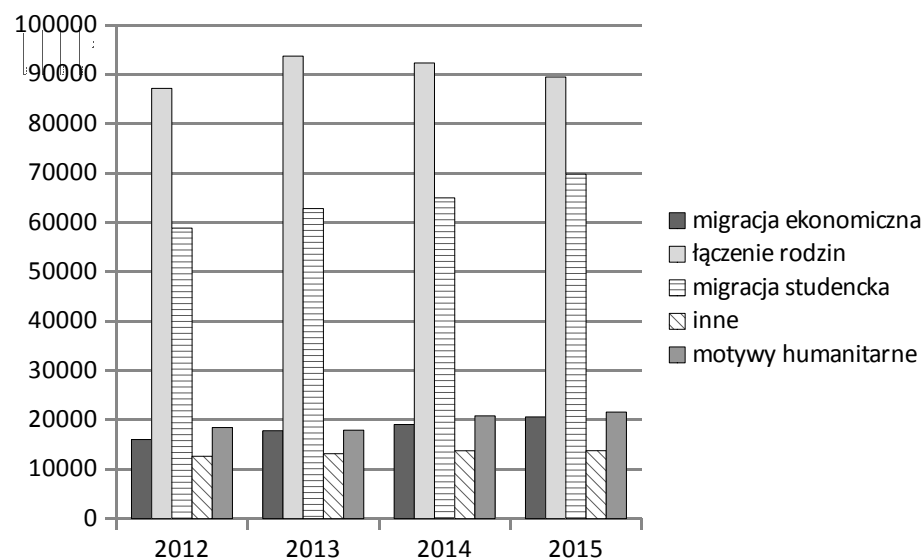
Polityka imigracyjna podczas rządów François Hollande'a oceniana była – podobnie jak inne pola działalności politycznej byłego prezydenta – dwuznacznie. Lewica krytykowała go za brak spektakularnych sukcesów w zapowiadanych polepszaniu warunków przyjmowania cudzoziemców, prawica natomiast oczekiwała bardziej zdecydowanych kroków w walce z nielegalną imigracją. W tym drugim przypadku Hollande zapowiadał szczególnie radykalne działania w przypadku nielegalnego zatrudnienia pracowników zagranicznych. W praktyce udało się znacząco zwiększyć nakłady finansowe na działania zapobiegające temu procederowi. Zreformowano prawo azylowe, skracając czas rozpatrywania wniosku azylowego, umożliwiając wnioskującym korzystanie z adwokata i kładąc większy nacisk na realną ocenę tzw. możliwości integracji osoby wnioskującej. Wprowadzono także wieloletnią kartę pobytu (dla cudzoziemców przebywających we Francji przez co najmniej rok), pozwalającą przedłużyć pozwolenie na pobyt od 2 do 4 lat zamiast dotychczasowych kilku miesięcy. Jednocześnie jednak prefekci otrzymali możliwość wglądu w rachunki bankowe i dane ubezpieczeń społecznych, należące do właścicieli nowo wprowadzanych kart. Zmiany poszerzały więc zakres praw wnioskujących, wzmacniając jednocześnie kontrolę nad nimi, zatem ocena podejmowanych działań znowu była niejednoznaczna. Hollande'a krytykowano także za brak skuteczności w obiecywanym ukróceniu nadużyć w ośrodkach dla cudzoziemców oczekujących na ekspulsję. Najbardziej potępianym procederem było bezcelowe przetrzymywanie tam osób, szczególnie dzieci.

Statystyki stowarzyszenia La Cimade zebrane w raporcie z 2015 r. wskazywały, że tylko 46% umieszczanych tam cudzoziemców ostatecznie podlegało wydaleni z terytorium Francji, zaś miejsca takie wykorzystywane były *de facto* do przetrzymywania ludzi, co do których istniał dylemat, jak należy ich potraktować (Supertino, 2017; *Centres et locaux de rétention administrative*, 2015).

Efektami ambiwalentnych działań administracji Hollande'a był krajobraz imigracyjny, w którym ani nie zwiększono znacznie liczby wydanych pozwoleń pobytowych dla pożądanym grup migrantów – zgodnie z duchem wprowadzonej przez Sarkozy'ego koncepcji *immigration choisie* (Podgórska, 2015), ani nie ograniczono znacząco liczby „niechcianych” przybywających (choć podejmowano

spektakularne działania, jak np. przedwyborcza likwidacja obozu w Calais, obrazowo nazywanego „dżunglą”, jesienią 2016 r.). Widoczny w statystykach, sumaryczny wzrost liczby pozwoleń na pobyt w okresie rządów byłego prezydenta był skutkiem nie tyle większej efektywności prowadzonej polityki, ile wzrostu pozwoleń wydawanych ze względów humanitarnych, co z kolei spowodowane było czasowym zwiększeniem liczby wnioskujących o azyl w związku z sytuacją międzynarodową. Głównym motywem przybywania do Francji pozostawało wciąż łączenie rodzin. Nieznacznie wzrosła imigracja motywowana ekonomicznie, jak również – w tym przypadku zgodnie z oficjalnym planem – imigracja studencka, określana jeszcze w kampanii w 2012 r. jako „szansa” dla Republiki.

Wykres 1. Liczba wydanych cudzoziemcom pozwoleń na pobyt we Francji w latach 2012–2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie raportu *Les étrangers en France...*, 2016, s. 25.

Dyskurs imigracyjny w kampanii prezydenckiej w 2017 r.

Najważniejsze z punktu widzenia państwa tematy w zakresie imigracji opisywane są corocznie w raporcie przygotowywanym przez ministerstwo spraw wewnętrznych, zgodnie z art. L.111–10 Kodeksu wjazdu i pobytu cudzoziemców oraz prawa azylowego, tzw. CESEDA (*Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile*, 2004). Analizując zawartość tego raportu, można zorientować się, jakie ważne kwestie, nad którymi toczą się prace polityczne, podnoszone były i być może będą w debacie publicznej. Raport zawierający dane z okresu bezpośrednio poprzedzającego kampanię wyborczą pochodzi z 2017 r. (dane za 2016). Raport składa się z części odpowiadających głównym zagadnieniom polityki imigracyjnej: ogólnym danym na temat przepływów i zasobów migracyjnych, imigracji legalnej, walki z imigracją nielegalną, integracji i spraw związanych z nabywaniem obywatelstwa francuskiego, współpracy międzynarodowej i polityki wobec terytoriów zamorskich. Bardziej wnikliwa analiza jego zawartości pozwala jednak wyodrębnić pewne specyficzne tematy, znajdujące szczególne miejsce w debacie publicznej i działaniach politycznych. Należą do nich m.in.: migracje wysokiej klasy specjalistów, kwestie dotyczące polityki wizowej, umiejscawiane w szerokim, europejskim kontekście oraz kwestie azylowe (w związku z reformą prawa azylowego w 2015), dotyczące szczególnie pomocy dla uchodźców syryjskich, jak również szeroko analizowana współpraca międzynarodowa, powiązana z kryzysem migracyjnym (*Les étrangers en France...*, 2016).

Faktycznie, wszystkie te tematy były obecne w kampanii, za daleko idące byłoby jednak stwierdzenie, że tematyka migracyjna zdominowała treść postulatów wyścigu prezydenckiego. Jedynie program Marine Le Pen

wyjątkowo akcentował ten temat – opierał się bowiem na odważnej koncepcji (znanej skądinąd z lat wcześniejszych) opierającej się na idei tzw. immigration zéro. Jednak o ile zagadnienia dotyczące przepływów migracyjnych i kontroli granic były istotne dla 27% wyborców Frontu Narodowego, to wskaźnik ten spadał tylko do 3% dla wyborców En Marche!, czyli ruchu politycznego założonego przez Macrona (Simon, 2017). Analiza przebiegu kampanii wyborczej skłania do stwierdzenia, że to, co zaważyło na wyniku wyborów w 2017 r., odnosiło się raczej do zmiany utartego standardu organizowania kandydatów wokół klasycznych lewicowo-prawicowych sił politycznych. Ostatnie wybory prezydenckie we Francji miały charakter antyestablishmentowy i to ten rys stał się przyczynkiem do zwycięstwa Emmanuela Macrona, jako – w pewnym sensie – nuworysza politycznego na tak wysokim szczeblu.

Wyborcze konstelacje polityczne

W wyborach w 2017 r. wystartowało jedenastu kandydatów: Emmanuel Macron (ruch En Marche! – 24,01%²), Marine Le Pen (Front Narodowy – 21,30%), François Fillon (Republikanie – 20,01%), Jean-Luc Mélenchon (La France insoumise – 19,58%), Benoît Hamon (Partia Socjalistyczna – 6,36%), Nicolas Dupont-Aignan (Debout la France – 4,70%), Jean Lassalle (Résistons! – 1,21%), Philippe Poutou (Nowa Partia Antykapitalistyczna – 1,09%), François Asselineau (Ludowa Unia Republikańska – 0,92%), Nathalie Arthaud (Walka Robotnicza – 0,64%), Jacques Cheminade (Solidarność i Postęp – 0,18%). Interesujące jest jednak, że zarówno z lewej, jak i z prawej strony sceny politycznej partyjne decyzje personalne nie okazały się tak

² W nawiasach podano wyniki wyborcze danego kandydata w pierwszej turze wyborów (*Résultats présidentielle 2017 – France 2017*).

oczywiste, jak wydawałoby się kilka miesięcy przed rozpoczęciem kampanii. Immanuel Wallerstein (2016, 2017a, 2017b) na swym blogu, celnie analizując bieżące wydarzenia polityczne we Francji, jako główną charakterystykę kampanii wskazywał jej nieprzewidywalność, wynikającą z bardzo dynamicznie zmieniającego się poparcia wyborców w różnych okresach wyborczej procedury. Podkreślał także trudność z odnalezieniem się w tej zmiennej sytuacji na kontinuum prawica – lewica, które, jako główna zasada organizacji życia politycznego, dawało dotychczas dobrą bazę dla dwóch tur wyborów prezydenckich – i każdego innych³. Taka organizacja wyborów sprawdzała się zatem na przewidywalnej scenie politycznej, na której stabilne były i prezentowały potencjalnie zwycięskich kandydatów partii republikańska oraz socjalistyczna. We w ten sposób ustabilizowanej rzeczywistości także sondaże można uznać było za miarodajne. W kampanii 2017 polityczne zawirowania dużo mocniej wpłynęły na chaos predykcji. Ich przyczyną była organizacja otwartych prawyborów – na wzór amerykański – także złożonych z dwóch tur, które miały pomóc wyłonić stabilnych kandydatów z grona potencjalnych liderów z najważniejszych opcji politycznych (osobne prawyboru dla lewicy i prawicy). W obu przypadkach wynik był zaskakujący. Prawyboru po prawej stronie wygrał François Fillon (konkurujący z dwoma doświadczonymi politykami – popularnym Alainem Juppé oraz Nicolasem Sarkozyem). Na lewicy prawyboru wygrał natomiast Benoît Hamon (a nie skrycie popierany przez odchodzącego prezydenta były minister spraw wewnętrznych, a następnie premier

Manuel Valls), wcześniej odsunięty z rządu za przeciwstawianie się aktualnej linii politycznej. Hamon reprezentował silnie lewicowe skrzydło PS, wystrzegając wyborcze starcie.

Prawyboru były szczególnie istotne, ponieważ miały zapewnić wyłonienie kandydatów zdolnych stawić czoło Marine Le Pen, której przejście do drugiej tury uznane zostało za oczywiste. Zamieszanie na prawicy i lewicy w rzeczywistości wzmocniło pozycję Le Pen. Wyróżniała ją również prowadzenie kampanii, w której intensywnie wykorzystywano nowe technologie i komunikację społecznościową (Greco i Polli, 2020), a działania prowadzone były bardzo sprawnie – znów na wzór amerykański. Kandydatka skrajnej prawicy starała się także ocieplić wizerunek lidera Frontu Narodowego, wchodząc w nieco mniej radykalny dyskurs (Maillot, 2017). Le Pen od początku pozycjonowała się jako antyestablishmentowa, wyróżniająca się tym właśnie i mająca przynieść Francuzom „nowe otwarcie”. W toku prawyborów okazało się jednak, że klasyczne podziały lewica – prawica skomplikowały się i kandydaci wyłonieni w ich rezultacie – ostatecznie – także reprezentowali pozycje antyestablishmentowe (nawet jeśli w ramach swoich partii). Ten ważny atut zaprzepaścił Fillon, gdy w pewnym momencie jego kampanii na jaw wyszły malwersacje związane z zatrudnianiem jego krewnych i sprzeniewierzeniem funduszy publicznych⁴. Prawica jednak, ogarnięta strachem przed brakiem alternatywnego kandydata, przyzwoliła Fillonowi na dalszy udział w kampanii. Polityk publicznie przeprosił i wystartował w wyborach jako jedyny sensowny reprezentant Republikanów. B. Hamon, dziś poza PS,

wbrew nadziejom lewicy nie okazał się zbyt mocnym kandydatem, nie potrafiąc utrzymać poparcia prawego skrzydła socjalistów, które przeniosło się na Macrona. W międzyczasie jako dość silny kandydat pojawił się Jean-Luc Mélenchon, szef mocno lewicowej – i również antyestablishmentowej – partii La France insoumise (w wyborach w 2012 r. startujący z partii Front de Gauche; w drugiej turze poparł wtedy Hollande'a; w 2017 r. występował jednak przeciw wszystkim tym, którzy z poprzednim rządem mieli cokolwiek wspólnego). Te dwie lewicowe kandydaty, pomimo skomplikowanych zależności, niosły jednak pewną nadzieję na skuteczną obecność lewicy w drugiej turze wyborów prezydenckich – wbrew krajobrazowi wyborczemu ostatnich lat w Europie i USA (por. Wallerstein, 2016, 2017a, 2017b).

Imigracja w programach zwycięzców pierwszej tury wyborów

W programie wyborczym Emmanuela Macrona, wydanym w formie ulotki, słowo „imigracja” nie zostało użyte ani razu. To nie oznacza, że nie znalazły się w nim pośrednie odniesienia do kwestii migracji, ubrane jednak w inne hasła. Program, podzielony na dwanaście rozdziałów, poprzedzony był wstępem, w którym pojawia się m.in. taki konstrukt, jak „spójność narodowa”, kojarzona tu z kulturą i ze szczególnym dziedzictwem cywilizacyjnym Francji. W tym kontekście Macron zapowiada w części *Fiers d'être Français: exigence et bienveillance* przygotowanie kształcenia uniwersyteckiego w zakresie *laïcité*, wartości republikańskich i języka francuskiego, czyli coś na kształt „kursu tożsamościowego”. Również na uniwersytetach miałby zostać odwołany zakaz noszenia chusty⁵. W programie znalazło

się także miejsce na postulaty dotyczące procesu integracji imigrantów, poruszane znowu szczególnie w kontekście kultury. Podkreślano więc znaczenie znajomości języka francuskiego jako podstawy przyznania obywatelstwa. Przywódca En Marche! w swym programie zapowiadał także materialne zachęty dla przedsiębiorców, którzy zatrudnią osoby pochodzące z dzielnic uznawanych jako szczególnie „wrażliwe” (15 000 euro na trzy lata). Duży nacisk miałby być także położony na walkę z dyskryminacją, szczególnie poprzez działania monitorujące, angażujące również partnerów społecznych. Koncepcja integracji zawarta w tej części programu zakłada zatem integrację obywatelską, podkreślającą jedność narodu francuskiego, wymagającą przyswojenia jego zasad i obyczajów, ale życzliwie oferującą wsparcie tym, którzy chcą do niego dołączyć. W tej części programu zawarto również, co było nieco zaskakujące, postulat w zakresie prawa azylowego: Macron zapowiedział skrócenie okresu rozpatrywania wniosku o udzielenie azylu do maksymalnie sześciu miesięcy (Macron, 2017, s. 18–19).

W tak skonstruowanym programie Macron odżegnuje się więc od filozofii prawicowego asymilacjonizmu. Deklaruje ofertę kształcenia językowego dla każdego przybysza oraz pomoc wspólnotom lokalnym we wprowadzaniu programów integracji (choć jest to postulat mało skonkretyzowany). Dużo miejsca poświęca na podkreślenie konieczności wsparcia dla imigracji wysoko wykwalifikowanych specjalistów, którą nazywa „imigracją wiedzy” (*immigration de la connaissance*) i „szansą” dla Republiki. Wykorzystanie tej szansy byłoby możliwe np. dzięki ułatwieniom w otrzymywaniu wizy pod nazwą „talenty”, rozwijaniu systemu wiz cyrkulacyjnych dla pracowników oraz udogodnieniom dla studentów zagranicznych przybywających na studia do Francji. Łącząc temat imigracji z bezpieczeństwem, Macron proponuje utworzenie sił składających

3 Nawiązując do teorii systemu-świata Wallersteina, jest to także klasyczna dychotomia, wokół której koncentruje się dyskurs społeczny w społeczeństwie tzw. centrum – w przeciwieństwie do dyskursu na peryferiach, zdominowanego przez podziały w obszarze przychylnego bądź wrogiego podejścia tychże peryferii do centrum (Warczuk i Zarycki, 2014, s. 338–339).

4 Skutki tej afery były dalekosiężne. Zgodnie z antyestablishmentowym kierunkiem obietnic wyborczych, Macron już jako prezydent, w trzecim miesiącu urzędowania, doprowadził do przyjęcia w parlamencie zakazu zatrudniania krewnych przez polityków pod karą więzienia i grzywny.

5 Można domniemywać, że chodzi także o tzw. osten-tacyjne symbole religijne – chusta jest jednym z nich.

się z 5 000 strażników granicznych, wspierających ochronę granic zewnętrznych Unii Europejskiej. W kontekście zwiększonych przepływów migracyjnych – w związku z kryzysem uchodźczym – Macron znowu mówi o „szansie”, w uchodźcach syryjskich upatrując przede wszystkim osoby o potrzebnych w Republice kwalifikacjach. Relokacja, będąca ówczynie tematem europejskiego sporu politycznego, powinna być jednak zorganizowana „w sposób inteligentny”.

Tak zakreślony program Macrona był jednak wtórny lub tożsamy z tym, co obiecywał w 2012 r. Hollande, a poza tym niektóre proponowane rozwiązania zostały już częściowo do prawa wprowadzone. Dotyczyło to np. obietnicy skrócenia rozpatrywania wniosków azylowych do 6 miesięcy (taki sam postulat Hollande’a) – w 2015 r. okres ten (z wcześniejszych 18) skrócono do 9 miesięcy. Inny przykład to propozycja stworzenia dodatkowych sił chroniących zewnętrzną granicę UE – także propozycja Hollande’a z 2012 r., która została wdrożona w 2016 r. (siły te dysponują 1 500 pracownikami, a do 2020 r. miały się powiększyć o kolejnych 1 000). Macron, w odróżnieniu od swojego poprzednika, nie wspominał jednak w kampanii o tzw. regularyzacji imigrantów nielegalnych (Simon, 2017), czyli amnestii, co nie zmienia wrażenia braku świeżości w podejściu do spraw imigracyjnych. Ta ocena przypomina opinie o stanowisku François Hollande’a z 2012 r. Wtedy również (poza nietypowym poparciem dla postulatu przyznania praw wyborczych w wyborach lokalnych imigrantom pozawspólnotowym i pomysłem zorganizowania w tej sprawie referendum) podkreślano programowy brak propozycji nowych, a co więcej – odróżniających ówczesnego kandydata socjalistów od programu centroprawicy Sarkozy’ego. Oznaczałoby to, wbrew powszechnemu przekonaniu, że w dobie wzmożonego napływu cudzoziemców do Europy wybory prezydenckie we Francji

wygrują osoby (2012 i 2017), które z imigracji nie czynią jednak głównego zagadnienia swojej kampanii. Jeszcze w 2007 r. zwyciężyło inne podejście.

W tym kontekście zupełnie inaczej na sprawę imigracji zapatrywała się kontrkandydatka Macrona i przegrana drugiej tury, Marine Le Pen. Znacznie wnikliwiej odniosła się do kwestii imigracji i spraw z nią związanych, ponieważ to głównie na tym zagadnieniu (i eurosceptycyzmie) zasadzał się jej – zasadniczo odróżniający się od innych – program wyborczy, zarówno w 2017 r., jak i w poprzedniej kampanii prezydenckiej. W kwestii relokacji uchodźców deklarowała odsyłanie ich do państw pochodzenia, nawet jeśli akurat toczyłaby się tam wojna. Zarzucała Macronowi „przemoc migracyjną” (violence migratoire), czyli poddanie się dyktatowi decydentów UE⁶ i działania wspierające komunitaryzm. Sama proponowała przede wszystkim wyjście ze strefy Schengen, zredukowanie rocznego salda migracji do 10 000 osób⁷ dzięki m.in. likwidacji automatyzmu łączenia rodzin i nabywania obywatelstwa francuskiego przez małżeństwo, zniesieniu prawa ziemi (obowiązywać miałyby prawo krwi lub zasady naturalizacji, ale na bardzo wymagających warunkach) oraz odejściu od możliwości posiadania podwójnego obywatelstwa pozaeuropejskiego. W kwestii imigracji nielegalnej deklarowała: brak zgody na naturalizację lub amnestię dla imigrantów nielegalnych przy jednoczesnym uproszczeniu i automatyzacji ich expulsi. W prawie azylowym: powrót do l’esprit initial du droit d’asile, w duchu którego, według Le Pen, wnioski azylowe miałyby być składane

⁶ Podobny zarzut wyłonił się w polskim dominującym dyskursie politycznym na temat pomocy uchodźcom po 2015 r.

⁷ Postulat ograniczenia liczby imigrantów ujęto tym razem inaczej niż w 2012 r., gdy Le Pen zapowiadała ograniczenie o 95% liczby imigrantów w okresie pięciu lat prezydentury (Podgórska, 2012, s. 71).

tylko we francuskich placówkach dyplomatycznych w krajach pochodzenia osób wnioskujących (Le Pen, 2017). W sprawach dotyczących integracji imigrantów Le Pen firmowała partyjne tradycje asymilacyjne, odmawiając także stosowania zasady dyskryminacji pozytywnej. Asymilacja wiązała się z promowaniem laickości, która ma być receptą na – postępujący według Le Pen – komunitaryzm. Okazuje się jednak, że porównanie z programem z 2012 r. prowadzi do tego samego wniosku: w postulatach Marine Le Pen również brak nowości i spektakularnych propozycji, mających odświeżyć jej wizerunek w tym zakresie (por. Podgórska, 2012). Jednak z punktu widzenia jej elektoratu, stabilność odczytywana była jako atut.

Imigracja w programach wyborczych pozostałych kandydatów na prezydenta

Spośród kandydatów startujących w wyborach znaczące poparcie w pierwszej turze otrzymali jeszcze dwaj z nich – republikanin F. Fillon i reprezentant „oddzielonej” lewicy J.-L. Mélenchon. Pierwsza czwórka kandydatów uzyskała w pierwszej turze zbliżony rezultat wyborczy – w okolicach 20% głosów, inaczej niż w wyborach w 2012 r. Kandydat prawicowy opowiadał się za zaostrzeniem warunków przyznawania obywatelstwa francuskiego na zasadach prawa ziemi oraz stałym i systematycznym wydalaniem z terytorium Francji osób w nieuregulowanej sytuacji, także całych rodzin, oraz za wydłużeniem okresu możliwego przetrzymywania takich osób w ośrodkach retencyjnych z 45 dni aż do 6 miesięcy⁸. Szczególnie istotne miałyby być szybkie usuwanie z terytorium Francji osób, którym

⁸ Ten okres jeszcze w 2003 r., a więc przed rozpoczęciem reform firmowanych przez Nicolasa Sarkozy’ego, wynosił tylko 16 dni.

odmówiono azylu. Fillon proponował także wprowadzenie zasady przyznawania pomocy społecznej ze środków publicznych tylko tym cudzoziemcom, którzy zamieszkują we Francji od co najmniej dwóch lat; zmiany w publicznym wsparciu miałyby także objąć oferowane przez państwo świadczenia medyczne (zniesienie powszechności tzw. *l’aide médicale d’Etat* – AME). Generalnie Fillon starał się zaproponować koncepcję przeniesienia na samych obcokrajowców kosztów prowadzenia polityki imigracyjnej (np. poprzez zwiększenie opłat za karty pobytu). Dość nietypowym pomysłem był postulat wykorzystywania danych statystycznych o pochodzeniu cudzoziemców tak, aby uniknąć ich koncentracji, niosącej zagrożenie komunitaryzmem, w danej gminie albo dzielnicy. Postulatem bliskim z kolei Macronowi był ten dotyczący wzmocnienia ochrony zewnętrznych granic europejskich, chociaż Fillon nie sugerował wyjścia ze strefy Schengen, jak Marine Le Pen (ale już tymczasowe zawieszenie strefy Schengen – tak). Jednocześnie jednak kandydat Republikanów postulował konieczność negocjacji unijnych dyrektyw dotyczących migracji, by przywrócić suwerenność państw w tym zakresie. Opowiadał się także za wpisaniem do konstytucji kwot migracyjnych, corocznie ustalanych w zależności od możliwości absorpcyjnych i integracyjnych Francji. Pakiet zaostrzających prawo imigracyjne propozycji zamykała sugestia ograniczeń w łączeniu rodzin (możliwość odmowy takiego prawa w sytuacji, gdy obcokrajowiec „nie rokuje”, czyli nie może spełnić wszystkich warunków umożliwiających mu bezpieczne życie we Francji – np. pojawiają się trudności w zależeniu mieszkania czy pracy) oraz propozycja zmian w prawie azylowym, m.in. zobowiązująca wnioskujących do złożenia wniosku w ciągu pierwszych 15 dni pobytu we Francji. Kwestia rozpatrywania wniosków postawiona była jeszcze ostrzej niż przez Macrona – François Fillon postulował limit 4 miesięcy (Fillon, 2017).

Z kolei J.-L. Mélenchon, jako jedyny liczący się kandydat lewicy (ponieważ ostatecznie B. Hamon uzyskał bardzo niewielkie poparcie), miał raczej odmienne propozycje niż pozostała trójka najważniejszych konkurentów z pierwszej tury. Podobnie jak Marine Le Pen, brał już udział w wyborach w 2012 r., kiedy swoje niesatysfakcjonujące 11-procentowe poparcie z pierwszej tury przekazał François Hollande'owi. Standardowy, podnoszony już w 2012 r. postulat Mélenchona dotyczył przywrócenia ważnej aż 10 lat karty pobytu. Lider La France insoumise wypowiadał się także przeciwko kwotom migracyjnym postulowanym i przez Fillona, i przez Le Pen, argumentując, że nie byłby to i tak zabieg powstrzymujący cudzoziemców przed przyjazdem. Mélenchon mówił w kampanii o migracji zazwyczaj w odniesieniu do pomysłów swoich konkurentów, akceptując bądź odrzucając ich propozycje. W tym duchu postulował pozostanie przy prawie ziemi, utrzymanie AME, ogłoszenie amnestii dla imigrantów przebywających nielegalnie (ale pracujących). Opowiadał się także przeciwko procesowi militaryzacji polityki UE w zakresie kontroli imigracji. Sugerował też, że należy odrzucić zawarte przez UE w marcu 2016 r. porozumienie z Turcją. Zamiast tego trzeba podjąć inne działania: np. wzmocnić cywilne środki umożliwiające ograniczenie utonięć na Morzu Śródziemnym, poprawić ofertę przyjmowania imigrantów poprzez polepszenie warunków obowiązujących w miejscach ich przetrzymywania oraz przygotować program pomocy dla uchodźców, którzy zdecydują się powrócić do ojczyzny w sytuacji, gdy pozytywnej zmianie ulegną tam warunki bytowe (*Respecter les migrants...*, 2017).

Krajobraz powyborczy

Podsumowując, starcie Macron – Le Pen 2017 miało oczywiście inny charakter niż konkurencja Hollande – Sarkozy w 2012 r. W pierwszym

przypadku współzawodniczyli kandydat niezależny, ostatecznie popierany przez liderów lewicy i prawicy oraz kandydatka skrajnej prawicy, w drugim – lewica i centroprawica. Rozgrywki polityczne w 2012 r. były czytelniejsze – Hollande został wybrany częściowo na zasadzie głosowania negatywnego przeciwko wyczerpującej się radykalnej formule rządów Sarkozy'ego. W 2017 r. wyniki trudno było przewidzieć – urzędujący prezydent sam wycofał się z ubiegania się o reelekcję, uwalniając potencjalnych kandydatów od konieczności odniesienia się do własnych propozycji i oceny dotychczasowej oficjalnej polityki (która w kwestiach migracyjnych pozostała jednak bliższa prawicy, gdyż ówczesny program socjalisty Hollande'a nie różnił się istotnie od propozycji centroprawicy Sarkozy'ego). Hollande, kończąc prezydenturę, uruchomił pole konkurencji dla kilku liderów. Pomimo organizacji prawyborów, nie udało się jednak wyłonić jednego stabilnego przywódcy – podziały w głównych partiach zaburzyły dotychczasowe proste decyzje wyborcze (Lachat i Michel, 2019).

Niezwykle istotną kandydatką wyborczą od początku kampanii była natomiast Marine Le Pen, która poprzez wzrastające poparcie stanowiła punkt odniesienia dla wszystkich innych kandydatów. Realna możliwość jej wyboru zdeterminowała rozgrywki personalne, opierające się na szacunkach, który z liderów będzie na tyle silny, by z nią wygrać. To poruszenie na poziomie osobowym niekoniecznie przełożyło się na zawartość programów wyborczych. Główne tematy kampanii Marine Le Pen – sceptycyzm wobec UE, a przede wszystkim wobec imigracji – sprawiły, że pozostali kandydaci musieli się do nich odnieść, ale nie uczynili z nich osi swych programów. Oprócz Macrona, wszyscy byli lekko eurosceptyczni, zaś imigracja obecna była w kampanii na równi z innymi zagadnieniami, nie mniej istotnymi dla wyborców.

Klimatowi zwycięstwa Le Pen sprzyjały wybory w USA wygrane przez Donalda Trumpa oraz wzrost nastrojów nacjonalistycznych w Polsce i na Węgrzech, skutkujący podziałami w UE, mierzącej się również z rozstrzygnięciem tematu Brexitu. Okazało się jednak, że pomimo tylu sprzyjających skrajnej prawicy uwarunkowań, Francuzi w pierwszej turze raczej równo obdzielili poparciem kandydatkę FN oraz kandydatów prawicy, komunizującej lewicy, jak również kandydata niezależnego. Siłą tego ostatniego okazał się brak przynależności partyjnej, szczególnie w obliczu okołowyborczych afer, jak ta z udziałem F. Fillona, który – mimo publicznego wyznania skruchy – pogrzebał nadzieje prawicy na odwrócenie „karty” prezydenckiej na kolejne 5 lat. Skrajna prawica okazała się znaczącym graczem, jednak ostatecznie niewystarczająco silnym.

Po objęciu władzy przez Macrona ministrem spraw wewnętrznych został Gérard Collomb (który pełnił tę funkcję tylko przez półtora roku). Natomiast nowa linia polityki imigracyjnej określona została oficjalnie 12 lipca 2017 r. przez premiera Éduarda Philippe'a w tzw. planie działania na rzecz zagwarantowania prawa azylowego i lepszego zarządzania przepływami migracyjnymi, który odpowiadać miał na oczekiwania obywateli francuskich wobec państwa. Pierwsze sformułowane w planie oczekiwania dotyczyło francuskiej godności i honoru, związanych z kontynuacją tradycji udzielania schronienia uchodźcom. Drugie efektywności, odnoszącej się do sprawnego stosowania procedury azylowej. Trzecie – solidarności i odpowiedzialności, realizowanych razem z innymi państwami europejskimi. W tak nakreślonych ramach wskazano pięć celów dalszych działań, zgodnie z duchem programu wyborczego Macrona. Wskazano, że – po pierwsze – należy działać wspólnie, na płaszczyźnie europejskiej i międzynarodowej. Po drugie, podkreślono, że respektowanie prawa azylowego powinno się także objawiać

poprzez polepszenie warunków przyjmowania wnioskujących i poprawę ogólnego ich traktowania. Trzeci cel dotyczył walki z nielegalną imigracją (*immigration irrégulière*), czwarty – ciągłego ulepszania polityki integracji imigrantów, piąty zaś cel wiązał się z działaniem na rzecz przyciągnięcia do Francji osób o wysokich kwalifikacjach i wyjątkowych talentach. Konkretnie rozwiązania służące osiągnięciu tych celów, nakreślone wstępnie w plan d'action, miały zostać zaprezentowane parlamentowi w projekcie nowego prawa już we wrześniu 2017 r. (*Garantir le droit d'asile...*, 2017).

Zakończenie

Biorąc pod uwagę rolę, jaką w tej kampanii odegrała Marine Le Pen, można postawić pytanie, jak należałoby opisać wynik wyborów: przegrana Le Pen czy zwycięstwo Macrona. Ta pierwsza perspektywa stawiałaby liderkę FN na pozycji kluczowego gracza politycznego i pewnego kandydata w kolejnych wyborach prezydenckich – i takie były przewidywania polityczne na początku kampanii. Mając jednak na uwadze wynik wyborów parlamentarnych w 2017 r., FN nie odegrał w praktyce takiej roli, jaką mógłby, gdyby poparcie dla Le Pen i programu jej partii było wystarczająco stabilne. Macron i jego zwolennicy wygrali jedne i drugie wybory i to właśnie stwierdzenie lepiej oddaje tę francuską rozgrywkę polityczną. Macron, jako kandydat bez ugruntowanego historycznego zaplecza, szybko zbudował spójne zaplecze społeczne (niekoniecznie zaś polityczne – z pewnością jednak jego pojawienie się w wyścigu wyborczym oraz odniesione zwycięstwa stały się przyczynkiem do analiz na temat strukturalnej zmiany francuskiego systemu partyjnego [Durovic, 2019; Lachat i Michel, 2019]). Choć Le Pen definiowała się jako „kandydatka ludu”, to właśnie Emmanuel Macron ostatecznie uzyskał jego poparcie, co jest tym bardziej istotne, że nastąpiło w dość

szczególnym dla Francji momencie związanym z radykalizacją nastrojów, wynikającą z zagrożenia bezpieczeństwa obywateli. Być może jednak ta radykalizacja, łącząca się bezpośrednio z kwestiami migracji, była większa po 2005 r., kiedy problemy z zamieszkami na francuskich przedmieściach otwały drogę do władzy Nicolasowi Sarkozy'emu, wtedy przynosząc politycznie namacalną zmianę. Kwestie migracyjne odegrały w ówczesnej (2007 r.) kampanii wyborczej kluczową rolę. W roku 2012 r. Hollande w swym programie w zasadzie nie zaproponował znaczącej jakościowej zmiany, zaś okres jego prezydentury potwierdził to podejście.

Przeprowadzona analiza dowodzi, że mimo kontekstu sekurytyzacyjnego tematyka migracyjna nie zdominowała politycznych rozgrywek okołowyborczych w kampanii prezydenckiej w 2017 roku. Kandydaci wyborczy, podejmując te kwestie, najczęściej skupiali się na stale obecnych w dyskursie politycznym zagadnieniach, takich jak walka z nielegalną imigracją czy reforma prawa azylowego. Po zamknięciu kampanii można było oczekiwać raczej kontynuacji przyjętej dawno linii politycznej. Wspomniana ustawa została przyjęta – choć dopiero rok po złożeniu politycznej obietnicy (Loi pour une immigration maîtrisée, un droit d'asile effectif et une intégration réussie, 2018), a dyskurs towarzyszący pracom nad nią spopularyzował określenie immigration maîtrisée – czyli imigracji kontrolowanej, zastępując dotychczas funkcjonujące w debacie sięgającej jeszcze czasów Nicolasa Sarkozy'ego sformułowanie immigration choisie – imigracji „wybieranej” (Pour une immigration maîtrisée..., 2018). Ta (tylko?) dyskursywna zmiana odzwierciedla w jakimś stopniu podejście nowo wybranego prezydenta do problematyki migracyjnej, legitymizując także pozytywne – z punktu widzenia władzy – zmiany we francuskim prawie, koherentne z obietnicami kampanijnymi Macrona. 🗨

Karolina Podgórska pracuje jako adiunkt w Instytucie Socjologii na Wydziale Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jest także badaczem współpracującym z Ośrodkiem Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego. Absolwentka studiów magisterskich na kierunkach stosunki międzynarodowe oraz socjologia. Doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce. Zainteresowania naukowe: polityka imigracyjna i integracyjna, imigracyjna polityka francuska, nowe technologie (ICT) w procesach migracyjnych (e-diaspory, ICT a procesy adaptacyjne migrantów, wykorzystanie technologii w zarządzaniu migracjami), migracje edukacyjne.

Afiliacja:

Instytut Socjologii
Wydział Filozofii i Socjologii
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
e-mail: karolina.podgorska@gmail.com

Bibliografia

- Centres et locaux de rétention administrative. (2015). Rapport commun Assfam, Forum Réfugiés, France terre d'asile, La Cimade et l'Ordre de Malte. Pobrane z: https://www.lacimade.org/wp-content/uploads/2016/06/RapRet2015_web-planches.pdf
- Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile. (2004). Pobrane z: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070158/
- Durovic, A. (2019). The French elections of 2017: shaking the disease? *West European Politics*, 42(7), 1487–1503.
- Fillon, F. (2017). *Mon projet pour la France. Immigration*. Pobrane z: <http://www.groupejeanpierrevernant.info/ProjetFillon3.pdf>
- Garantir le droit d'asile, mieux maîtriser les flux migratoires. Dossier de presse. (2017). Le Gouvernement Français. Pobrane z: http://www.gouvernement.fr/sites/default/files/document/document/2017/07/dossier_de_presse_-_garantir_le_droit_dasile_mieux_maîtriser_les_flux_migratoires_-_juillet_2017.pdf
- Greco, F., Polli, A. (2020). The Political Debate on Immigration in the Election Campaigns in Europe.

W: A. Przegalinska, F. Grippa, P. A. Gloor (red.), *Digital Transformation of Collaboration. COINs 2019* (s. 111–123). Cham: Springer.

Jaroszewicz, M. (2018). Migracje i bezpieczeństwo. W: M. Lesińska, M. Okólski (red.), *25 wykładów o migracjach* (s. 282–294). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Lachat, R., Michel, E. (2019). Campaigning in an unprecedented election: issue competition in the French 2017 presidential election. *West European Politics*, 43(3), 565–586. DOI: 10.1080/01402382.2019.1655960

Le Pen, M. (2017). *144 engagements présidentiels*. Pobrane z: <https://rassemblementnational.fr/pdf/144-engagements.pdf>

Les étrangers en France. Treizième rapport établi en application de l'article L.111–10 du Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile. (2016). Le Gouvernement Français. Pobrane z: <https://www.immigration.interieur.gouv.fr/Inforessources/Documentation/Rapports-publics/Les-rapports-au-Parlement-article-L-111-10-du-code-de-l-entree-et-du-sejour-des-etrange-et-du-droit-d-asile-CESEDA>

Loi n° 2018–778 du 10 septembre 2018 pour une immigration maîtrisée, un droit d'asile effectif et une intégration réussie. (2018). L'Assemblée nationale. Pobrane z: <https://www.legifrance.gouv.fr/dossierlegislatif/JORFDOLE000036629528/>

Macron, E. (2017). *Emmanuel Macron Président. Programme*. Pobrane z: <https://storage.googleapis.com/en-marche-fr/COMMUNICATION/Programme-Emmanuel-Macron.pdf>

Maillot, A., (2017). Setting the Agenda? The Front National and the 2017 French Presidential Election. *Irish Studies in International Affairs*, 28, 45–56. DOI: 10.3318/isia.2017.28.6

Podgórska, K. (2012). Imigracja we francuskiej kampanii prezydenckiej 2012. Retoryka zmiany czy kontynuacji? W: M. Buchowski, J. Schmidt (red.), *Imigranci: między integracją a izolacją* (s. 61–74). Poznań: Komitet Nauk Etnologicznych PAN, Wydawnictwo Nauka i Innowacje.

Podgórska, K. (2015). *Od subie do choisie. Polityka imigracyjna Francji w latach 2020–2011: uwarunkowania, założenia, realizacja*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Poure une immigration maîtrisée, un droit d'asile effectif et une intégration réussie. Dossier de presse. (2018). Ministère de l'Intérieur. Pobrane z: www.interieur.gouv.fr

Respecter les migrants, régler les causes des migrations (le livret no 32). (2017). La France insoumise. Pobrane z: <https://avenirencommun.fr/le-livret-migrations/>

Résultats présidentielle 2017 – France. (2017). Pobrane z: <http://www.lemonde.fr/data/france/presidentielle-2017/>

Simon, T. (2017). *Que dit vraiment Macron sur l'immigration?*, „Le Nouvel Observateur”, 27 kwietnia.

Supertino, G. (2017). *Quel est (vraiment) le bilan de François Hollande en matière d'immigration?* Pobrane z: <http://www.europe1.fr/societe/immigration-quel-bilan-pour-francois-hollande-3327155>

Trojanowska-Strzęboszewska, M. (2019). Polityzacja imigracji w Polsce – wyzwania koncepcyjne. W: A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak (red.), *Migranci i mniejszości jako obcy i swoi w przestrzeni polityczno-społecznej* (s. 23–36). Poznań: Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM.

Van Dijk, T. (2003). Dyskurs polityczny i ideologia, *Etnolingwistyka*, 15, 7–28.

Wallerstein, I. (2016). *The French Miracle*. Commentary No. 438, December 1. Pobrane z: <https://www.iwallerstein.com/the-french-miracle/>

Wallerstein, I. (2017a). *The Absolutely Unpredictable French Presidential Election*. Commentary No. 443, February 15. Pobrane z: <https://www.iwallerstein.com/the-absolutely-unpredictable-french-presidential-election/>

Wallerstein, I. (2017b). *France: Anyone but Le Pen?* Commentary No. 448, May 1. Pobrane z: <https://www.iwallerstein.com/france-anyone-but-lepen/>

Warczok, T., Zarycki, T. (2014). Bourdieu recontextualized: Redefinitions of western critical thought in the periphery. *Current Sociology*, 62(3), 334–351.

The Role of Immigration Issues in French Presidential Campaign in 2017

Abstract

The French presidential elections in 2017 brought a “predictable surprise” – Emmanuel Macron’s win changed the French political scene. The campaign itself was different, to. All the important candidates were defined as anti-establishment. This characteristic – in comparison with the experience of classical distinctions between right and left in previous campaigns – was something new.

The aim of the article is to state whether migration issues were somehow decisive for the campaign result. In this context, it is worth asking other questions. Was the political debate around immigration during the electoral period different than in campaign 2012? How, in the new international context (the refugee crisis, numerous terrorist attacks, ideological divisions in European Union, Donald Trump’s win in the United States, the increase in nationalist and populist attitudes in Central and Eastern Europe) were questions about migrants’ presence and their integration into the Republic formulated? Finally, what description is appropriate for the election result – the victory of Macron or the failure of Le Pen? This text is based on an analysis of the candidates’ programmes as well as public discourse concerning the elections.

Keywords: [immigration in France](#), [French presidential elections](#), [securitisations of migration processes](#).

Why do settled immigrants commit terrorist acts against countries that have accepted them? Preliminary remarks

MARÍA PAULA MALINOWSKI RUBIO
PEDAGOGICAL UNIVERSITY OF CRACOW

Abstract

Some people behind terrorist attacks committed in the 21st century in Europe include immigrants or descendants of immigrants, which is abominable to the native population. In this paper, I analyse factors that account not only for cultural or political motivation of the terrorists, but also factors conditioned by interaction between immigrants or their descendants with indigenous people of the host country. One of the fundamental questions to be asked is whether immigrants in European countries are really accepted by residents of the host country. If they are indeed not accepted, they might have developed a sense of exclusion, even despite achieving apparent integration at certain levels of the social structure. The sense of being rejected is a major factor causing aggression, and such aggression can be used by terrorist organisations to recruit such people.

Keywords:

[terrorism](#), [integration](#), [discrimination](#), [marginalisation](#).

Introduction

It is a fact that some terrorist attacks taking place in Europe recently have been committed by immigrants or descendants of immigrants settled in the European countries. This causes consternation and outrage on the part of its native inhabitants. It is particularly difficult to understand when a terrorist act is committed by people born in the country that has accepted one's parents or grandparents and goes against logical expectation that this would result in gratitude towards host countries, not aggression against them.

Before I pass on to further analysis of the problem, a definition of terrorism must be provided. No consensus has been achieved so far, and there are many definitions of the term. Because this paper is devoted to terrorism in Europe, definitions of interest here include the one coined on the territory of the European Union according to which (...) *terrorist offences are certain intentional acts which, given their nature or context, may seriously damage a country or an international organisation when committed with the aim of seriously intimidating a population, or unduly compelling a government or international organisation to perform or abstain from performing any act, or seriously destabilising or destroying the fundamental political, constitutional, economic or social structures of a country or an international organisation* (Europol, 2016, p.11). Another definition to be taken into consideration as a starting point is the one provided by the United Nations in 2004, published in the *Report of the High-Level Panel on Threats, Challenges and Change*, which basically resembles the previous one, differing exclusively by pointing out that terrorist acts are openly intended to harm the civilians. According to this definition, terrorism means (...) *any action [...] that is intended to cause death or serious bodily harm to civilians or non-combatants, when the purpose of such*

an act, by its nature or context, is to intimidate a population, or to compel a Government or an international organization to do or to abstain from doing any act (United Nations, 2004, p.83). This definition, as well as all those I have encountered, indicates that an act of terrorism has a fundamentally political goal. As pointed out by for example Jesús Argumosa Pila when talking about Muslim terrorism, (...) *although the key to the discourse of terrorism is religion, its objectives are constantly and obviously political* (Argumosa Pila, 2015, p.10). Without contradicting the above, one should ask a question to what degree a political objective based on religious or non-religious premises constitutes the fundamental trigger in the case of terrorist attacks committed in Europe, and who is it a trigger to. In order to appropriately analyse the motivation to commit terrorist attacks, one must account for the place, the historical moment, and who the attackers are.

One must not forget that terrorism is not a new phenomenon, it has been present throughout history. As Anthony Giddens writes, (...) *the phenomenon of using violence with the idea of terrifying populations, especially civilian populations, is obviously older than the term* (Giddens, 2012, p.1060), as the term 'terrorism' was coined as late as in the 18th century (ibidem, 2012, p.1059). Anthony Giddens and Steven Pinker, for example, state that the first terrorist attacks took place in the ancient times (ibidem, 2012, p.1059; Pinker, 2011, p.449). Ilona Resztak provides a more precise date of the first terrorist attack as 356 BC (2012, p.152). Jarosław Tomaszewicz writes about *pre-terrorism*, which includes acts of terrorist nature described in the Old Testament (2014, p.119).

More recently, by the end of the 20th century, terrorism usually remained within national borders and was mostly related to nationalist groups struggling for independence of a certain territory belonging to a particular state to

which they claimed their rights (cf. Giddens, 2012, p.1059). In the 21st century, a new type of terrorism emerged, cross-border terrorism, as in the case of Islamic terrorism (cf. United Nations, 2002, p.5).

In the past two decades, most terrorist attacks worldwide were related to the *jihad* terror. According to Argumosa Pila, the term *jihadism*, is (...) *used to refer to the most aggressive and radical trends within political Islam, characterised with frequent and brutal retorting to terrorist attacks in the name of the alleged jihad², as the followers call the sacred war in the name of Allah* (Argumosa Pila, 2015, p.17). In Europe, although clearly the most numerous terrorist attacks are the ones related to ethnonationalism and separatist movements, almost all the fatalities of terrorist attacks in the recent years were a result of jihadist attacks, as stated in the report by the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) (Europol, 2017, p.10; Europol, 2018, p.9; Europol, 2020, p.15). For some time, significant migration was observed from the European Union Member States to the war zones in Syria and Iraq to join the self-proclaimed Islamic State. In 2015 alone, over 5,000 people moved from the European Union (EU), most notably from Belgium, France, Germany, and the United Kingdom, to war zones in Syria and Iraq in order to join ISIS (Europol 2017, p.12). Later, the numbers quickly decreased (Europol 2020, p.44). ISIS forms one of the largest groups of international *jihad*, also referred to as the Jihadist International (Argumosa Pila,

2015, p. 9), aimed at uniting all the Muslims and extending Islam worldwide (ibidem, 2015, p. 18).

Notwithstanding the fact that attacks by the jihadists are responsible for the largest number of victims in Europe in the period of the last eighteen years, and that the Europeans are most focused on the attacks committed on their continent, actually most terrorist attacks inspired by *jihad* take place within the Arab and Muslim world, with their inhabitants forming the largest group of victims. According to the data published by the Institute for Economics and Peace (IEP), approximately 75% of all deaths resulting from terrorist attacks in 2015 took place in five countries: Iraq, Afghanistan, Nigeria, Syria, and Yemen (over 21 thousand fatalities) (IEP, 2017, p.36) while the countries most affected by terrorist attacks in 2019 included Afghanistan and Iraq, followed by Nigeria and Syria (Fernández Rosa, 2020). Although the number of fatalities in Europe is not low, it is still the most peaceful region of the world (IEP, 2019, p.68). In the countries of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD³), the 577 fatalities recorded in 2015 constitute less than two percent of all fatalities resulting from terrorism, despite it was the year recording the highest number of fatalities in a single year since 2001 (IEP, 2016, p.40). It must, however, also be pointed out that the total number of terrorist attacks in Europe decreased after the peak increase in 2017 (Interpol 2019, p.10).

It seems clear that the motivation of jihadist terrorists operating in regions with open conflicts is principally political. Some of these countries experience ongoing internal conflicts; neighbouring countries in the region engage in long-term conflicts among one another, on top of conflicts involving countries

1 Radicalism is the "uncompromising attitude and methodology of procedure in the area of proclaimed views, adopted objectives, and selection of measures" (Petrozolin-Skowrońska, 1996).

2 *Jihad* means "Every effort undertaken on God's path; including: collective duty to spread Islam imposed on the entire umma [umma is a "community of the Muslims worldwide"] and lead the war against the infidel countries" (Larroque, 2015, pp.128, 132).

3 Among 35 members to OECD, 21 include EU countries, including those targeted by terrorists (cf. OCDE).

of the West (cf. Argumosa Pila, 2015). And although Federico Aznar Fernández-Montesinos rightly states that (...) *the source of jihadist terrorism lies in its ideology* (Aznar Fernández-Montesinos, 2015, p.71), following a detailed analysis of both the ideology and the functioning of various jihadist groups, he comes to a conclusion that (...) *differences between radical groups are not of religious, but of political nature, namely they refer to the means and strategy to be implemented in order to achieve the goal: establishment of the Caliphate, its range and nature, global or not, the priority of actions against the West, policy in respect of the Shiites, Marabouts, and Sufis, and the degree of exercising the implementation of the Islamic law in subordinate countries...* (ibidem, 2015, p.105).

Terrorist attacks outside the Muslim territories (both within the struggle against the West and aimed at expanding the Islam worldwide) are largely not committed by the jihadists who specially arrived from those zones with the intention to commit an attack, but by adepts recruited outside the Muslim territory, very often citizens of the countries of the attack. As Luis de la Corte Ibáñez points out, referring to Angel Rabasa and Cheryl Benard, (...) *the vast majority of jihadists attempting to perform attacks in Europe recently, or departing from Europe in order to spread terror in other regions of the world, have acquired their extremist orientation⁴ and have adopted the ideology of jihad on the European territory* (Rabasa and Benard, 2015 qtd in: de la Corte Ibáñez, 2015, p.27). These are not just immigrants from Muslim countries settled in Europe, but many of them have been born in European countries. According to the data published by Europol in 2015, 63% people arrested in relation to terrorist attacks are EU

citizens, with 58% born in the EU (Europol, 2016, p.11). In 2019, almost 60% jihadist terrorists included citizens of countries where the attacks took place (Europol 2020, p.15). Therefore, there a fundamental question arises as to what has led some people settled by their own will in European countries, sometimes already being their citizens, or descendants born in Europe, to adopt the ideology of *jihad* and become terrorists acting against their own countries, regardless of whether this is the country of their birth or the second homeland. Psychologists, social psychologists, sociologists, political analysts, and many other are still seeking an answer to this question.

Methodological remarks

When attempting to answer the question, we principally face the problem of strictly methodological nature because it is extremely difficult to analyse motivations of people committing terrorist attacks or intending to do so, because of the nature of their activities as, on the one hand, the last thing they would probably wish for is to be identified⁵, while on the other, establishing contact is very risky for the investigator (cf. Horgan, 2015, pp.55–66). Therefore, most studies on such phenomena are not based on primary data, which largely undermines the credibility of their results. Unfortunately, we have no other data so far.

As indicated in the title, this paper is intended as preliminary remarks. It does not aim at verifying the hypothesis, but to present the hypothesis, namely to state it and to justify the answer to the question posed at the end of the previous section: [what led some people settled by their own will in European countries,

sometimes being European citizens already, or their descendants born in Europe, to adopt the ideology of *jihad* and become terrorists acting against their own country, regardless of whether this was their country of birth or the second homeland?]. The next step to be taken in the future would be to find a way to investigate the problem directly in order to verify the hypothesis, despite the methodological challenge.

Proposed Explanation

To review the most important aspects touched upon in the attempts to explain the radicalisation of European citizens, I shall refer to the theoretical concept of Javier Jordán from the perspective of the process of jihadist radicalisation in Spain, which brings together and orders many of the reflections by various other authors on the issue. From the point of view of the radicalisation process occurring in Spain, Jordán defines three strictly interrelated levels of investigation: the macro level, the meso (intermediate) level, and the micro level (Jordán, 2009). The macro level is configured by factors of general nature, external to an individual, both national and international, broadly related to the social, economic, political, and cultural environment of such an individual. Jordán speaks of factors encouraging radicalisation at the macro level, some of which are related to the globalised environment in which they emerge, such as the experience of injustice, or military conflicts that cause suffering of the Muslim population, which factors can (...) *cause personal feeling of humiliation, offense, and rebellion among people sharing the Islamic identity* (ibidem, 2009, p.198), while other refer to the freedom of the press and mass media which favour and even amplify the effects of terrorist attacks by spreading the ideology of *jihad* among the general population, and which provide arguments justifying terrorist attacks through their rationalisation, as well

as emotional arguments that are emotional, normative, and identity-related, which can be easily adopted by an individual, and which can affect the micro (individual) level (ibidem, 2009, p.200). Radicalisation is also favoured by social and economic factors, such as: (...) *establishment of ghettos, severe social inequalities between the Muslim and non-Muslim in such areas as access to education, failures at school, access to the labour market, personal labour situation and unemployment; deficient socio-political integration manifested in lack of confidence in the system and institutions, or the appearance of parallel structures of political and social participation; social polarisation, attitudes of rejection and distrust on the part of the society, all these can cause the feeling of frustration, humiliation, and aversion to the political system and the society they live in, which together prepare a fertile ground for violent radicalisation* (ibidem, 2009, p.200). Finally, there are triggers points, such as political support for the war in Iraq on the part of some western powers, breakdown of some jihadist groups, or the ban on Muslim veils in French public schools. The micro level comprises individual factors, among which Jordán differentiates aforementioned rationalisation factors (which have already been defined), both affective and cognitive-normative, as well as identity-related factors. Among affective elements, there are emotions or conditions such as frustration, relative deprivation, rage against the injustice experienced by the individual or by other people, or the will to take revenge, all of which are often ascribed to terrorists (ibidem, 2009, pp.203–294). Cognitive-normative elements are those that, upon assuming an extremist ideology, lead a subject to take such extremist ideology as one's own, with its standards and values that give meaning to the individual's actions and life (ibidem, 2009, pp.204–206). At this level, one can also find what Jordán refers to as identity-related elements, namely the

4 Extremism means (...) *upholding extreme views on an issue, application of the most radical measures to achieve a political, economic, or ideological goal (violence, terror, military revolt, etc.)* (Petrozolin-Skrowrońska, 1995).

5 As pointed out by Basque historian, Igor Barrenetxea Marañón, terrorists (...) *camouflage without hesitation in the society, behave as average Muslims, and even permit themselves to breach the regulations of Islam so as thus not to raise suspicion and remain unnoticed until it is too late* (2017).

ones that help to meet the need for belonging, pushing an individual to affiliate with a specific group and to act in pursuit of common goals (ibidem, 2009, pp.206–208). The intermediate (meso) level comprises external factors with the vehicle formed of social networks present in the social and political environment that is the closest to the individual, facilitate his contact with other individuals with similar normative, affective, and cognitive framework, and which also serve to strengthen the socialisation in the values proper to the jihadist ideology (ibidem, 2009, pp.208–213). One must also take account of the fact that all the aforementioned factors encourage the adoption of extremist ideology, but only some individuals become radicalised and proceed to committing terrorist acts. It must also be pointed out that deprivation or negative feelings are not a shared characteristic among all the radicalised individuals committing or attempting to commit terrorist attacks. Among the individuals convicted of jihadist terrorist activities or killed in suicide attacks in Spain in the period 1996–2012, as many as 24.1% had university education, 12.2% were entrepreneurs employing staff, and 14.9% were self-employed in the industry and services sector (Reinares and García-Calvo, 2013). One cannot also generally speak of individuals with profound religious formation. It seems that individuals more prone to radicalisation are those with rather superficial religious education, rather than those with solid, profound knowledge of religion (cf. Akhmedova and Speckhard, 2006, p.337).

An important characteristic to be accounted for in the analysis is the age of individuals involved in terrorist attacks in Europe. According to Europol's data, over the years, the detained suspected of terrorist activities related to *jihad* or responsible for the attacks, are noticeably young. For example, according to Europol's data, in 2016, (...) *almost one-third of arrestees*

(291) were 25 years old or younger. Only one in ten arrestees (9%) in 2016 was older than 40 years (Europol, 2017, p. 10) while in 2019 (...) *most jihadism-inspired attackers and would-be attackers (almost 70 %) were between 20 and 28 years old. The youngest perpetrators were 16 and 17 years old* (Europol, 2020, p.15). One of the papers on terrorism in Spain states that 51.5% of the sample comprising individuals convicted of jihadist activity or suicide bombers in the country in the period 1996–2012 began the process of radicalisation in the spirit of jihadist Salafism⁶ at the age of from 16 and 25; and the percentage grows to 84.4% if the limit is extended from the age of 16 to 30 (García-Calvo and Reinares, 2013, p.4). As pointed out by the authors, this indicates that the radicalisation began in such individuals in an earlier phase of life, when young people are particularly prone to the impact of extremist ideologies⁷. As shown by Pauline H. Cheong and Jeffrey R. Halverson, the propagators of jihadist Salafism make intense efforts to influence and recruit people at this particular stage of development (Cheong and Halverson, 2010).

The fundamental questions to ask here are: 1) where these feelings come from; and 2) why some individuals originating from those countries feel frustrated, not accepted, pushed to the social margin. One of the most frequently provided answers, closely related to the affective factors, points exactly to the actual or perceived marginalisation of such individuals. This, however, appears to be contradictory to the data quoted above, indicating that such

6 Salafism is a (...) *branch of Sunnism, which preaches the doctrine of the old followers, particularly the first four Califs of Islam from which jihadism derives.* (Argumosa Pila, 2015, p.18).

7 According to, for example, Erik Erikson, if, in the process of adolescence, an individual has not yet achieved a stable identity, he is largely ready to get ideologically involved (cf. Hall, Lindzey, Campbell, 2006, p.211).

individuals include persons with university education and prestigious, well-paid jobs. Maria Carmen Forriol Campos writes: (...) *The possibility that a young Muslim immigrant in a second/third generation and well-integrated, which means, a young man coming from a wealthy, non-pathological family, a qualified specialist under a permanent job contract, as exemplified by Mohamed Jaroume⁸, can become radicalised, rebuts the popular thesis of radicalisation being possible exclusively in the case of young individuals from the second/third generation that have not been integrated or who appear to have been integrated* (Forriol Campos, 2013, p.356). Forriol Campos postulates that the motives for radicalisation of young people non-integrated or who appear to be integrated⁹ in the spirit of jihadist Salafism would include social discrimination which might be a result of islamophobia, ethno-cultural, socio-economic, political, identity-related, and religious issues, whereas among well-integrated youth, radicalisation would be motivated exclusively by identity-related, political, and religious factors (ibidem, 2013, p.356). Lorenzo Vidino, an expert in *jihad* and investigator of Salafism in Cataluña, following the attacks of 17 August 2017 in Barcelona, in his interview for El País, stated: (...) *It would be a mistake to think that integration is an antidote to radicalisation. It seems natural to think so, believe that someone who has been raised in a given community and forms part of the society, someone who plays football and speaks Catalanian, and so on, would not get radicalised. And yet most radical individuals in Spain and in Europe have been well-integrated*

8 This is about a young Muslim immigrant from the second generation, apparently well-integrated in Italy, where he resided, who despite that got radicalised via the Internet (cf. Reinares, 2012).

9 Unfortunately, the author does not precisely define her understanding of being “non-integrated or appear to have been integrated” and what criterion was used to differentiate between such categories.

(Mars, 2017). What does Vidino understand by being well-integrated? And if they are integrated, why do they commit the attacks? In the same interview, Vidino explains: (...) *This is not related to integration, but rather to the personal sense of lack of affinity with the society. Many jihadists have been well-integrated* (ibidem, 2017). And yet can one be really integrated and not have a sense of belonging in a society where one lives? The term ‘integration’ can be understood in many different ways, depending on who uses it, and what theoretical, political, and ideological perspective is used to formulate the definition. Aleksandra Grzymała-Kazłowska attempts to reconstruct the meaning of the term ‘integration’ by reviewing its definition depending on the perspective applied, and concludes that (...) *generally, integration can be perceived as a two-directional process of adaptation leading to immigrants’ participation in the social, cultural, economic, and institutional-political life of the host society* (2008, p.50), and adds: (...) *from the perspective of the country of immigration, immigrants should be a coherent and harmoniously functioning part of the host society, have bonds and relations with the others, share fundamental values of the society of the country of residence, observe the most important standards and laws applicable in the public sphere, and have at least a minimum sense of identification and community with the new society* (2008, p.50). The last assumption can be summed up with a statement that the society where the immigrants live should become a normative group of reference for them, and even partly a membership group. Vidino, in his comment, seems to ignore this. On the other hand, this definition stresses the need for immigrants’ adaptation to the society but does not mention their right to maintain their culture. The definition used by many other authors, as formulated by the Commission of the European Communities, refers to integration as (...) *a two-way process*

involving adaptation on the part of both the immigrant and of the host society (Commission of the European Communities, 2000, p.19). In the quoted document, further on, it is stressed that (...) *There must [...] be respect for cultural and social differences [...]* (ibidem), which already accounts for the cultures of origin, and the need for respecting them. The need for respecting the immigrants' culture is not, however, obvious to everyone. Cezary Żołędowski, for example, writes: (...) *It turns out [...] that, in majority, immigrants do not wish to integrate, and are even not susceptible to acculturation, adhering to their own traditions and customs* (2014, p.47). This statement seems to suggest that Żołędowski does not agree for the immigrants to preserve their own culture and should assimilate by adopting the culture of the host country as their own, which basically contradicts the idea of integration. Does the fact that immigrants or descendants of immigrants actively participate in the social, cultural, economic, and institutional-political life of the host society, respect fundamental standards that regulate the public sphere and the law, show at least a minimum sense of identification and affiliation with the new society, and respect its culture, expressly mean that they will be accepted and will feel accepted by the society? Anyways, does the respect for cultural differences equal their acceptance? What about phenotypic differences that are apparent at the first sight? These cannot be either eliminated or hidden. The source of the problems with integration can be found not in the absence of the will to integrate among immigrants, but in the fact that the adoption of the host society as a normative group of reference and a membership group is ineffective without the acceptance of the immigrants themselves, not just their culture, meaning not just acceptance on the part of the host society as a whole, but acceptance on the part of people forming part of such

society in their nearest environment. In other words, if immigrants do not feel accepted by members of the society where they live, the anticipatory socialisation [namely adoption by an individual of a group of non-affiliation as a normative group of reference with the hope of becoming a member (cf. Merton and Kitt, 1965, pp.470–480; Merton, 1982, pp.427–429)] is not functional, and the immigrants will not be able to feel members of such society, and will not be able to develop a sense of identification and affiliation with the new society. In the absence of the sense of rooting, a sense of exclusion can easily be developed in an individual, even in the case of apparent integration at certain levels of the social structure. As proved by neuroscience, from the brain perspective, social rejection, exclusion, and underestimation are perceived as physical pain (Bauer, 2013, p.67; cf. also: Eisenberger and Lieberman, 2005, pp.109–127), and physical pain causes aggression (cf. Bauer, pp.67–69). According to Bauer, (...) *the absence of affiliation with a group and being rejected are the strongest and the most important factor causing aggression* (p. 68; cf. also Twenge, Baumeister, Tice, Stucke, 2001, pp.1058–1069). Therefore, in the case of immigrants, the absence of the sense of belonging in the society of residence and the sense of rejection, perceived as pain, can trigger consent to the use of violence against such society. And thus, aggression evoked by the sense of being rejected can be used by terrorist organisations to recruit immigrants for their purposes (Malinowski Rubio, 2016, pp.233–236).

In the aforementioned document, the Commission of the European Communities refers to the need of (...) *ensuring fair treatment of third country nationals residing legally on the territories of the Member States through an integration policy aimed at granting them rights and obligations comparable to those of EU citizens* (Commission of the European Communities,

2000, p.9). It also stresses the need for fighting against discrimination of immigrants (...) *in the fields of employment, training, social protection (including health and social security), education and the supply of goods and services, including housing* (ibidem, 2000, p. 10). It also stresses the role of (...) *regional and local authorities and their political leaders, especially those of the larger towns where many migrants settle, providers of education, healthcare, social welfare, the police, the media, the social partners, non-governmental organisations and migrants themselves and their associations* (ibidem, 2000, p. 20) in successful implementing of integration programmes. As we read in the document, apart from regional and local leaders, institutions, and organisations, the immigrants and their associations are of key importance in the implementation of integration programmes, although there is not even a mention of the decisive role of native members of the host society in the immigrant integration process, including those in the nearest environment, namely neighbours, friends from school and work, passengers on the same bus, or people shopping at the same place. The Commission of the European Communities (and not only in the document quoted, but in all known to me documents published on this issue or in publications executed on the basis of such documents since the year 2000) emphasises the legal and institutional, as well as economic dimensions of integration (Cf. Biernath, 2008, pp.181–192), and as can be concluded from its postulates not as much because it cares about the immigrants, but in order to make sure that immigrants settling on the territory of the EU meet the needs of its labour market, and function smoothly within it without causing conflicts. It also believes that through the appropriate integration policy, one can attract "desirable" immigrants: (...) *The provision of equality with respect to conditions of work and access to services, together with the granting of*

civic and political rights to longer-term migrant residents brings with it such responsibilities and promotes integration. By coordinating their efforts to ensure that employers respect the provisions of labour law in the case of third country nationals, Member States would greatly contribute to the integration process, which will be particularly important in attracting migrants to highly skilled jobs for which there is world-wide competition (Commission of the European Communities, 2000, p. 20); (...) *The opening up of channels for immigration for economic purposes to meet urgent needs for both skilled and unskilled workers has already begun in a number of Member States* (ibidem, 2000, p.13). Moreover, the document points out that (...) *this would be closely related to labour market needs but would also take into consideration [...] other factors (e.g., public acceptance of additional migrant workers in the country concerned, resources available for reception and integration, the possibilities for social and cultural adaptation, etc.)* (ibidem, 2000, p.16). In other words, it assumes that, at the individual level, it is the immigrants who should make the effort to integrate. There is also a suggestion that some immigrants are incapable of adapting to the European society.

It can be thus concluded that integration programmes of the EU principally focus, as pointed out above, on the legal and institutional dimension, as well as economic dimension of the integration, while on the other shift a major part of the responsibility for its success on immigrants themselves.

To answer the above questions, we must know how Muslim immigrants feel in their closest environment, among neighbours, friends from school and work, passengers on the same bus or shoppers at the same supermarket. In a report by the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobes (EUMC), among others drafted on the basis of 58 thorough interviews with members of

Muslim communities in ten EU countries with a large Muslim population (Choudhury, Aziz, Izzidien, Khreeji, Hussain, 2006, p.7), which recompiles information regarding perceptions of individual experiences reflecting the sentiments, fears, and personal frustrations, which is fundamental for evaluating their impact on such individuals (Casa Árabe, 2007, p.69), we can read that (...) *when Muslims report experiencing Islamophobic prejudice and hostility in daily life, this is more likely to take the form of verbal abuse and other forms of hostility rather than physical violence [...] beyond verbal and physical abuse, respondents suggested that Islamophobia is also expressed in the small details of every day encounters; in passing comments and jokes* (Choudhury et al., 2006, p.44). Further on, we can read that (...) *respondents suggested that the extent to which Muslims face hostility, harassment or violence is also dependent on the extent to which a person's Muslim identity is visible. Thus they report that women who wear a headscarf or men with beards or dress that identify them as Muslim feel more vulnerable and are more likely to face hostility. Muslim women wearing a headscarf are reported to bear the brunt of Islamophobic attacks with people spitting at them or trying to remove their headscarf. It is also believed by interviewees that those who «look Muslim» are more likely to be targeted by state officials, by security, police and immigration officers* (ibidem, 2006, pp.44–45). Moreover, it must be stressed that (...) *the respondents feel that, increasingly, acceptance by society is premised on the assumption that they should lose their Muslim identity. They feel that there is an assumption that their values are not compatible with «European» values* (ibidem, 2006, p.8).

I personally had the opportunity of observing hostile attitude to the Muslim headscarf during one of my stays in Spain which coincided with the attack of August 2017 at Las Ramblas in Barcelona. I then witnessed the

first reactions, both in the press and other media, and among people. One of the persons I talked to, a Spanish person from Avilés, told me she hated her colleague from work, a Muslim woman, doctor just as herself, exactly because of the Islamic headscarf [or *hijab*, a veil used by Muslim women to cover their hair (Mirys-Kijo, 2015, p.31)]. This hatred had its source in the fact that the Muslim woman, born in Spain and having Spanish citizenship, had not resigned from the veil which, in the opinion of my interlocutor, is a symbol of male domination over women. She was outraged that her Muslim colleague from work had not yet got rid of it. Let me point out that this was her subjective opinion, as from the perspective of a Muslim woman, *hijab* can be a choice, not an obligation. Some Muslim Spanish woman said in the interview: (...) *for me this [wearing a hijab] is a choice. My parents or brothers never forced me to wear it. I have daughters aged 17 and 15 who don't wear it. [...] If you forbid me to wear it, you force me to be like yourself, and I defend my right to be as I want to be* (Borraz, 2017). For that Spanish doctor, however, the fact that a Muslim doctor wears a headscarf means subjection to foreign cultural standards that degrade women and are incompatible with Spanish cultural standards, which she interprets, as she points out, as lack of will to integrate on the part of that Muslim woman. She admitted she had never attempted to make friends with the Muslim woman, could not bear her, never talked to her beyond what the professional situation required, and never asked about the other's motivation to wear a *hijab*. This situation correlates to what the Spanish summary of the aforementioned EUMC report states on the subject: (...) *The question of the headscarf is complex and multidimensional. Indeed, it is possible that many Muslim women wear the headscarf against their will, as a result of social pressure in their family environment, or even as a result of mobbing*

inside their own social group, but others decide to wear it for religious reasons, as an affirmation of their Muslim identity, or as a sign of culturally defined modesty (Casa Árabe, 2007, p.20).

Difficulties with sustaining identification and affiliation with the society one lives in due to rejection because of preaching Muslim religion and because of one's physical appearance can be observed in the interview given at the beginning of 2017 by a young musician from Granada of Moroccan origin, Jalid Rodríguez, alias Khaled, who says: (...) *This is madness. Two cultures clashing. I consider myself to be Muslim, in my own way. I have the best of both: I am a Spanish Muslim. I have no homeland. [...] You can feel very much Spanish, but I will never be Spanish to the police. This is simply elementary racism* (Riaño, 2017). He goes on: (...) *I went to the movies with my father, when some kids pointed to him and shouted: «Mum, mum, look, Bin Laden!». This is madness. Recently, one of my friends in Barcelona got arrested for a week, as they suspected him of being a member of jihad. Later on, they set him free and apologized. Pure madness* (ibidem, 2017).

As regards discrimination in daily life, EUMC report also points out that (...) *respondents state that they are «worn down» by such daily experiences [...] and] facing discrimination in access to housing, education and employment [...]. In housing, the discrimination can be detected in questioning about language ability, headscarves, or the size of a tenant's family. In education, it can come from the denigration by teachers of a Muslim pupil's ethnic culture or the reinforcement of stereotypical views about Muslim communities and Islam. In employment, interviewees were aware of instances of employment agencies receiving requests from employers not to send Muslim workers and several respondents mentioned the difficulty in finding a job or accommodation when wearing a headscarf* (Choudhury et al., 2006, p.9).

It is also worth noticing that, in the EUMC report, the respondents point to how little attention is given to their needs, and if any changes occur owing to the requests of Muslim communities, they are usually limited to (...) *access to and provision of halal¹⁰ food, religious education in schools, planning permission for mosques, and so on* (ibidem, 2006, p.9). Moreover, they are convinced that whether the needs of the Muslim are met or not largely depends on good will of the authorities and people holding power, and that their needs very rarely constitute an important factor when planning services, and (...) *that even when the law is on the side of those making the request, they face resistance in the form of extra bureaucratic hurdles or refusal by local officials to apply the rules* (ibidem, 2006, p.9). According to the report, the respondents complain that Muslims are often helpless against discrimination. Experience tells them that in most cases people behind the acts of discrimination or Islamophobia go unpunished (ibidem, 2006, p.10). The support offered to victims of discrimination varies depending on the country, so whereas in some Member States there are solutions to effectively combat this phenomenon, which enjoy the trust of the Muslims, in other countries complains rarely bring any effect whatsoever (ibidem, 2006, p.10). It is hopeful that, as the report states, nevertheless, most Muslims consider the law as an important tool to prevent discrimination (ibidem, 2006, p.10).

Conclusion

Everything above clearly indicates that the fundamental problem in Europe (and other western countries) is not the process of radicalisation by itself, but the factors that encourage individuals to become radical.

¹⁰ Halal means (...) "permitted"; what is permitted by the Muslim law (Larroque, 2015), p.129.

Notwithstanding the importance of other factors, I would say the major issue is the impossibility to build a real sense of belonging in the host society on the part of persons originating from Muslim countries and other immigrant ethnic or religious minorities due to lack of acceptance by the closest environment. And although it is true that there are few people who radicalise and become terrorists, even one is one too many. One must not forget that young people are the most prone to extremist propaganda. Those with a sense of rooting and acceptance will rather not be seduced by extremist ideologies. I believe that this problem deserves more thorough analysis that would allow not only better understanding, but would provide instruments to mitigate the effects and, as a consequence, reduce the virulence of all extremist ideologies, not just the jihadist ideology. ☹

María Paula Malinowski Rubio – dr hab., profesor nadzwyczajny w Instytucie Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. Psycholog i socjolog (magisterium w psychologii na Universidad de Barcelona, doktorat i habilitacja na Uniwersytecie Jagiellońskim), specjalizuje się przede wszystkim w migracjach, relacjach międzykulturowych, komunikacji międzykulturowej i metodologii społecznej a interesuje się kulturą organizacyjną i socjologią religii.

Afiliacja:

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

e-mail: pmalinowska@bci.pl

References

Akhmedova, K., Speckhard, A. (2006). A Multi-Casual Analysis of the Genesis of Suicide Terrorism: The Chechen Case. In: J. Victoroff (ed.), *Tangled Roots: Social and Psychological Factors in the Genesis of Terrorism* (pp. 324–354), Volume 11 NATO Security

through Science Series: Human and Societal Dynamics.

- Argumosa Pila, J. R. (ed.). (2015). *La Internacional Yihadista*, Cuadernos de Estrategia no173, Instituto Español de Estudios Estratégicos, Ministerio De Defensa, Downloaded from: http://www.ieee.es/Galerias/fichero/cuadernos/CE_173.pdf.
- Argumosa Pila, J. R. (2015). La Internacional Yihadista. Introducción. In: J. R. Argumosa Pila (ed.), *La Internacional Yihadista* (pp. 9–35), Cuadernos de Estrategia no173, Instituto Español de Estudios Estratégicos, Ministerio de Defensa, Downloaded from: http://www.ieee.es/Galerias/fichero/cuadernos/CE_173.pdf.
- Aznar Fernández-Montesinos, F. (2015). Los componentes ideológicos del yihadismo. In: J. R. Argumosa Pila (ed.), *La Internacional Yihadista* (pp. 71–108), Cuadernos de Estrategia no173, Instituto Español de Estudios Estratégicos, Ministerio de Defensa, Downloaded from: http://www.ieee.es/Galerias/fichero/cuadernos/CE_173.pdf.
- Barrenetxea Maraño, I. (2017). Verano y terror. El atentado de Barcelona ha traído cola, Downloaded from: <http://www.laopiniondezamora.es/opinion/2017/09/06/verano-terror/1029952.html>.
- Bauer, J. (2013). *La violencia cotidiana y global. Una reflexión sobre sus causas*. Barcelona: Plataforma Editorial.
- Biernath, M. (2008). Różnorodność integracji – jej wymiary i mechanizmy. In: A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński (ed.), *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki* (pp. 180–206). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Borraz, M., Pérez Mendoza, S. (2017). Así ven tres mujeres musulmanas con velo la idea de prohibir el trabajo, Downloaded from: http://www.eldiario.es/sociedad/trabajadoras-musulmanas-dictamen-europeo-prohibicion_0_622238629.html.
- Casa Árabe. (2007). *Musulmanes en la unión europea: discriminación e islamofobia percepciones sobre*

- discriminación e islamofobia - voces de miembros de las comunidades musulmanas en la UE*. Extractos de los informes del diciembre de 2006 Observatorio Europeo del Racismo y la Xenofobia (EUMC), Documentos de Casa Árabe Nº 1, 2007, Downloaded from: http://www.empleo.gob.es/oberaxe/ficheros/documentos/MusulmanesUE_DiscriminacionIslamofobia.pdf
- Cheong, P. H., Halverson, J. R. (2010). Youths in Violent Extremist Discourse: Mediated Identifications and Interventions, *Studies in Conflict and Terrorism*, 12/2010, 1104–1123, DOI:10.1080/1057610X.2010.523862.
- Choudhury, T., Aziz, M., Izzidien, D., Khreeji, I., Hussain, D. (2006). *Perceptions of discrimination and islamophobia. Voices from members of Muslim communities in the European Union*. European Monitoring Centre on Racism and Xenophobes (EUMC), Downloaded from: <https://op.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/c78679d9-def2-4c40-81b5-bc27f193be50>.
- Commission of the European Communities (2000). *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a Community Immigration Policy*, 2000 COM(2000) 757 final, Brussels. Downloaded from: [http://aei.pitt.edu/38186/1/COM_\(2000\)_757.pdf](http://aei.pitt.edu/38186/1/COM_(2000)_757.pdf).
- de la Corte Ibáñez, L. (2015). ¿Por qué se radicalizan? Apuntes sobre la implicación en el terrorismo yihadista y su abordaje desde la psicología social, *Boletín SCEPS*, 5/2015, 25–45, Downloaded from: http://sceps.es/wp-content/uploads/2017/08/Bolet%C3%ADn_SCEPS_5.pdf.
- Eisenberger, N. I., Lieberman, M. D. (2005). Why It Hurts to Be Left Out. The Neurocognitive Overlap Between Physical and Social Pain. In: K. D. Williams, J. P. Forgas, W. Von Hippel (ed.), *The Social Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection, and Bullying* (pp. 109–127). New York: Psychology Press, Taylor & Francis Group.
- Europol. (2016)., *European Union. Terrorism situation and trend. Report 2016, TE-SAT2016*, The Hague 2016, Downloaded from: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/>

- europa.eu/activities-services/main-reports/eu-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2016].
- Europol. (2017)., *European Union. Terrorism situation and trend. Report 2017, TE-SAT2017*, The Hague 2017, Downloaded from: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/eu-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2017>.
- Europol. (2018)., *European Union. Terrorism situation and trend. Report 2018, TE-SAT2018*, The Hague 2018, Downloaded from: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2018-tesat-2018>.
- Europol. (2020)., *European Union. Terrorism situation and Trend. Report 2020, TE-SAT2020*, Downloaded from: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2020>.
- Fernández, R. (ed.). (2020). Índice de Terrorismo Global: países más afectados 2019, Downloaded from: <https://es.statista.com/estadisticas/527552/indice-de-terrorismo-global-paises-mas-afectados/>.
- Forriol Campos, M. C. (2013). *El terrorismo yihadista en Europa Desde 1990 hasta 2012: desarrollo y Aspectos organizativos*, (unpublished doctoral thesis, Universidad Católica de Valencia).
- García-Calvo, C., Reinares, F. (2013). Procesos de radicalización violenta y terrorismo yihadista en España: ¿cuándo? ¿dónde? ¿cómo?, *Documento de Trabajo*, 16/2013, 1–20, Downloaded from: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/a6b75f8041dfd3d9bf9effc7c0642f11/DT16-2013_Reinares-GcaCalvo_radicalizacion_terrorismo_yihadista_espana.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=a6b75f8041dfd3d9bf9effc7c0642f11.
- Giddens, A. (2012). *Sociología*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzymała-Kazłowska, A. (2008). „Integracja” – próba rekonstrukcji pojęcia. In: A. Grzymała-Kazłowska, Ł. Sławomir (ed.), *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki* (pp. 29–50). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

- Hall, C. S., Lindzey, G., Campbell, J. B. (2006). *Teorie osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Horgan, J. (2015). *Psychologia terroryzmu*. Warszawa: PWN.
- IEP. (2016). *Global Terrorism Index, Measuring and Understanding the Impact of Terrorism, 2016*, IEP REPORT 43, Downloaded from: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Global%20Terrorism%20Index%202016_0.pdf
- IEP. (2017). *Global Peace Index, 2017*, IEP REPORT 48, Downloaded from: <https://fronteirasxxi.pt/wp-content/uploads/2018/01/Relat%C3%B3rio-Global-Peace-Index.pdf>.
- IEP. (2019). *Global Peace Index, 2019*, IEP REPORT 68, Downloaded from: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2020/08/PPR-2019-web.pdf>.
- Jordán, J. (2009). Procesos de radicalización yihadista en España. Análisis sociopolítico en tres niveles, *Revista de Psicología Social*, 2/2009, 197–216.
- Larroque, A.-C. (2015). *Geopolityka fundamentalizmów muzułmańskich*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie DIALOG.
- Malinowski Rubio, M. P. (2016). Czy religia rzeczywiście jest odpowiedzialna za fundamentalistyczny terroryzm muzułmański?. In: P. Stawiński (ed.), *Miscellanea islamica. Islam w badaniach i praktyce kontaktów międzykulturowych* (pp. 225–241). Kraków: NOMOS.
- Mars, A. (2017). Lorenzo Vidino: “Muchos yihadistas están muy bien integrados”, *Tribuna Internacional*, El País, 27 August 2017.
- Merton, R. K., Kitt, A. S. (1965). La théorie du groupe de référence et la mobilité sociale. In: A. Lévy, S. Delouvée (ed.), *Psychologie sociale, textes fondamentaux anglais et américains* (pp. 470–480). Paris: DUNOD Editeur.
- Merton, R. K. (1982). *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mirys-Kijo, K. (2015). *Kulturowe uwarunkowania mody oraz wpływ Zachodu na strój współczesnej muzułmanki*, PhD dissertation written under the supervision of M. Dziekan, Uniwersytet Łódzki, Downloaded from: http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/12000/dr_Mirys-Kijo.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- OCDE (Organización para la Cooperación y el Desarrollo Económicos), Downloaded from: <http://www.oecd.org/centrodemexico/laocde/miembros-y-socios-ocde.htm>.
- Petrozolin-Skowrońska, B. (ed.). (1995). *Nowa encyklopedia powszechna PWN*. Tom 2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Petrozolin-Skowrońska, B. (ed.). (1996). *Nowa encyklopedia powszechna PWN*. Tom 5, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pinker, S. (2011). *Zmierzch przemocy. Lepsza strona naszej natury*. Poznań: Zys i S-ka.
- Reinares, F. (2012). *¿Es que integración social y radicalización yihadista son compatibles?: una reflexión sobre el caso de Mohamed Jarmoune en Brescia (ARI)*, Real Instituto Elcano, estudios internacionales y estratégicos, Downloaded from: https://www.files.ethz.ch/isn/146094/ARI27_2012_Reinares_integracion_social_radicalizacion_terrorista_Brescia.pdf.
- Reinares, F., García-Calvo, C. (2013). *Los yihadistas en España: perfil sociodemográfico de condenados por actividades terroristas o muertos en acto de terrorismo suicida entre 1996 y 2012*, Real Instituto Elcano, estudios internacionales y estratégicos, Downloaded from: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_es/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/terrorismo+internacional/dt11-2013-reinares-garcialcalvo-yihadistas-espana-perfil-sociodemografico-1996-2012.
- Resztak, I. (2012). Zjawisko terroryzmu, *Prokuratura i Prawo*, 7–8/2012, 148–159.
- Riaño, P. H. (2017). Khaled: “Soy musulmán español. No tengo patria”, *ENTREVISTAS*, Downloaded from: https://www.lespanol.com/cultura/musica/20170526/218978443_0.html.
- SJP PWN (Słownik Języka Polskiego PWN), Ekstremizm, Downloaded from: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ekstremizm;3897141.html>.
- Tomasiewicz, J. (2014). Od skrytobójstwa do miasteczewojny. Ewolucja terroryzmu politycznego w Europie - aspekty ideologiczne, taktyczne i organizacyjne, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, 11/2014, 115–136.
- Twenge, J. M., Baumeister, R. F., Tice, D. M., Stucke, T. S. (2001). If You Can't Join Them, Beat Them: Effects of Social Exclusion on Aggressive Behavior, *Journal of Personality and Social Psychology*, 6/2001, 1058–1069, DOI:10.1037/0022-3514.81.6.1058.
- United Nations. (2002). *General Assembly Security Council, Fifty-seventh session. Item 162 of the provisional agenda. Measures to eliminate international terrorism*, A/57/273-S/2002/875, 6 August 2002, Downloaded from: <https://undocs.org/pdf?symbol=en/S/2002/875>.
- United Nations. (2004). *Fifty-ninth session. Agenda item 55. Follow-up to the outcome of the Millennium Summit*, United Nations A/59/565, General Assembly, 2 December 2004, Downloaded from: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/CPR%20A%2059%20565.pdf>.
- Żołędowski, C. (2014). Wielokulturowość – ideologizacja dyskursu i perspektywa polityki społecznej. In: G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki (ed.), *Imigranci w polskim dyskursie publicznym* (pp. 43–61). Warszawa: IPS.

Dlaczego osiadli imigranci popełniają akty terrorystyczne przeciwko krajom przyjmującym? Uwagi wstępne

Abstrakt

Część autorów ataków terrorystycznych przeprowadzonych w XXI wieku w Europie stanowią imigranci lub potomkowie imigrantów, co szczególnie oburza rdzenną populację. W tej pracy rozważam czynniki, które biorą pod uwagę nie tylko kulturowe lub polityczne motywacje terrorystów, ale również czynniki uwarunkowane przez interakcję imigrantów lub ich potomków z autochtonicznymi mieszkańcami państwa przyjmującego. Jednym z podstawowych pytań, które należy zadać jest to, czy imigranci w krajach europejskich są rzeczywiście akceptowani przez mieszkańców kraju przyjmującego. Jeśli w rzeczywistości nie są akceptowani, mogli rozwinąć u siebie poczucie wykluczenia, nawet w przypadku osiągnięcia pozornej integracji na określonych poziomach struktury społecznej. Poczucie bycia odrzuconym jest istotnym czynnikiem powodującym agresję, a agresja ta może zostać wykorzystana przez organizacje terrorystyczne do ich pozyskania.

Słowa kluczowe: [terroryzm](#), [integracja](#), [dyskryminacja](#), [marginalizacja](#).

MIGRATION

IS NOT A CRIME